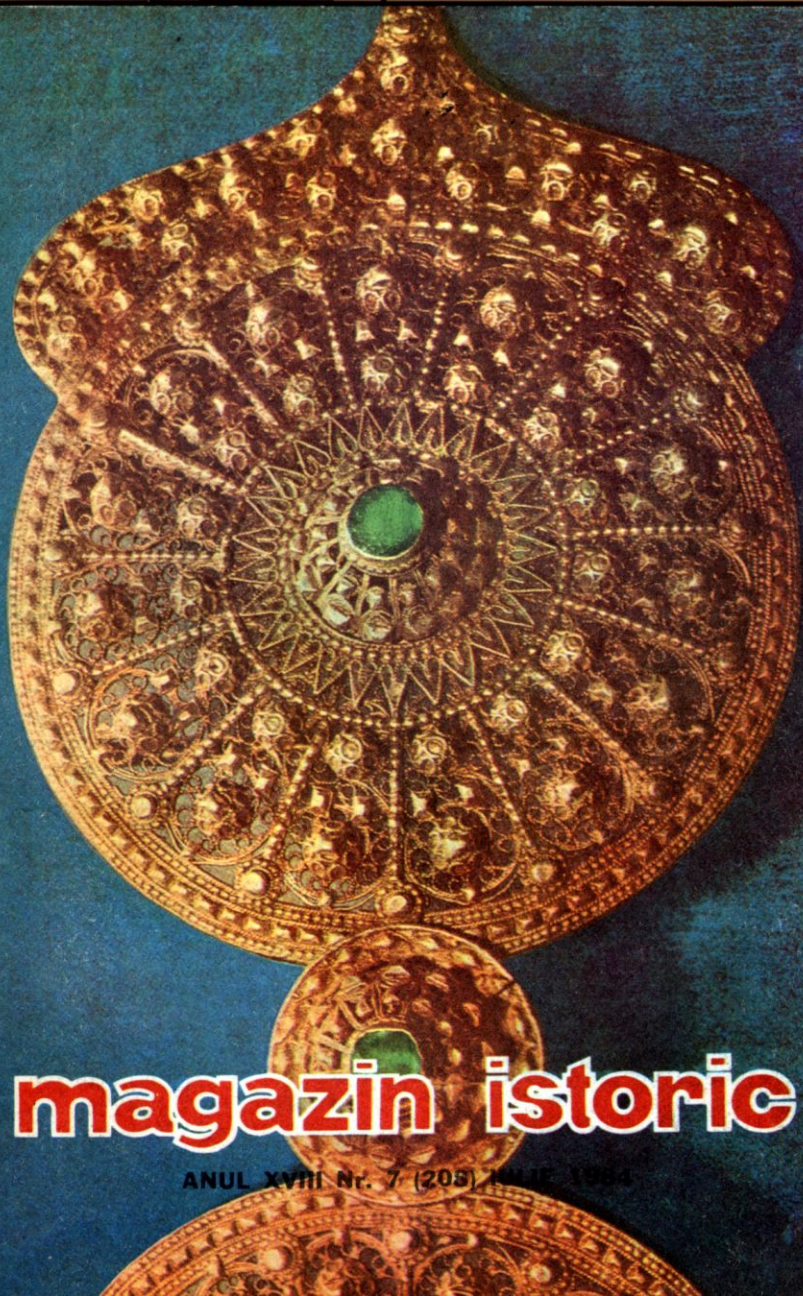

magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 7 (205) IULIE 1994

magazin istoric

Revistă de cultură

istorică

Anul XVIII

Nr. 7 (208)

ieulie 1984

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI

VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

①

④

②

③

SUMAR

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: 40 ANI DE LA
REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ,
ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

• Vis de veacuri împlinit. 1984: o operă monumen- tală a „Epoiei Ceaușescu” • 1857. Ziarul brita- nic Times despre o nouă cale la Marea Neagră • 1851. Vechi proiecte românești pentru Magistrala Albastră: Cristian Păunescu, Aurel Duflu, Stoica Lascu	2
• Masele populare — marele erou și făuritor al istoriei: Ștefan Ștefănescu	7
• Corpul de comandă al oștirii române împotriva Germaniei naziste (II): Ilie Ceaușescu	9
• Toate forțele patriotice la acțiune: Dumitru Dămăceanu	14
• Universitari și academicieni români împotriva războiului hitlerist: Marian Ștefan, Mihai Retegan	17
• Semne ce prevestesc momentul decisiv: Ioan Chișer, Florin Constantiniu	25
• Opt zile de august: G.T. Kirileanu	27
• În slujba țelului suprem — lichidarea fascismului: Eugen Preda	29
• File de epopee: Concursul Magazin istoric, ediția 1984	33
• Belgrad — septembrie 1984. Congres de studii sud-est europene: Em. Condurachi...35 • Cauza „fraților de peste munți”: Șerban Rădulescu-Zoner... 36 • Loggia lui Rafael Sanzio și țările române: Ion Dumitriu-Snagov...41 • Procesul lui Galilei: Anton Dumitriu...43 • 1942. Arde Pacificul: Gordon W. Prange...49 • Arhivele imperiale din Beijing...55 • Băile Herculane — secretul tinereții fără bătrânețe: Ilie Cristescu...56 • 1776 — un ambasador american la Paris: Mihai Manea... 58 • Cărți sosite la redacție... 62 • Poșta Magazin istoric...63	

COPERTELE NOASTRE

①④ Străveche și originală în elementele ei fundamentale, civiliza-
ția făurită pe pământul patriei s-a dezvoltat, totodată, în permanente
legături cu cultura altor popoare. În primul rând cu vecinii din sud-estul
continentului. Păstrătoare ale unui statut de autonomie, țările române au
constituit de-a lungul istoriei un factor de pace, progres, civilizație și apropiere
între popoare, trăsături exprimate în deosebi prin largul sprijin acordat
luptei pentru independență a popoarelor din Europa de Sud-Est, precum
și pentru renasterea lor național-culturală. În imagini: partea de
argint așrit din sec. XVIII, executată într-un atelier transilvănean (co-
perta 1) și covor sugerând elemente folclorice ale strămoșilor noștri traco-
geto-daci din zona Hunedoarei (coperta 4) (Belgrad — septembrie 1984:
Congres internațional de studii sud-est europene, p. 35)

② Loggia lui Rafael din Palatul Vatican, celebră operă artistică a
Renasterii, la realizarea căreia în afara marelui pictor au contribuit arhi-
tecti, cartografi și decoratori de seamă ai vremii. În partea de sus, stînga,
a imaginii: detaliu din harta reprezentând țările române (Loggia lui Rafael
Sanzio și țările române, p. 41)

③ Galileo Galilei în celebrul tablou al pictorului flamand Juste
Sustermans (1597-1681) și lunetele prin care, nopți de-a rândul, marele
astronom a scrutat — înainte de a-și pierde vederea — cerul înstelat,
descoperind munții din Lună, natura stelară a Căii Lactee, patru sateliți
ai lui Jupiter, petele solare și, după cum s-a demonstrat recent, planeta
Neptun (Procesul lui Galilei p. 43)

În țara noastră am realizat, în anii construcției socialiste, multe transformări revoluționare. Geografia patriei noastre s-a schimbat. Avem orașe și sate noi, au apărut uriașe platforme industriale. Țara noastră a devenit mai puternică, mai bogată; dar nici una din aceste realizări — deși trebuie să declar că unele au costat mai mult — nu egalează această măreață realizare, Canalul Dunăre-Marea Neagră — care constituie un simbol al forței, al spiritului revoluționar al poporului nostru!

Vor trece decenii, secole, milenii și multe din construcțiile de astăzi — și întreprinderi, și locuințe, și altele — vor fi, fără îndoială, refăcute pe o bază nouă. Dar peste secole și milenii această nouă magistrală va rămâne permanent ca o mărturie vie a forței și capacității creatoare a poporului român, a societății noastre socialiste, a generației noastre care am schimbat cursul Dunării, creîndu-i o nouă cale care va dăinui cât timp va dăinui planeta noastră.

NICOLAE CEAUȘESCU

1984: o operă monumentală a „Epocii Ceaușescu”

Sîmbătă, 26 mai 1984. În marea carte de istorie a țării se finalizează scrierea uneia din cele mai glorioase pagini: secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu inaugurează Canalul Dunăre-Marea Neagră, cea mai grandioasă construcție din cîte s-au realizat pînă acum pe pămîntul României. O magistrală albastră în lungime de 64,2 kilometri ce străbate Dobrogea, una din vetrele străbune unde au trăit strămoșii noștri, dacii, și s-a format poporul român. S-a înfăptuit astfel un vis hrănit secole de-a rîndul de către înaintași; un vis mare și frumos pe care,

dat fiind proporțiile unei astfel de opere, ei nu l-au putut înfăptui. „Ne-a revenit nouă — generației revoluției și construcției socialiste —, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită cu prilejul inaugurării Canalului, misiunea de cinste, de a completa, ca să spun așa, ceea ce a creat natura: să deschidem Dunării un drum nou, mai scurt cu aproape 400 de kilometri, la Marea Neagră. Se adevărește teza clasicilor, a făuritorilor socialismului științific că popoarele, stăpîne pe destinele lor, pot nu numai să înțeleagă tainele naturii, legile și legițile generale, obiective, dar pot, acțio-

Un moment care intră în istorie: tovarășul Nicolae Ceaușescu taie panglica inaugurată a Canalului Dunăre-Marea Neagră

nind în mod conștient, să și corecteze și să și transforme natura, pot să asigure folosirea legilor generale ale dezvoltării sociale în folosul omului, al bunăstării și fericirii popoarelor, al întregii omeniri".

Construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră dă formă definitivă unuia din cele mai îndrăznețe proiecte românești și reprezintă un capitol eroic al epocii de puternică înflorire socialistă, „Epoca Ceaușescu”. Realizarea unei construcții de o asemenea amploare, cu un atât de înalt grad de dificultate a fost posibilă doar în condițiile dezvoltării impetuoaase a economiei noastre naționale, ale profundelor prefaceri înnoitoare pe care le-a cunoscut societatea românească în cele patru decenii care au trecut de la eliberarea țării de sub jugul fascist și, îndeosebi, în anii de la Congresul IX al partidului, de când în fruntea țării se află tovarășul Nicolae Ceaușescu. Proiectat și executat cu forțele proprii de specialiști și muncitorii români, Canalul Dunăre-Marea Neagră reprezintă o strălucită ilustrare a înaltului nivel pe care l-au atins știința și tehnica românească, puternica bază tehnico-materială de care dispune industria noastră socialistă.

De la început, din faza de proiect, și până la finalizare, această grandioasă operă poartă amprenta gândirii și activității creatoare a secretarului general al partidului, președintelui Republicii. Tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a aflat în repetate rânduri pe vastul șantier de lucru, în mijlocul constructorilor, urmărind etapă cu etapă mersul lucrărilor, ajutându-i să depășească greutățile ivite pe parcurs, sporindu-le încrederea în propriile forțe, în capacitatea de a transforma un mare vis în realitate.

Realizarea canalului a cerut un uriaș volum de muncă, multă dăruire și îndrăzneală. Amplul efort ce a trebuit depus este ilustrat și de faptul că pentru această nouă cale a Dunării, construită de mîna omului, au trebuit excavați circa 300 milioane metri cubi de pămînt și de rocă, cu 25 milioane metri cubi mai mult decît la Canalul Suez și cu 140 milioane mai mult decît la Canalul Panama, ca să comparăm această construcție românească cu două din cele mai mari construcții de acest fel din lume. Dealtfel, după normele în vigoare ale O.N.U., Canalul Dunăre-Marea Neagră se situează, prin amploare și dificultate, în cea mai înaltă clasă.

Canalul este conceput ca un complex de navigație cu funcționalități multiple, cu

Podul rutier de la Agigea, unul dintre cele 36 poduri peste canal, remarcabilă creație a gândirii și ingineriei tehnice românești

adînci implicații în întreaga viață economică și socială a regiunii pe care o străbate și a întregii țări. Prin înlesnirea transporturilor pe Dunăre, prin măsurile ce se vor lua în legătură cu aceasta, el va avea o mare importanță economică nu numai pentru România, dar și pentru alte state interesate, devenind astfel o nouă arteră a colaborării și prieteniei între popoarele care doresc să trăiască libere și independente.

Inaugurat în anul celei de a 40-a aniversări a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și al Congresului XIII al partidului, Canalul Dunăre-Marea Neagră capătă o măreție de simbol. Această grandioasă operă, ca și întreaga dezvoltare economico-politică a țării, marile platforme industriale moderne, unitățile socialiste agricole, construcțiile social-culturale, puternica dezvoltare a științei, învățămîntului și culturii, ridicarea bunăstării întregului popor — acest strălucit bilanț de realizări cu care întîmpinăm marea aniversare din august și Congresul XIII al partidului — demonstrează cu puterea faptelor forța creatoare a unui popor, stăpîn pe destinele sale, care își făurește conștient noua și glorioasă sa istorie.

1857. Ziarul britanic Times despre o nouă cale la Marea Neagră

În urmă cu 127 ani, în numărul său din 28 mai 1857, cotidianul englez Times, unul dintre cele mai vechi ziare din lume, care anul viitor va împlini două secole de existență, insera o relatare trimisă de la Constantinopol de un corespondent al său, despre proiectul privind construcția unui canal care să unească Dunărea cu Marea Neagră. Corespondența relevă avantajele pe care — potrivit opiniei corespondentului ziarului britanic — o astfel de cale navigabilă în Dobrogea, acest străvechi pămînt românesc¹, aflat atunci sub stăpînire otomană, le-ar fi adus, cit și imensele dificultăți legate de realizarea ei.

Iată în continuare, cîteva fragmente din această corespondență apărută în publicația londoneză:

În luna mai 1856, cîțiva oameni de afaceri englezi au primit un firman care îi autoriza să construiască un canal între Konstendje (Constanța), la Marea Neagră, și Dunăre. În acest punct, fluviul se află la 40 mile (1 milă terestră = 1 609,344 m) distanță de Marea Neagră, dar, întîlnind podișurile Dobrogei, se abate spre nord și străbate, în continuare, alte 200 mile înainte de a se vărsa în mare. De aceea, un canal ar realiza o scurtare de aproape 200 mile a Dunării, și anume a părții ei cele mai dificile pentru navigație; totodată, ar mîlesora cheltuielile și pericolul pe care îl reprezintă intrarea în acest fluviu prin gurile lui. Drept rezultat, aproape întreg traficul dunărean ar fi îndreptat spre noua ieșire. Într-adevăr, avantajele comerciale ale proiectului erau atît de vizibile și de ușor de estimat, încît, adînc tulburat de perspectiva sigură a unor beneficii enorme, susținătorii ideii au omis, probabil, sau au subapreciat dificultățile de construcție. Dar, la scurt timp după obținerea firmanului, constructorii, care luaseră cunoștință de proiect, au raportat că acest canal implică o muncă extrem de grea și costisitoare. În Gordon anulul 1856, domnii constructori Liddell și Gordon au întreprins studiul minuțios pentru construirea unei căi ferate și amenajarea portului comercial ale proiectului, a făcut vizită pe Dunăre (cu o lungime de 40 mile) și al portului, bazat pe date demne de încredere, fiind gsis că nu este prea mare, acționarii s-au constituit într-o companie și au solicitat suveranului ture permisiunea de a construi o cale ferată în locul canalului².

Problema unirii Dunării cu Marea Neagră s-a ridicat într-o formă sau alta, în fața Porții începînd din 1844, cînd a fost propusă de austriei. Ca și cea din 1844, numeroase cereri ulterioare au fost respinse. În timpul Războiului Crimeii (1853-1856), s-a solicitat un firman pentru construcția unui canal. Poarta l-a acceptat, cererea fiind sprijinită și de ambasadorii Angliei, Franței și Austriei. Pentru a înțelege mai bine valoarea proiectului, să reamintim poziția geografică a portului Constanța față de gurile Dunării. Constanța este cu 100 mile (1 milă marină=1 852 m) mai aproape de Bosfor decît brațul Sulina și cu 200 mile mai aproape de Bosphor decît Odessa. Astfel favorizată de situarea sa, Constanța nu poate să nu devină un port de mîna întii. În același timp, comerțul cu cereale al Valahiei și Moldovei va fi stimulat și sporit considerabil, în timp ce steapa Dobrogea de azi își va relnoi antica faimă a unei inegalabile fertilități.

Turecii la Principatele trebuie să aibă numai de cîștigat în urma acestor schimbări. Turecia va cunoaște numai avantaje, fără nici un inconvenient, iar prosperitatea generală crescută a Principatelor va cîntări greu. Venitul pe care îl va aduce acest proiect, dacă va fi realizat în bune condițiuni, s-a apreciat la o cîtră pe care mă tem să o menționez³.

Anca LĂZĂREANU

¹ Magazin istoric, nr. 8/1983.

² Această cale ferată a fost construită în 1860.

1851. Vechi proiecte românești pentru Magistrala Albastră

Între numeroasele preocupări ale lui Ion Ionescu de la Brad (1818-1891)¹ ce vizau modernizarea vieții economice a țării se înscrie și aceea legată de inițierea unui proiect privind realizarea unei căi mai lesnicioase de navigație, unind Dunărea cu Marea Neagră.

Participant activ la revoluția de la 1848, el a fost vicepreședinte al Comisiei proprietății din Țara Românească, militând pentru împroprietărirea țăranilor. Silit, împreună cu alți compatrioți, să ia drumul exilului, după reprimarea revoluției de la 1848, a ajuns la Constantinopol, unde a stat din martie 1849 până la 30 iunie 1857. Aici, ajutat de Ion Ghica, s-a afirmat ca un bun specialist nu numai în agricultură, ci și în economie politică, statistică și contabilitate. Excelentele și variatele sale cunoștințe i-au adus numirea ca membru al Consiliului de agricultură și apoi director al școlii imperiale de agricultură de la San Stefano. Tot Ion Ghica l-a recomandat lui Felix Noguès, director și proprietar al ziarului *Journal de Constantinople*, publicație apărută în 1845, și în paginile căreia I. Ionescu a publicat articole, începând din anul 1850, conținând idei originale și valoroase privind modernizarea țării sale. Astfel, la 4 aprilie 1851 a apărut pe prima pagină din *Journal de Constantinople* articolul intitulat *Canal de Küstendjé*², având ca subiect un proiect de canal Dunăre-Marea Neagră. După cum însuși autorul mărturisea, ideea data încă din anul 1844. Reluarea ei în 1851 s-a datorat unei călătorii întreprinse în Dobrogea, împreună cu inginerul Grigore Ioranu (comisar de propagandă în timpul revoluției, refugiat și el la Brussa, în Asia Mică) între 10 aprilie și 10 august 1850. Canalul Dunăre-Marea Neagră, după proiectul lui I. Ionescu de la Brad, urma să scurteze considerabil distanța și să dezvolte portul Constanța.

Idei asemănătoare găsim și la alți oameni ai epocii, cum a fost, de pildă, diplomatul en-

glez David Urquhart. În 1837 el a propus construirea unui „canal la Rassova, care să lege Dunărea de Mare în locul unde cursul Dunării se apropie cel mai mult de Mare, evitându-se în felul acesta un ocol și pericolele pe care gurile Dunării le cauzau navigației”.

Importanța Dobrogei și a căilor ei de comunicație a fost amplu tratată de Ion Ionescu de la Brad și în lucrarea sa *O excursie agricolă în Cîmpia Dobrogei*, apărută la Constantinopol în 1850 în limba franceză și tipărită în românește, la București, în 1879. În acest studiu, precum și în amintitul articol din *Journal de Constantinople* susținea că dacă s-ar putea dirija Dunărea pe un vechi braț între Cernavodă și Constanța s-ar scurta distanța cu 150 leghe franceze, lungimea canalului fiind de 16 leghe franceze (1 leghe franceză = 4 km).

Analizând importanța realizării proiectului, Ion Ionescu demonstra, în continuare, „că în afara imensului avantaj ce l-ar avea Europa Centrală din navigația acestui braț al Dunării, beneficii imediate care ar rezulta pentru comerț și industrie ar fi de cea mai mare importanță”. El insistă asupra rentabilității acestei întreprinderi, subliniind efectele ei pozitive asupra dezvoltării generale a Dobrogei, a portului Constanța, îndeosebi: „Poziția de astăzi a Constanței este cea mai frumoasă. Are forma unei limbi de pământ în mijlocul mării. Cu o lucrare în liman (port), spre a-l asigura de primejdia vînturilor de la răsărit, Constanța devine portul cel mai sigur și mai producător, fiind menit a fi locul de încărcat al produselor Principatelor”.

Cristian PĂUNESCU,
Aurel DUȚU

După cucerirea independenței de stat a României și revenirea Dobrogei la patria mamă, în 1878, construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră s-a impus ca o necesitate națională. El urma să slujească valorificării în condiții avantajoase a bogă-

¹ Magazin istoric, nr. 12/1968.

² Numele turcesc al orașului Constanța.

țiilor țării, participării mai intense a României la schimburile comerciale internaționale.

Primul dintre proiectele românești, după 1878, privind construirea unui canal în Dobrogea aparține lui Grigore Em. Lahovary, în colaborare cu belgianul James Van Drunen. Publicat în 1883, la Bruxelles, sub titlul *Projet d'un Canal Danubien de Kustendjé a Tchernavoda*, memoriul pornea de la relevarea avantajelor economice rezultate din construirea unei astfel de căi navigabile. În expunerea lor, fără a furniza amănunte tehnice, autorii își exprimau convingerea că noua cale „va deveni o arteră importantă de tranzit pentru comerțul general, datorită deosebirii asigurată de această mare cale de navigație, care, prin mijlocirea canalului de pe Main, merge de la Marea Nordului la Marea Neagră”. Totodată, portul Constanța „va deveni [prin mijlocirea canalului] un centru activ al României și va putea rivaliza cu marile porturi ale Europei”.

În 1897, inginerul român B.G. Assan propunea și el construirea unui canal fluvial între Cernavodă și Constanța. Proiectul era avansat în lucrarea *Du rôle de la Roumanie dans le mouvement commercial de l'Europe avec l'Asie, l'Afrique, et l'Australie*, apărută la București. Necesitatea săpării canalului era formulată tranșant: „Părerea noastră fermă este că acest canal va fi făcut, căci el este indispensabil viitorului economic al României”. B.G. Assan sublinia, totodată, că „acest canal va fi o lucrare executată pe propriul nostru teritoriu și poate fi considerată ca relativ [aparținând] afacerilor noastre economice interne, afaceri în care nici o putere nu are dreptul a se amesteca, mai ales cînd nici una dintre ele nu va suferi vreun prejudiciu, ci, dimpotrivă, vor fi în profit”.

În primul deceniu al secolului nostru, ecuri ale preocupărilor privind construirea canalului dintre Dunăre și Mare au apărut în paginile presei și ale revistelor de specialitate. Presa a relatat, de exemplu, despre însărcinarea primită de funcționarul tehnic C.A. Ciudin de a întreprinde un studiu al posibilităților navigației pe Valea Carasu (depresiunea adîncă și băltoasă dintre Cernavodă și periferia de vest a Constanței), studiu înaintat regelui Carol I, care, deși a apreciat importanța lucrării, „a obiectat că nu era momentul oportun atunci, din punct de vedere practic”, cum relata mai târziu C.A. Ciudin (*Plutus*, 29 noiembrie 1923).

În perioada interbelică, inițiativa Primăriei constănțene din 1923 de construire a unui canal ce ar fi reprezentat „pentru țara noastră un aport incommensurabil în economia națională” și-a găsit un larg ecou în rîndurile opiniei publice și ale specialiștilor. Profesorul de drept internațional Nicolae Dașcovici releva, de pildă, că viitorul canal putea fi înfăptuit „prin mijloacele noastre proprii, tehnice și financiare [și] se va găsi sub autoritatea deplină a statului român” (*Argus*, 28 noiembrie 1923).

Unul dintre cele mai importante studii pu-

vind un viitor canal între Cernavodă și Constanța a fost publicat de inginerul dobrogean Jean Stoescu-Dunăre în *Analele Dobrogei* din 1922, sub titlul *Canalul navigabil Cernavodă-Constanța. Putința de a realiza această lucrare* (studiu revăzută în 1927 și 1928). Autorul pornea, ca și ceilalți inițiatori români, de la premisa promovării intereselor naționale ale țării: „Pentru România, tăierea canalului navigabil Cernavodă-Constanța o întrevăd ca o operă ce trebuie să fie încadrată în marile interese de generalizare și de consolidare a țării. Unul din marile eforturi naționale va trebui să fie călăuzit pentru realizarea acestei opere”. Argumentînd avantajele ce ar decurge din construirea căii navigabile propuse de el, ing. J. Stoescu-Dunăre releva, între altele, că „însemnătatea canalului este o adevărată operă de propășire națională”.

Cel mai important și detaliat studiu, din perioada interbelică, ce lua în considerare construcția unui canal între Cernavodă și Constanța — aparține inginerilor Aurel Bărglăzan și Octavian Smighelschi. Ei au publicat, în 1929, la Timișoara, *Studiul unui canal navigabil Cernavodă-Constanța*, pe parcursul celor peste 130 pagini desfășurîndu-se primele calcule ingineresti foarte amănunțite de pînă la acea dată. În conceperea generală a proiectului, cei doi autori făceau apel numai la utilizarea posibilităților proprii ale economiei naționale și a gândirii tehnice originale a specialiștilor români. „Afară de cîteva din mașinile-unelte necesare executării canalului, totalitatea lucrărilor se pot executa cu tehnicieni români, cu mină de lucru românească și cu material românesc”.

În deceniul patru, preocupările statului pentru îmbunătățirea și diversificarea căilor sale de comunicații au determinat o mai mare atenție acordată de diferite organisme guvernamentale și private problemei proiectării și construirii unui canal între Dunăre și Marea Neagră. Amploarea lucrărilor, investirea unui uriaș capital financiar și tehnic — mijloace ce depășeau posibilitățile statului român în acea vreme — au determinat, de fiecare dată, rămînerea în stadiul de proiect a tuturor încercărilor.

După cum se știe, la începutul anilor '50 s-au început, într-o altă concepție, lucrările pentru realizarea unui canal, dar au fost oprite după trei ani, patria noastră neavînd atunci forța tehnică și materială necesară. Realizarea noului drum al Dunării spre Marea Neagră, inaugurat de președintele Nicolae Ceaușescu la 26 mai 1984, ilustrează cu elocvență prezența României socialiste în istoria contemporană, națională, europeană și universală; ea depășește semnificația pur economică sau tehnologică, devenind un adevărat, complex și reprezentativ, eveniment istoric al „Epocii Ceaușescu”.

Stoica LASCU,
Muzeul de istorie națională și arheologie,
Constanța

MARELE EROU ȘI FĂURITOR AL ISTORIEI

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,

prof. univ. dr. doc.

Unul din izvoarele care explică amplexarea personalității președintelui României Socialiste, a tovarășului Nicolae Ceaușescu, este identificarea sa cu aspirațiile maselor, ale poporului, acordul adânc și exemplar al activității sale cu cerințele epocii. Într-o viață a președintelui Nicolae Ceaușescu mărturisește profunda încredere în forțele poporului, în capacitatea sa creatoare, în puterea idealurilor și energiilor sale. Îndemnul de a fi mereu alături de popor, împreună cu el, așezarea activității partidului și a rolului său conducător sub semnul integrării organice cu poporul, pornesc de la exemplul pe care însuși domnia sa îl întruchipează, din resursele cele mai adânci ale unei îndelungi experiențe de viață și de acțiune.

Este firesc, de aceea, ca secretarul general al Partidului Comunist Român să-i fie atât de apropiată istoria, s-o înțeleagă în toate fibrele ei, în frumusețea momentelor înălțătoare, în elanurile mărețe ale forțelor înaintate, revoluționare.

Mulțumită opereii tovarășului Nicolae Ceaușescu, a militării sale energice pentru înțelegerea adecvată a trecutului nostru, există astăzi, mai mult ca niciodată altădată, o conștiință vie a caracterului unitar al istoriei țării, poporului și partidului. În mai multe cuvântări și expuneri și în mod special în Expunerea la Plenara din 1-2 iunie 1982, secretarul general al partidului, președintele țării a formulat postulatul metodologic de însemnătate esențială privind caracterul unitar al istoriei patriei și partidului, necesitatea de a le considera ca expresie a unei realități unice, ale aceleiași deveniri. „*Va trebui să avem o istorie unitară — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu — care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică-socială, fiecare perioadă istorică și luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte și documente, atât rolul*

claselor sociale, al poporului, cât și al diferiților conducători ai statului și personalități politice, științifice, culturale. În această concepție a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă și istoria mișcării muncitorești revoluționare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum și a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului și una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide, în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei”.

Există în indicația secretarului general al partidului un temei teoretic profund, căci numai în unitate cu ansamblul problemelor societății dintr-o epocă sau alta putem să evaluăm în termeni corecți ce reprezintă o mișcare socială sau un partid politic în destinele unei colectivități, să definim sensurile activității acestora în funcție de tendințele evolutive și de cerințele puse în fața societății. A integra și prezenta o mișcare social-politică în unitate cu istoria țării înseamnă a percepe această mișcare ca forță a națiunii, ca exponent al unor procese generate din adâncurile sale, ca expresie a cerințelor societății date, în concordanță cu tendințele sale evolutive, cu linia de mișcare a acesteia.

Istoria țării, a poporului este matricea care hrănește viața și acțiunea partidului și cadrul în care devin inteligibile sensurile acestei acțiuni. Numai un partid care-și asumă total destinele națiunii, care trăiește din plin viața ei, simte nevoia imperioasă a integrării organice și vede logica națiunii sale în unitate cu poporul, cu patria. Or, la procesul acestei asumări de destin, al acestei integrări organice, tovarășul Nicolae Ceaușescu a adus o contribuție hotărâtoare, a avut un rol decisiv.

Aplicând creator concepția materialismului istoric și metoda dialectică în studierea isto-

riei României, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază ca adevăr fundamental al ei rolul maselor populare în asigurarea progresului istoric: „Întreaga istorie a țării noastre demonstrează că poporul muncitorilor, forțele sale revoluționare, progresiste și patriotice au înfăptuit toate marile transformări revoluționare, au asigurat mersul înainte al societății noastre. Toate momentele importante din viața patriei noastre sînt legate de lupta maselor, a întregului popor — motorul progresului social, adevăratul făuritor al istoriei României”.

Permanență a istoriei țării noastre, lupta împotriva exploatării interne, feudale și apoi capitaliste, împletită cu lupta împotriva dominației străine și-a pus amprenta asupra întregii evoluții sociale a României, asupra felului de a fi și de a gândi al poporului român, asupra destinului său istoric, a determinat hotărîrea sa fermă, înfăptuită cu mari sacrificii, de a fi stăpîn în propria țară.

Înfrățiti cu românii în efortul ce a făcut să crească rodul pămîntului, în munca grea de punere în valoare a bogățiilor acestuia, în strădania creatoare de creștere a patrimoniului comun al țării, locuitorii de alte naționalități, ce trăiesc alături de români și au împărtășit soarta lor, s-au simțit solidari cu ei și au participat activ la lupta de eliberare socială și de apărare a fruntariilor țării. În această luptă comună, în focul marilor înclătări sociale și de apărare a țării, s-a încheiat și cimentat — dincolo de uneltirile asupritorilor, dincolo de interesele lor de dezbinare, pentru a stăpîni și exploata cu mai multă ușurință — unitatea de interese a maselor populare, indiferent de apartenența etnică, s-a creat o tradiție de solidaritate puternică între ele. Marile răscoale țărănești din Transilvania, răscoala de la Boblna, războiul țărănesc de sub conducerea lui Gh. Doja sau răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan reprezintă momente însemnate în șirul acțiunilor de luptă comune duse de poporul român și de naționalitățile conlocuitoare pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață, pentru libertate socială. Preluată de mișcarea muncitorească și adăugîndu-i-se sensuri noi, această tradiție, izvor de înțelepciune acumulată secole de-a rîndul, a fost valorificată și spiritul ei ridicat la valoare de principiu în politica Partidului Comunist Român, de realizare și întărire a unității moral-politice a maselor populare din România. „Viața — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a demonstrat fără putință de tăgădă că românii, maghiarii, germanii și celelalte naționalități conlocuitoare au putut face față greutăților timpurilor, au putut învinge în lupta împotriva exploatatorilor și asupritorilor, au putut păși pe drumul progresului, numai muncind și luptînd alături înfrățiti”.

Prin punerea în evidență a rolului maselor populare în istorie, tovarășul Nicolae Ceaușescu nu scapă din vedere importanța relației mase-personalități în făurirea procesului istoric. „În marile bătălii sociale și

naționale — afirmă secretarul general al partidului — din rîndul maselor largi populare s-au ridicat și se ridică mii și mii de luptători revoluționari, militanți și conducători politici de seamă. Identificîndu-se cu idealurile maselor, cu interesele națiunii, ridicîndu-se la nivelul înțelegerii cerințelor obiective ale dezvoltării sociale, al cunoașterii științifice a legilor luptei de clasă, ei pot îndeplini un rol important în organizarea și conducerea luptei revoluționare, aducînd astfel o contribuție prețioasă la progresul societății”. Se atrage atenția asupra necesității de a aprecia activitatea personalităților revoluționare și politice „în strînsă legătură cu clasa socială căreia îi aparțin”, indicîndu-se criteriile științifice de judecată a activității personalităților, respectarea obiectivității și a principiilor istorismului. În lumina acestei valoroase precizări metodologice cinstim figurile unor mari voievozi din epoca feudală „nu ca feudali, ci ca oameni înaintași ai timpurilor lor, care au pus în joc tot ce au avut pentru izgonirea cotropitorilor străini de pe pămîntul strămoșesc”.

Intărit prin învățătura istoriei, care i-a slujit ca forță în acțiune, Partidul Comunist Român, continuator al tradițiilor revoluționare ale poporului, ajuns la cîrma țării, a înfăptuit o operă intrată în istorie. El a știut folosi o asemenea tactică și strategie în relațiile cu celelalte partide și diferite grupări politice încît să-și mențină și să-și întărească legătura cu masele populare, singure în măsură, sub o conducere fermă, să realizeze în practică un program revoluționar de transformare a societății.

După Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, în vederea afirmării puterice a democrației socialiste a crescut preocuparea de a perfecționa ceea ce secretarul general al partidului a numit „produsul cel mai înalt al naturii, Omul, creatorul a tot ce există în societate”. Se știe că anticii au definit pe Om ca „minune a lumii”, ființa capabilă să instituie prin actele sale Binele, Adevărul și Frumosul. În socialism, prin desființarea exploatării omului de către om și a constituirii unui mod de viață bazat pe forme superioare de solidaritate social-umană, omul devine scopul acțiunii și al creației sociale, valoarea centrală și focalizatoare a noii orînduiri. Expresia „societatea socialistă este lumea omului” nu-i o simplă maximă ori sentență; ea își află justificarea adevărului său în structurile materiale ale societății noastre, în noua ipostază — de producător și proprietar al mijloacelor de producție — pe care o conferă noua orînduire omului.

Principiile eticii și echității socialiste sînt menite să revoluționeze orizontul valoric și afectiv al oamenilor, făcîndu-i în modul acesta receptivi la trebuințele superioare pe care le implică patriotismul și umanismul revoluționar, la înțelegerea noului curs pe care îl prezintă modul de expresie și manifestare al libertății în societatea noastră.

CORPUL DE COMANDĂ AL OȘTIRII ROMÂNE ÎMPOTRIVA GERMANIEI NAZISTE (II)

General-locotenent ILIE CEAUȘESCU,
doctor în istorie

Fricțiunile dintre trupele române aflate pe front și Wehrmacht au atins, odată cu anul 1942, o intensitate deosebită. Generalii români și-au intensificat protestele împotriva abuzurilor comandamentelor germane, așa cum s-a întâmplat la 2 ianuarie 1942, când comandantul Corpului de munte aprecia că propunerea comandamentului hitlerist de a încadra trupele române cu ofițeri și subofițeri germani avea drept scop „de a forța [pe români] la luptă pînă la distrugere”.

Pentru a-lînlătura orice îndoială dictatorului cu privire la adevărata stare morală a trupelor, Marele Stat Major (M.St.M.) a ordonat efectuarea unei anchete în rîndul marilor unități aflate în Crimeea. Rezultatele sondeajului au evidențiat totală contradicție între opțiunile armatei, în frunte cu corpul ei de comandă, și hotărîrea lui Antonescu de a continua războiul. La 28 ianuarie 1942, Cabinetul militar al dictatorului a comunicat M.St.M. rezoluția lui Antonescu asupra referatului primit: „Moralul trupei este ceea ce este moralul ofițerilor. Ofițerii sînt deci cei adevărați vinovați dacă această situație este reală, ofițerii de la comandamentul Corpului vînaătorilor de munte, la comandanții de divizii și pînă la comandanții

de batalioane. Este evident că situația în care împrejurările războiului au dus trupele de munte și cavalerie este foarte gravă. În fața situației create, ce este de făcut? Cu tot pericolul trebuie să retragem trupele? Se poate concepe o astfel de mentalitate?... Să se arate generalului [Gh.] Avramescu [comandantul Corpului de munte] și generalilor comandanți de brigade lipsa lor de înțelegere”.

Treptat, treptat, nemulțumirile generale ce domneau în toate straturile societății și-au pus amprenta puternică asupra armatei, în cadrul căreia s-a accelerat procesul de clarificare a opiniilor, numeroși generali și ofițeri alăturîndu-se aceluia care încă din primele momente repudiaseră politica promovată de Antonescu de apropiere de Germania nazistă. Acest proces de clarificare — stimulat puternic de Partidul Comunist Român — a căpătat un curs tot mai accentuat spre un fel unic, corespunzător intereselor naționale — ieșirea din războiul hitlerist. În armată s-a format o opoziție a generalilor și ofițerilor superiori ce s-a alăturat forțelor care — sub conducerea Partidului Comunist Român — pregăteau eliberarea țării de sub dominația fascistă.

După Iacobici — Șteflea

Înlăturarea generalului Iosif Iacobici din fruntea Marelui Stat Major, excluderea din

cadrele active a generalilor cunoscuți pentru opoziția și rezistența exprimate față de continuarea și dezvoltarea „colaborării” militare cu cel de-al III-lea Reich, măsuri ordonate

de Antonescu la începutul anului 1942, n-au dat rezultatele scontate. Numit în fruntea M.St.M., generalul Ilie Șteflea s-a încadrat încă din primele zile, împreună cu ajutoarele

sale imediate — generalii Mardare Socrat, I Borcescu și colonelul N. Nestorescu — în puternicul curent de opoziție ce domina acest important organ de conducere al armatei.

Generalul Ilie Șteflea s-a opus cu fermitate concepției germane privind utilizarea unităților române de pe front. Astfel, la foarte puțin timp după numire, la 7 februarie 1942 el trimitea Cabinetului militar al lui Antonescu raportul locotenent-colonelului Tăutu, ofițerul de legătură pe lângă Armata 11 germană, privind „modul în care sînt întrebuințate trupele române din Crimeea de către comandamentul german”. Iată un pasaj din acest document: „Marile unități și chiar micile unități sînt întrebuințate fragmentat, fiind repartizate și subordonate la toate marile unități germane; comandantii de mari unități române [sînt] fără comanda operativă efectivă sau puși în situația de a comanda unități inferioare decît acelea la care au dreptul. Aceste prevederi lezează sensibilitatea și prestigiul trupelor și comandanților, [care] se simt izolate și lipsite de grija și ocrotirea șefilor lor direcți; unități române au fost puse la eforturi supraomenești de șefi germani [subl. ns.]”.

Marele Stat Major a reacționat energic pentru a înlătura sau, cel puțin, a limita imixtiunile, comandamentelor și ofițerilor germani de legătură în atribuțiile de comandă ale unităților și marilor unități române, înaintînd proteste repetate împotriva „condițiilor extrem de grele în care au fost puse să lupte trupele noastre”. Într-unul din aceste proteste prezentate șefului Misiunii militare germane, generalul Șteflea arăta că a fost „zguduit de atîta amestec, dezordine, haos și porcărie” din partea ofițerilor germani, care au condus trupele române subordonate, încheind că „după părerea sa, comandamentului general căruia i s-a făcut o asemenea dezonoare nu i-ar mai fi rămas nimic de făcut decît să se arunce în brațele dușmanului”. Pus în fața unor astfel de aprecieri, șeful Misiunii mi-

Armata e chemată să joace un rol de frunte. Antonescu trebuie doborât. Pentru această armata trebuie să se unească cu toți patrioții. Nici o clipă nu e de pierdut.

E momentul actiunei. Armata și comandantii ei poartă o mare răspundere. Ei trebuie să-și îndeplinească imediat datoria patriotică. Poporul nu va uita pe cei ce au fost alături de el în ceasul decisiv. Nici pe cei ce nu și-au făcut datoria. Dați ordine pentru încetarea luptei în Crimeea, pentru întoarcerea armelor împotriva nemților!

Nu tolerați ca unități românești să fie trimise la luptă alături de nemți împotriva armatei roșii.

Împotriviți-vă cu forța, dacă primiți astfel de ordine!

Alături de popor, doborâți pe trădătorul de patrie Antonescu!

Împiedecați, cu armele, pustiirea țării de către nemți!

Uniți-vă cu toți patrioții în lupta pentru salvarea țării!

Trăiască România Liberă

și independență!

Apel al P.C.R. către comandantii de mari unități, ofițerii și soldații români, apărut în ziarul ilegal România Liberă, din 22 martie 1944

litare germane afirma că „nu se mai poate face un secret că dispoziția de a mai lupta a românilor a scăzut simțitor.”

Opoziția de care se lovea Antonescu în popor — inclusiv în armată — era sesizată și de ministrul german la București, Manfred von Killinger, într-un raport înaintat ministrului de externe al celui de-al III-lea Reich: „Marea mobilizare pentru ofensiva de primăvară nu a fost populară în rândurile poporului... Propaganda [rezistenței antihitleriste] a pătruns departe și și-a atins în mare măsură țelul... Cînd mareașalul l-a schimbat pe generalul Iacobici de la șefia Marelui Stat Major — arăta Killinger —, a făcut-o nu numai din motive militare, ci și din cauza aceleiași probleme politice. Război în est sau război contra Ungariei este problema care, așa cum crede și mareașalul, nu mai poate să aștepte mult timp, căci el a văzut că

această propagandă a prins deja rădăcini în înaltele cercuri ofițerești”.

La numai o lună după instalarea în funcție, șeful Marelui Stat Major, generalul Ilie Șteflea i-a înaintat lui Antonescu un raport în care, opunîndu-se angajării de noi efective pe front, cerea amînarea trimiterii eșalonului doi pe teatrul de operații. Între argumentele propunerii sale, el menționa: „Unitățile din eșalonul doi, care au suferit pierderi apreciabile în operațiunile din anul 1941, n-ar putea să-și completeze și întînerească efectivele prin aportul celor două contingente de recruți chemate sub arme la 25 februarie a.c. și care pînă la data de 15 iunie nu-și vor putea însuși instrucția necesară... O ridicare prin mobilizare a masei brațelor noastre de muncă și a vitelor ar compromite hrănirea armatei și a populației și îndeplinirea obli-

gațiunilor ce decurg din acordurile economice cu Germania, mai ales că nu dispunem de rezerve alimentare stocate de la an la an".

În același spirit, la o intervenție a Misiunii militare germane privind stabilirea termenelor ferme și a condițiilor participării eșalonului trei (5 divizii) la operații, primul adiunct al șefului M.St.M., generalul Iătăranu insistă pentru anularea acestei măsuri, arătând că o astfel de acțiune ar fi dus la imposibilitatea de a se mai asigura „liniștea internă” a țării.

Comentariul Agenției TASS

Pentru a se da o cît mai mare credibilitate propunerilor de aminare, sau pentru a se evita trimiterea de noi trupe pe front, M.St.M. a întocmit și înaintat lui Antonescu numeroase studii privind necesitatea întăririi apărării graniței cu Ungaria, propuneri ce veneau în contradicție cu intențiile dictatorului. Dificultățile împingute de Antonescu în largirea colaborării militare cu Germania la începutul verii lui 1942 deveniseră de notorietate internațională. Într-un comentariu al Agenției TASS din mai 1942 se menționa: „Impopularitatea războiului contra U.R.S.S. care crește în păturile largi ale populației românești, progresele mișcării antihitleriste și antigermane din România, acestea sînt cauzele îngrijorării mereu crescînde a cercurilor conducătoare române. Opinia publică din România, înșelată de promisiunile demagogice ale lui Antonescu că războiul va înceta îndată ce trupele vor ajunge la Nistru, a ridicat numeroase proteste... Această mișcare de proteste a luat proporții deosebit de mari după ce s-a aflat că Maniu, șeful partidului țărănesc [P.N.Ț.] a adresat lui Antonescu o scrisoare¹ prin care cere încetarea

războiului și retragerea imediată a trupelor dincolo de Nistru... Se arată că la ședința Consiliului militar român mai mulți ofițeri superiori români au demonstrat necesitatea de a se reduce participarea trupelor române pe frontul de răsărit, ținînd seama de primejdia unui război cu Ungaria”.

În vară, cînd trimiterea eșalonului doi de trupe se afla încă în faza pregătirilor, opoziția corpului de comandă al armatei a îmbrăcat adesea forma sabotării ordinelor și dispozițiilor lui Antonescu. Într-o rezoluție din 25 iulie, profund iritat de atitudinea colaboratorilor săi, dictatorul consemna: „Țara total dezorganizată. Țara condamnată. Merge la derivă în toate. Am rugat pe dl. Marinescu [ministru al justiției] să se ocupe de această problemă de la mutarea sa la minister. Mi-a promis solemn, nu a făcut nimic. La fel s-a angajat și generalul Stoescu. Nu a făcut nimic. Blestemată soartă am avut să nu fiu înțeles, să nu fiu urmat”.

Dar ceea ce Antonescu se încapățîna să aprecieze drept dezorganizare întrecerea de fapt cu mult semnificația termenului respectiv. În scurt timp, generalul Ilie Șteflea, șeful M.St.M., a intrat și el într-un conflict acut cu dictatorul, datorită dezacordului în privința continuării războiului, cerînd să fie desărcinat din funcție. Explicînd desfășurarea evenimentelor, generalul Șteflea menționa: „În cele din urmă, am prezentat fostului conducător un plan de campanie contra Ungariei, din care rezulta că dacă noi trimitem trupe din interior pe front, ungurii vor rămîne atît de puternici și superiori încît în cazul că ne vor ataca vom fi nevoiți să părăsim întreg Ardealul și să ne retragem pe Carpați. Pe acest plan, fostul conducător a pus următoarea rezoluție: «Este ridicolă lucrarea întocmită de Marele Stat Major. Toți se vor întreba: acesta este creierul armatei?». În urma

acestei rezoluții, prin Raportul nr. 9, am cerut să fiu înlocuit de la șefia Marelui Stat Major”².

Antonescu a respins cererea generalului Ilie Șteflea, dar acesta, împreună cu alți generali care împărțeau aceleași convingeri, a întreprins o serie de acțiuni și a ordonat măsuri menite să diminueze efectele deciziilor și angajamentelor asumate de Ion Antonescu față de cel de-al III-lea Reich. „A trebuit să rămîn la șefia Marelui Stat Major, hotărît să pun toată străduința pentru a salva cît mai mult, dacă nu mai puteam salva tot”. Ajutat de generalii Mardare și Borcescu, de colonelul Nestorescu, prin restructurările operate în organica marilor unități și netrimiteria eșalonului trei (5 divizii), M.St.M., a diminuat, conform aprecierilor generalului Șteflea, efectele trimise pe front cu circa 220 000 oameni.

Paralel cu aceste acțiuni, au fost întreprinse măsuri ce vizau limitarea competenței comandamentelor germane în privința utilizării operative și tactice a marilor unități române, căutîndu-se cu insistență împiedicarea angajării armatei române pe principalele direcții de efort. Pentru realizarea acestui obiectiv, la 13 august, generalul Șteflea a telegrafiat atașatului militar român la Berlin, pentru ca acesta să intervină „foarte energetic” la O.K.H. spre a obține „ca toate forțele române care operează la est de linia Marea de Azov — Marea Neagră să fie grupate la Armată”.

Cererea a fost respinsă de conducerea Wehrmachtului, ca și aceea făcută de M.St.M. lui Antonescu de a nu angaja armata în operațiile de la Stalingrad, ci ca ea să fie concentrată, sub comandament românesc, pe un segment secundar al frontului. „Cum concepe Marele Stat Major — suna rezoluția așternută de dictator pe documentul respectiv — că s-ar putea să procedăm? Ar fi

¹ Se referă la scrisorile înaintate de Maniu dictatorului în vară și toamna anului 1941.

² Magazin istoric, nr.8/1979.

a ofițerilor

Noua fază a raporturilor dintre Antonescu și corpul de comandă al oștirii, contradicția lor tot mai evidentă erau sesizate cu promptitudine de *Apărarea*, organ de presă ilegal editat de P.C.R., care în numărul din iulie 1942 publica articolul *Conștiința patriotică se trezește în rîndul ofițerilor*. „Alte unități sînt puse sub comanda directă a ofițerilor nemți. Urmarea este excluderea ofițerilor patrioți. Astfel au fost pensionați, prin decret, fostul ministru al armatei și al Marelui Stat Major, Iacobici, 10 generali de divizie Crassu Gr., Bunescu Al., Dragomirescu, Șerb T., Gheorghe B. [corect: Gheorghiu D.], Georgescu Gr., Popescu Gh., Gheorghes Al., Pleniceanu I., Iliescu T., 4 generali de brigadă, precum și 18 coloneli”.

Într-adevăr, rezistența tot mai puternică întâmpinată de politica sa aventuristă l-a determinat pe Antonescu să ordone, până la sfârșitul anului 1942, scoaterea din rîndul cadrelor active ale armatei a altor 26 generali, cei mai mulți dintre ei cunoscuți pentru ostilitatea lor față de continuarea războiului, conflictele publice pe care le avuseseră cu comandanamentele germane și relațiile ce le întrețineau cu partidele politice din opoziția antifascistă. Desigur, starea de spirit pronunțat antihitleristă a trupelor, poziția forțelor și grupărilor politice interne de condamnare a colaborării militare cu Germania, propriile credințe și opțiuni au jucat un rol important în stabilirea liniilor de conduită a M.St.M. și a cadrelor superioare de comandă, dar nu au fost singurele. Atunci cînd ne referim la soluțiile și căile adoptate de foruri de decizie și concepție militară trebuie avută în vedere și opinia acestora asupra șanselor de reușită. O bună parte a cadrelor superioare de comandă spera și credea într-o victorie

Moment dramatic în portul Constanța: cu o navă germană au reușit să ajungă în țară și câțiva ostași români răniți și mutilați într-un război pe care îl urau. În chenar — un apel al P.C.R. care cheamă la luptă împotriva războiului hitlerist

camaraderesc să spun germanilor: rămâneți numai voi unde este rău și noi să trecem la căldură? Își iau cei ce au redactat raportul răspunderea consecințelor politice pentru o astfel de atitudine? Dacă astfel de atitudini și mentalități pleacă de la conducerea armatei ele se răspindesc în jos și

în toată țara ca fulgerul și astfel se propagă defetismul, se face jocul inamicului și se creează stările premergătoare revoluțiilor în momente grele... Așa a făcut și generalul Iacobici în iarna trecută. A spus că soldatul român nu se bate peste frontieră, că vom pierde oameni cit și materiale”.

[illegible]

a țărilor antifasciste. La sfârșitul anului 1941 și începutul lui 1942 situația politico-strategică mondială a suferit mutații consistente. Intrarea S.U.A. în război, activizarea factorului militar britanic, eșecul ofensivei germane și rezultatele contraofensivei sovietice de la Moscova, puneau sub semnul întrebării nu numai reușita Blitzkriegului, compromis mai demult, ci chiar șansele victoriei Axei.

Pe lângă simplele raportări între potențialele celor două tabere, M.St.M. dispunea și de surse directe de informare ce indicau continua erodare a forței combative a Wehrmachtului. De pildă, prin atașatul militar de la Berlin, M.St.M. era informat că pentru germani „problema Frontului de est... nu se poate rezolva definitiv printr-o înfrângere militară mai mult sau mai puțin decisivă a armatelor sovietice. Ea este și va fi o problemă politică și militară de lungă durată”. Aceiași document făcea estimări la fel de pesimiste și în privința dezvoltării viitoare a evenimentelor.

Documentele eminate de la M.St.M. în acele luni conțin numeroase informații privind frământările din rîndul armatei. Se constată că militarii erau nemulțumiți pentru faptul că „unitățile române continuă să lupte în Caucaz. Se întreabă toți: pînă cînd și pînă unde vom lupta?”; la Diviziile 3 vînători de munte și 19 infanterie, ostașii „nu vor să lupte decît în Ardeal și pentru eliberarea Ardealului, nu pentru alte scopuri”; Corpul 6 armată raporta că militarii întreabau „pînă unde, pînă cînd și pentru ce luptăm?, la care [întrebare] pînă în prezent nimeni nu a dat un răspuns satisfăcător”; la Corpul 7 armată, soldații și ofițerii „nu văd cu ochi buni ducerea trupelor române mai departe în U.R.S.S.” și afirmau „că

este mai oportun să se tranșeze litigiul cu Ungaria decît să ne afundăm mereu în vastul teritoriu al Rusiei”.

Misiunea militară germană informa M.St.M. că ofițerii români întorși de pe front afirmau că „Antonescu se sprijină pe baionetele germane. Trupele noastre de pe frontul de est singerează pentru Hitler... Vrem vechile noastre teritorii care ne-au fost luate prin arbitrajul de la Viena”.

Așa se explică de ce în România, la 23 august 1944, nu a avut loc o confruntare fratricidă internă, ci înlăturarea unui regim urît de un întreg popor și de o întreagă armată; nu au existat de o parte o forță insurecțională și de alta o forță militară devotată vechiului regim. Întreaga armată a răspuns apelului și ordinelor noului guvern instaurat și aflat sub egida principalelor partide politice ale țării, inclusiv a partidului comunist. Pentru a se ajunge la o astfel de situație era absolut obligatoriu — cum am urmărit să demonstrăm în aceste articole — ca la nivelul structurilor de comandă să nu se manifeste nici o fisură, stare de fapt confirmată pe deplin de însăși desfășurarea evenimentelor revoluționare din august 1944. Cum a fost posibil o astfel de situație? Răspunsul la această întrebare l-am considerat posibil prin abordarea și analizarea documentelor ce probează componența, manifestarea și evoluția stării de spirit a unui grup compact și distinct al corpului de comandă, cu posibilități de acțiune și disponibilități certe de influență și decizie în condiții de război, în momentele de maximă încordare — corpul de generali. Au fost chestionați 387 dintre cei care au îndeplinit diferite funcții, fiind în activitate în perioada 1940-1945. Ne-am oprit însă doar asupra

cazurilor și situațiilor de confruntări directe dintre reprezentanții acestui grup de elită al armatei și Ion Antonescu. Dealtfel, nu lipsit de interes pentru evidențierea caracterului neștiințific și nerealist al concluziilor acestora care nici astăzi nu vor să înțeleagă situația României pe parcursul celui de-al doilea război mondial, este faptul că la puțin timp după victoria insurecției române, în septembrie 1944, profesorul Gamillschegg, fostul director al Institutului de relații culturale germano-român, era în măsură să reliefeze rolul important pe care cadrele superioare de comandă ale armatei l-au avut în pregătirea și desfășurarea marii ridicări la luptă a poporului român din august 1944. Din rîndul forțelor care au pregătit insurecția română de la 23 august — scria Gamillschegg în septembrie 1944 — „nu poate fi uitată gruparea care, deși puțin cunoscută public, a fost cu atît mai periculoasă în desfășurarea evenimentelor. Este vorba de Marele Stat Major român și de corpul de ofițeri superiori dominat de acesta. Nu este adevărat, așa cum s-a arătat în diverse surse, că mareașul folosea armata română ca instrument pentru menținerea ordinii. Succesele sale politice nu s-au datorat acestui fapt, ci colaborării sale vremelnice cu legionarii. Marele Stat Major a sabotat de la bun început, în măsura în care i-a fost posibil, conducerea militară germană”.

Cît de importantă era poziția pe care se situa acest grup, în totalitate sau numai membri cu poziții cheie, se poate observa cu ușurință și din căutarea disperată a lui Hitler de a găsi un general dispus să colaboreze cu Wehrmachtul și să formeze un guvern contra-revoluționar pentru înfrîngerea insurecției române.

TOATE FORȚELE PATRIOTICE LA ACȚIUNE

DUMITRU DĂMĂCEANU

Numele lui Dumitru Dămăceanu (1896-1978) se regăsește, alături de cele ale altor generali și ofițeri superiori, pe documentele de luptă ale poporului român împotriva Germaniei hitleriste. Participant activ la pregătirea și executarea actului istoric de la 23 August 1944, D. Dămăceanu a semnat, în calitate sa de șef de stat major al Comandamentului Militar al Capitalei (C.M.C.), ordinul „Pajura” din ziua de 23 august, orele 18.00, care punea toate unitățile militare din subordinea C.M.C. în stare de pregătire de luptă, precum și ordinul „Stejar — extremă urgență!” de la orele 18.30, din aceeași zi istorică, ordin care indica intrarea unităților în dispozitivul de luptă stabilit în vederea curățirii Capitalei de trupele germane.

Dumitru Dămăceanu a beneficiat de legăturile cu reprezentanții partidului comunist încă din primăvara anului 1944, și, sub influența nemijlocită a acestora, s-a raliat, la sfârșitul din noaptea de 13 spre 14 iunie, planului insurecțional conceput și elaborat de P.C.R.

Născut la 1896, în satul Cosmești de lângă Tecuci, a urmat rind pe rind — după absolvirea Liceului internat din Iași, ca bursier — Școala militară de cavalerie, Școala superioară de război, cursurile Școlii superioare de război de la Torino (1926-1929). Între 1936-1938 a fost numit atașat militar la Roma, iar apoi, reintors în țară, a devenit director de studii al principelui Mihai (1938-1940) și aghiotant personal.

În 1942 a fost numit șef de stat major al Comandamentului Militar al Capitalei. Rămăs în strâns contact cu cercurile Palatului regal, din funcția importantă ce deținea a

avut legături cu regele și cu generalul Constantin Sănătescu, șeful casei militare regale, cu care a dezbătut diferite formule pentru scoaterea țării de sub dominația Germaniei naziste. Datorită și legăturii cu reprezentanții partidului comunist, D. Dămăceanu, pe atunci colonel, s-a aflat printre acei ofițeri patrioți care au recunoscut justetea planului de eliberare națională elaborat de partidul comunist, catalizatorul tuturor forțelor anti-hitleriste, inițiatorul actului crucial din august 1944.

După îndeplinirea primelor sarcini de la începutul Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antilimperialistă, Dumitru Dămăceanu a făcut parte din delegația română care a participat la încheierea armistițiului de la Moscova și, ulterior, la Conferința de Pace de la Paris.

Cariera militară i-a pus în valoare calitățile sale deosebite, străbătând toate treptele ierarhiei militare, până la gradul de general de armată.

Dumitru Dămăceanu este cunoscut cititorilor revistei noastre din evocarea publicată în numărul 6/1969 al Magazinului istoric despre istorica ședință din noaptea de 13 spre 14 iunie 1944, în care reprezentanții cercurilor Palatului au acceptat planul insurecțional propus de partidul comunist. Publicăm acum câteva pagini din însemnările sale inedite, în care evocă aspecte ale măsurilor de pregătire a asaltului final împotriva regimului dictaturii militare fasciste și a dominației hitleriste asupra țării.

Ioana URSU

Pregătirea insurecției pe front...

Moștenitoarea de milenii a patriotismului străbunilor ei, lămurită și mobilizată prin activitatea desfășurată de că-

tre P.C.R. în rîndurile sale, întreaga armată s-a încadrat, de la început și total, în acțiunea declanșată la 23 August 1944.

Pregătirea militară a acțiunii în cadrul trupelor de pe front a avut deci, mai mult, un caracter de sondare a stării

de spirit a militarilor și a unor comandanți cu funcții de răspundere; de asemenea, s-a urmărit în același timp informarea mai îndeaproape a anumitor comandanți de mari unități asupra necesității unei acțiuni de salvare a țării, de prevenire a acestor

Octombrie 1940:
sosirea
în România
a trupelor
Misiunii
militare
germane...

...august 1944:
prizonieri
hitleristi
pe străzile
Capitalei,
în zilele
insurecției

comandanți că o asemenea acțiune ar fi posibil să se desfășoare în curând și că în acest caz era indicat ca și pe front să fie luate măsurile ce se vor impune, în funcție de situația concretă ce se va crea. Natural, o asemenea sarcină nu putea fi îndeplinită de oricine și nici nu putea viza pe oricare. Unii dintre marii comandanți care se găseau pe front dăduseră deja dovadă că ar fi favorabili pentru o astfel de acțiune (generalii C. Nicolescu, Mihai Racoviță, Ilie Crețulescu, Spiridon Săulescu etc.). Alții, din cei vizați, nu dăduseră încă această dovadă, dar aveam convingerea că și aceștia vor putea fi atrași de partea celor care preconizau și pregăteau înlăturarea regimului, cu toate consecințele ei, urmînd exemplul comandantului lor suprem.

Cei care au avut sarcina de a se documenta, de a sonda și de a informa pe anumiți comandanți de mari unități aflați pe front au fost generalii Constantin Sănătescu și Victor Dombrovski.

În a doua jumătate a lunii iunie 1944 — pe baza hotărîrilor luate și conform prevederilor planului de pregă-

tire a insurecției armate — generalul Sănătescu, șeful Casei militare a regelui, s-a deplasat în Moldova, sub pretextul că se duce „să viziteze domeniile regale de pe Valea Bistriței, de la Bicaz și Broșteni”. În cadrul acestei „călătorii” incidentale, el a luat legătura cu generalul Mihai Racoviță, comandantul Armatei 4, generalul Constantin Nicolescu, comandantul Corpului 5 armată, generalul Gheorghe Avramescu, comandantul Corpului 6 armată, generalul Ilie Crețulescu, comandantul Diviziei 104 munte și, probabil, cu alții, al căror nume nu-l cunosc. În acea „călătorie” generalul Sănătescu a luat legătura numai cu comandanții de mari unități aflați pe frontul din Moldova, nu și cu cei aflați la est de Prut.

Din discuțiile avute cu ei, ca și din cele constatate personal de șeful Casei militare regale, rezulta că ofițerii și soldații manifestau o vădită dorință de a se termina războiul dus împotriva Sovietelor și de a se răfui cu trupele hitleriste. Cele constatate nu erau deloc descurajatoare, dimpotrivă, ele confirmau acea

stare de spirit pozitivă care exista în rîndurile armatei.

Din însărcinarea generalului Sănătescu — în cadrul aceluiași plan de pregătire — între 8 și 11 august 1944 a luat legătura cu unii comandanți de pe front și generalul Dombrovski; în acest scop, el s-a deplasat la Bacău, Roman, Mîrcești și Vaslui, unde se aflau posturile de comandă ale unor mari unități. Pentru a nu se bănuî scopul pe care-l urmărea, generalul Dombrovski a folosit o mașină a Direcției generale a fabricilor de zahăr. Dealtfel, chiar deplasarea sa a fost făcută sub pretextul de a se informa la fața locului despre sfeclă, atît de necesară în acea perioadă pentru fabricile de zahăr și, implicit, pentru „nevoile frontului german”!

Constatățile generalului Dombrovski coincideau cu cele ale generalului Sănătescu.

Ambii generali au adus aceste importante constatări și concluzii la cunoștința regelui și a reprezentanților P.C.R.; în mod implicit, ele au fost cunoscute și de către cei care erau însărcinați cu pregătirea militară a insurecției armate. Rezulta că în acțiunea ce se

pregătea, se putea conta pe trupele aflate pe frontul din Moldova.

...și în interior

Am participat, sub conducerea P.C.R., atât la cîteva aspecte din pregătirea militară de ansamblu a insurecției din țară, cît și, în mod deosebit, la pregătirea ei militară din București. Activitatea pe care am desfășurat-o în acea perioadă s-a înscris pe de-a întregul în concepția planului elaborat de către partidul comunist. Potrivit acestui plan, s-a ajuns la concluzia că insurecția trebuia să înceapă în București, concomitent cu o acțiune la Ploiești și în zona Văii Prahovei; ea trebuia să cuprindă în clipele imediat următoare întreg teritoriul țării.

Pe lângă alte considerente pe care le voi arăta în cele ce urmează, această concepție avea la bază și ideea că în Capitală și la Ploiești (inclusiv Brașov și celelalte localități importante de pe Valea Prahovei) exista un proletariat mai numeros și bine organizat.

Prin declanșarea insurecției armate, de la bun început în Capitală și în zona Ploiești, odată cu răsturnarea dictaturii militar-fasciste se asigura atît stăpînirea Bucureștiului — centrul politic, economic și administrativ al țării —, cît și a bazinului petrolier de pe Valea Prahovei; în același timp, asiguram și stăpînirea principalelor artere de comunicații de importanță strategică între sudul țării și partea de la nord de Carpații Meridionali (menținerea acestor comunicații asigura concentrarea la timpul oportun a forțelor române și sovietice la nord de Carpați, în vederea continuării acțiunilor de război care aveau să ducă și la eliberarea părții de nord a Transilvaniei).

De asemenea, în alegerea celor două zone — București și Valea Prahovei — s-a avut în vedere faptul că aici se afla concentrată cea mai mare parte a unităților și formațiunilor de luptă germane aflate în zona interioară a țării (a-

proape 60%), a căror lichidare — de la început — ar fi constituit o lovitură puternică dată trupelor hitleriste aflate în țară și, implicit, un succes inițial cu repercusiuni favorabile pentru reușita întregii noastre acțiuni.

Ținînd seama că Bucureștiul era capitala României, că aici se aflau importante forțe militare române ca și puternice detașamente de muncitori, că aici se aflau guvernul antonescian și organele centrale ale aparatului de stat fascist, precum și înaltele comandamente hitleriste din România, că de aici se putea lua mai ușor legătura cu toate unitățile române din țară pentru a le conduce mai ușor, și aici urma să-și aibă sediul conducerea insurecției armate, față de toate aceste considerații, P.C.R. — la care s-au raliat și celelalte elemente angajate în acțiunea care se pregătea — nu numai că a ales Capitala ca loc de unde trebuia să înceapă acțiunea, dar în același timp el a fixat Bucureștiul ca prim obiectiv de stăpînit, „cu orice preț”, de către forțele insurecționale. Menținerea Capitalei — inima și creierul țării — constituia nu numai un important succes în cadrul acestei acțiuni luată aparte, dar și o premisă a reușitei depline a insurecției armate în întreaga țară. Succesele obținute de forțele insurecționale care acționau în București aveau să influențeze pozitiv lupta din celelalte zone și orașe ale țării.

Flacăra insurecției aprinsă în inima României trebuia să se aprindă imediat și să se întindă pe întreg cuprinsul țării, de la un capăt la altul al ei. Trupele germane urmau să se trezească astfel înconjurate — din primele clipe — de aceste flăcări, oriunde s-ar fi aflat ele.

Forțele insurecționale urmau să treacă imediat, cu hotărîre, la dezarmarea, capturarea și nimicirea ocupanților hitleriști din interiorul țării. În acest scop se impunea ca fiecare unitate sau formațiune românească să atace de la început și să se angajeze fulgător în lupta împotriva

trupelor naziste aflate în unele localități, care ocupau anumite obiective sau care se găseau în deplasare. În toate aceste cazuri, trupele române trebuiau să aibă „inițiativa” și să realizeze „surprinderea”.

Toate cele de mai sus — la care s-au mai adăugat și alte considerații — au constituit elemente principale care au stat la baza „concepției operative generale” a luptelor insurecționale, concepție preconizată de către P.C.R. și însușită de la început de către cei care sub conducerea partidului erau angajați în pregătirea militară a insurecției noastre...

În sensul celor de mai sus, în legătură cu desfășurarea luptelor insurecționale din interiorul țării, diferiți comandanți de mari unități, ca, de exemplu, generalul Marin Manafu, comandantul Corpului 1 teritorial din Oltenia, au primit unele indicații verbale de la generalul Sănătescu.

În afară de generalul Manafu și de generalul C. Vasiliu-Rășcanu care, în calitatea sa de membru al Comitetului militar [stabilit în urma ședinței din 13 spre 14 iunie 1944], era la curent cu situația, generalul Sănătescu a mai luat legătura și cu comandanții celorlalte mari unități aflate în interiorul țării, sondîndu-le gîndurile și lămurindu-i asupra evenimentelor care urmau să se desfășoare: generalii N. Macici (Armata 1 — Transilvania), N. Pălăngeanu (Corpul teritorial — sudul Munteniei), C. Voiculescu (Corpul 3 teritorial — sud-vestul Munteniei), Gh. Stavrescu (Corpul 6 teritorial — centrul Transilvaniei), Carol Schmidt (Corpul 7 teritorial — Crișana și Banat), I. Dumitrache (Corpul vîânătorilor de munte — estul Transilvaniei), Gh. Cealik (Corpul de cavalerie — est București), I. Negulescu (Corpul de grăniceri), Iosif Teodorescu (C.M.C.)...

Avînd în vedere starea de spirit generală favorabilă, existentă în armată la acea dată, aveam motive puternice să credem că acești comandanți

(Continuare în p. 28)

Împotriva războiului și a ocupației germane se intensifică grevele și acțiunile de sabotaj organizate de muncitorii din întreprinderile industriale și din transporturi, împotriva virililor țărănimii față de rechiziții și încorporări, acțiunile de protest ale intelectualității, toate acestea exprimând ura întregului popor față de războiul hitlerist, dorința de a se elibera din jugul fascismului.

În numeroase scrisori, memorii și proteste adresate guvernului antonescian, lideri politici și personalități ale culturii românești luau poziție împotriva războiului hitlerist și a ocupației germane.

NICOLAE CEAUȘESCU

Deceniul patru al secolului nostru — epoca îndrăgitei bătălii antifasciste și antirevizioniste, pentru apărarea păcii și libertății popoarelor — a reprezentat o reconfirmare a înaltei ținute civice a intelectualității românești. Indiferent de apartenența lor politică, în zdrobitoarea lor majoritate, intelectuali români — savanți, profesori, scriitori, publiciști, avocați, oameni de artă — s-au manifestat în ampla mișcare antifascistă condusă de Partidul Comunist Român, iar alții, fără a îi înregimentați, au sprijinit-o permanent prin activitatea și atitudinea lor generală. Riposta antifascistă a intelectualității s-a canalizat în direcția repudierii ideologiei fasciste ca principal dușman al cuceririlor spiritului uman și al civilizației, dar și pe planul acțiunii politice, unde fascismul acționa ca adversar al independenței și integrității statului național unitar român, la a cărui realizare intelectualitatea își inscriesese un aport important.

Pe temeiul acestei atitudini generale umanist-patriotice, intelectualitatea română s-a aflat alături de toate celelalte forțe democratice, progresiste ale națiunii noastre care în anii grei ai dictaturii militar-fasciste și ai dominației Germaniei hitleriste au acționat cu demnitate și curaj pentru salvarea țării din grava situație în care se afla. Atașamentul profund față de popor și nobilele sale idealuri de dreptate și libertate, convingerile democratice-antifasciste ale intelectualității române au căpătat în acei ani diverse forme de manifestare, ele evoluind în strinsă legătură cu lupta generală de rezistență antihitleristă a poporului, a clasei muncitoare, luptă condusă de Partidul Comunist Român. Acțiunea universitarilor și academicienilor români din primăvara și vara anului 1944, materializată, între altele, și printr-o suită de memorii-protest adresate dictatorului Ion Antonescu, care cereau ieșirea României din război, se inscrie firesc în amplul efort al forțelor patriotice antihitleriste de pregătire a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, operă a voinței și solidarității naționale înțelept călăuzită de partidul comunist.

UNIVERSITARI ȘI ACADEMICIENI ROMÂNI

ÎMPOTRIVA RĂZBOIULUI HITLERIST

MARIAN ȘTEFAN, MIHAI RETEGAN

4 aprilie 1944. În cabinetul de geometrie din cadrul Seminarului matematic al Facultății de Științe din București, un grup de cadre didactice de la diferite facultăți din Capitală definește textul unui document adresat lui

Ion Antonescu: „În clipa în care un cumplit dezastru amenință ființa neamului nostru, noi, membri ai Academiei române și profesori ai Universităților din București, Iași și Cluj, martori ai exodului populației și ai devastării

satelor și orașelor românești, transformate în cimpuri de bălăie, după îndelungată chibzuință am hotărât să vă adresăm apelul de față.

În actualele împrejurări, tăcerea noastră ar însemna o crimă. Avem datorita să rostim răspicat gândul nostru cinstit, în fața conducătorului statului. Războiului nostru cu Rusia, Marea Britanie și Statele Unite trebuie să-i punem de îndată sfârșit.

Deși redactat în numele intelectualilor, documentul exprimă dorința cea mai fierbinte a cercurilor largi ale opiniei publice din România, manifestată în numeroase acțiuni ale maselor largi populare conduse de Partidul Comunist Român — ca și în scrisori, memorii și proteste adresate guvernului antonescian de către lideri politici și personalități ale culturii românești care luau poziție împotriva războiului hitlerist și a ocupației germane.

Documentul citat a intrat în istorie sub numele de Memoriul intelectualilor adresat lui Ion Antonescu în aprilie 1944; el a fost publicat integral în mai multe rânduri (vezi și Magazin istoric, nr. 2/1967), citat sau comentat în numeroase articole, studii și lucrări consacrate perioadei respective. Ultima sa apariție integrală — în volumul Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român. Tematică, bibliografie. Crestomație, București, 1981, pp. 447-449 — a fost însoțită de o amplă notă care aduce unele preci-

zări în legătură cu numărul persoanelor ce au semnat memoriul, ordinea în care au fost inserate aceste semnături și operează corectarea greșelilor strecurate la transcrierea unor nume la publicarea documentului în ziarul România liberă, din 6 septembrie 1944.

Ocupându-ne mai îndeaproape de geneza acestui memoriu, am descoperit că el reprezintă doar un moment — e drept foarte important — al unei ample acțiuni inițiate și desfășurate de intelectualitatea patriotică din țara noastră, sub puternica înfrumusețare și sub direcția îndrumare a Partidului Comunist Român. Acțiunea a fost declanșată în aprilie și s-a încheiat la 4 august 1944, încadrându-se, cu valențele ei specifice, în vasta activitate desfășurată de partidul comunist în direcția realizării celei mai largi coaliții de forțe patriotice — singura în măsură, în condițiile de atunci, să salveze țara din grava situație în care se afla.

În această viziune și beneficiind de noi documente depistate în arhive, ne-am propus o rememorare a împrejurărilor istorice în care s-a produs demersul academicienilor și universitarilor români, a acțiunilor întreprinse, adăugând acele elemente care vor contribui, sperăm, la o mai exactă încadrare a lor în efortul general al forțelor patriotice care, sub conducerea P.C.R., au pregătît răsturnarea dictaturii militar-fasciste și alungarea trupelor hitleriste din România.

„Pentru o Românie liberă și democratică”

La începutul anului 1944, devenise tot mai evident că Germania și aliații săi se îndreptau cu pași siguri spre prăbușire. Continuându-și ampla sa activitate de salvare a țării, Partidul Comunist Român a lansat un nou apel la unirea tuturor eforturilor în vederea scoaterii țării din război, răsturnarea guvernului antonescian și alungarea hitleriștilor din România. „Muncitori, țărani și intelectuali antifasciști — glăsuia manifestul difuzat de comuniști la 1 ianuarie 1944 — anul 1944 înseamnă pentru întreaga lume o luptă decisivă pînă la eliberarea Europei de sub jugul hitlerist. Muncitori din fabrici și ateliere, organizați-vă pînă nu e tirziu! Țărani, ascundeți recolta muncii voastre! Intelectuali! Voi, prin grai și scris, înaintea pentru o Românie liberă și democratică!”

Dorința de pace, preocu-

parea și îngrijorarea profundă pentru viitorul patriei, al omenirii, răzbat și din paginile presei timpului. Într-un articol apărut în Vremea din 21 mai 1944, săptămînal în redacția căruia au lucrat și în paginile căruia au publicat și gazetari comuniști sau simpatizanți ai P.C.R., citim acest cald apel adresat intelectualilor lumii de a acționa în spiritul înaltei solidarități umane pentru salvarea marilor valori ale culturii universale. „Lumea e amenințată să-și piardă conștiința istorică, această memorie a omenirii care, reamintindu-i traiectoria drumului parcurs, o împiedică să uite sau să părăsească drumul pe care e datorată să pășească în viitor... Cultura și civilizația nu trebuie să fie lovite. Și iată că acum nimeni nu mai are tăria să rememoreze cîte opere de artă au fost nimicite, cîte monumente au fost distruse, cîte biblioteci și muzee, institute științifice și laboratoare, cîte valori artistice și culturale au pierit... Nu s-ar putea ca marți artiști ai lumii, intelec-

tualii și savanții cu renume mondial să organizeze o mișcare?... Pe deasupra poziției politice pe care o au fărăle lor, una față de alta, cărturarilor și artiștii să-și întindă mina pentru a se sprijini reciproc, să-și unească glasurile într-o unică voce puternică, așa ca să se poată face de toți auzită?”

Ura poporului român împotriva războiului hitlerist și a dictaturii militar-fasciste, puternicele nemulțumiri provocate de prezența trupelor hitleriste în țară, forța cu care acționează partidul comunist sînt surprinse și în sintezele informative întocmite de autoritățile antonesciene cu privire la starea de spirit ce domnește în țară. Într-un astfel de document, întocmit la sfîrșitul lunii martie 1944, se aprecia că „situația politică și militară în care se găsește România, în urma alianței cu Germania, cit și acțiunea de clarificare a maselor desfășurată de partidul comunist au dus, odată cu apropierea frontului de granițele țării, la crearea unui curent favorabil

bare conducerii P.C.R., care i-a dat forma finală, documentul fiind apoi prezentat unui grup larg de profesori întruniți, cum aminteam, în ziua de 4 aprilie.

Marele colegiu universitar nu se intrunește, dar...

Imediat a început campania de strângere a semnăturilor universitarilor din București, urmînd ca ea să fie extinsă și în provincie. După ce s-au stîns primele zece-cincisprezece semnături, au apărut anumite discuții cu privire la forma sub care memoriul urma să-i fie prezentat lui Antonescu. „Unii profesori susțineau că ar iscăli memoriul dacă acesta, în loc să fie adresat lui Antonescu, ar fi adresat regelui, invocînd motivul că în modul acesta acțiunea ar fi avut urmări mai puțin primejdice, dat fiind caracterul vindictiv și dictatorial al lui Antonescu, care nu admitea nici un fel de opoziție. Alți profesori au fost de părere că cea mai potrivită cale pentru a cere scoaterea României din război era luarea unei hotărîri în plenul Marelui colegiu universitar, care trebuia convocat în scopul acesta. (Convocarea Marelui colegiu universitar era prevăzută de Legea învățămîntului superior, Rectoratul avînd dreptul de a face această convocare în anumite împrejurări excepționale, la cererea unui anumit grup de profesori etc.)”

La 6 iunie 1944, Rectoratul Universității din București a primit o întîmpinare din partea unui grup de 18 profesori și 3 conferențieri universitari, cu cîteva excepții, toți semnatori ai memoriului, prin care solicitau convocarea Marelui colegiu universitar, în cadrul căruia să se dezbătă nu numai „atitudinea ce trebuie să ia Universitatea față de gravele evenimente prin care trecem”, dar și să examineze „cu toată seriozitatea viitorul politic al națiunii”. „În momentul în

care Universitatea ieșeană se află prîbeag, în care Universitatea din Sibiu se găsește complet dezorganizată prin pierderea Clujului, Universitatea din București are îndatorirea morală de a examina situația și a-și spune cuvîntul. În clipa cea mai grea a istoriei noastre, cînd națiunea nu are puțința de a se rosti printr-o adunare reprezentativă... Universitatea este singurul corp constituit care poate fi expresia conștiinței românești”. Marele colegiu trebuie să dezbătă și să adopte o hotărîre care să exprime poziția universitarilor în sensul ieșirii țării din război, căci „situația este cu atât mai grea, cu cît ne găsim în fața unui avertisment dat de marile puteri, peste care nu se poate trece cu ușurință”.

Rectoratul nu a îndrăznit să dea curs cererii respective și, însoțită de o adresă, a trimis-o vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, explicînd că, „dată fiind dispoziția în vigoare, [profesorii] nu pot face această întrunire decît cu o aprobare prealabilă”.

Într-o scrisoare de 6 pagini, Mihai Antonescu a respins cererea universitarilor bucureșteni, afirmînd că „guvernul nu poate transforma Colegiul Universitar într-o adunare națională deliberantă, aceasta cu atât mai mult cu cît toate corpurile constituite în stat ar putea revendica același drept”. Și, pe un ton amenințător, încheia: „Dacă n-ași fi universitar...”, vă asigur că aș da un alt răspuns... pentru a apăra ideea de ordine în stat și prestigiul guvernului”¹.

La refuzul autorităților de a aproba convocarea Marelui colegiu universitar, s-a revenit la ideea acțiunii strîngerii mai departe a semnăturilor de la om la om.

N-a fost deloc ușor: mulți profesori bucureșteni se aflau în diferite localități, refugiați în urma bombardamentelor anglo-americane declanșate la 4 aprilie 1944, iar alții ezitau

încă să semneze. Cei care erau membri ai unor partide, mai ales național-țărănesc, afirmau că nu puteau semna memoriul fără aprobarea conducerii acelor partide, pentru a nu fi acuzați de încălcare a disciplinei.

Trecuseră aproape două luni de la redactarea documentului și finalizarea acțiunii întîrzia. „M-am prezentat lui Maniu în cursul lunii iunie², la sediul Partidului Național-țărănesc din str. Sfîntilor — relatează M. Neculce —, informîndu-l asupra inițiativei profesorilor universitari și cerîndu-i sprijinul politic... La insistențele mele, prin care arătam că riscă să rămînă pe o poziție izolată într-un moment istoric atît de important și partidul său să fie absent de la o acțiune cu un caracter atît de larg patriotic, a consimțit să recomande în scris membrilor din partidul său adeziunea la memoriu, printr-o scrisoare pe care mi-a predat-o și pe care urma s-o folosesc în special pe lângă universitarii țărăniști aflați în provincie”.

După cum se poate observa, acțiunea profesorilor universitari a intrat într-o nouă etapă odată cu apropierea momentului constituirii Blocului Național Democrațic. Pe măsură ce pozițiile celor patru formațiuni politice (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L.) care au format acest organism intrau în faza de armonizare ce avea să ducă la actul din 20 iunie 1944, s-a produs și o reconsiderare a opiniilor adoptate de unii profesori față de memoriul ce trebuia înaintat lui Antonescu.

Astfel, prof. dr. C. Angelescu, fost ministru în cabinete liberale și membru marcant al conducerii P.N.L., după ce și-a manifestat dezacordul față de conținutul și forma în care fusese redactat memoriul și a propus un alt text, mult mai vehement, a sîrșit prin a renunța la „punctul său de vedere și a semnat memoriul așa cum i-a fost prezentat. Adeziunea docto-

¹ Dr. Nicolae Copoiu a pus în circuit aceste documente printr-o comunicare din 1966, intitulată *Din istoria rezistenței antifasciste a corpului didactic universitar din București*, al cărui text manuscris ni l-a pus cu amabilitate la dispoziție.

² După opinia noastră, faptul s-a petrecut chiar în primele zile ale lunii respective.

rului Angelescu — preciza M. Neculce — ... a putut fi utilizată pentru a determina și pe alți membri sau simpatizanți ai acestui partid să semneze memoriul, cum a fost, de exemplu, cazul prof. Tiberiu Moșoiu și al altor profesori liberali din provincie”.

În cursul lunii mai, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu — fără a renunța la pertractări cu guvernul Antonescu — consimțiseră să participe la constituirea unui comitet central de acțiune format din reprezentanți ai P.C.R. (Lucrețiu Pătrășcanu), P.S.D. (C. Titel-Petrescu), P.N.T. (Iuliu Maniu), P.N.L. (Constantin I.C. Brătianu) și a unui birou, ca organ executiv, format din P. Constantinescu-Iași și V. Bigu (P.C.R.), Șt. Voitec și Iosif Jumanca (P.S.D.), Ghiță Pop și N. Hudiță (P.N.T.), Constantin (Bebe) Brătianu și C.C. Zamfirescu (P.N.L.). În cadrul de mai sus s-au purtat numeroase discuții care, deși anevoioase, au contribuit la apropierea punctelor de vedere, fapt ce a influențat pozitiv și activitatea profesorilor universitari.

Amintim și faptul că la mijlocul lunii mai (deci, după realizarea acordului de Front Unic Muncitoresc), la Sinaia, M. Neculce se întâlnise și cu C. Titel-Petrescu, care făcuse și el recomandările necesare cadrelor didactice universitare social-democrate, cum erau C. Motaș, P.P. Stănescu, Al. Claudiu ș.a.

Memoriul a fost semnat însă și de un număr important de profesori care nu erau membri ai vreunui partid politic, dar erau cunoscuți printr-o veche atitudine antifascistă (Șerban Țițeica, Al. Myller, Gh. Demetrescu ș.a.), alții (D. Popovici, Șt. Vencov) au făcut-o din proprie inițiativă, iar alții, ca Al. Rosetti, aveau legături cu Lucrețiu Pătrășcanu și alte cadre ale P.C.R.

Timp de mai bine de două luni, viața universitară a cunoscut o mare fierbere, grupul de aderenți sporind cu fiecare zi. Comentariile în jurul memo-

Domnule Mareșal,
Ne găsim astăzi într-un mare moment istoric, în care, dacă vom fi la lămură o atitudine, vom salva neamul și țara. Dacă însă vom întârziia hotărârea noastră, situația României va fi spăimântătoare.
Nu se mai găsește nimeni în opinia publică care să susțină continuarea războiului și, dacă el continuă, luați o prea mare răspundere a situației.

De aceea facem un nou și cald apel la Domnia-Voastră, rugându-vă să faceți posibilă încheierea armistițiului.

4 August 1944

[Signature]
- Șt. Voitec

[Signature]
- Iosif Jumanca

[Signature]
- Dan Theodorescu

[Signature]
- Iuliu Maniu

[Signature]
- Constantin I.C. Brătianu
[Signature]
- Șt. Voitec
[Signature]
- Iosif Jumanca

riului, ca și campania publică de stringere a semnăturilor au făcut cunoscut documentul și în afara cercurilor universitare. „Unii profesori — nota M. Neculce — au contribuit la succesul acțiunii nu numai prin semnătura lor, dar și prin agitația însușită ce au întreținut împrejurul acestui document. În afară de membri de partid și simpatizanți ai partidului (comunist), deosebit de rodnic a fost sprijinul acordat de prof. Danielopolu și de prof. Dan Theodorescu (stomatolog), care au determinat, în sfera lor de activitate, atitudini favorabile întregii acțiuni”.

...poliția intră în alertă

Adunarea semnăturilor a necesitat numeroase deplasări în provincie, la Sibiu și Alba Iulia, unde fuseseră evacuate Universitățile din Cluj și Iași, și în alte localități unde se aflau dispersați universitarii bucareșteni refugiați din cauza bombardamentelor. Siguranța antonesciană, alarmată de proporția pe care o lua acțiunea memoriului și de ecoul ce-

trezise în cercuri largi ale opiniei publice, a hotărât „să pună capăt campaniei de agitație și a dispus arestarea mea — consemnează M. Neculce. Acest fapt s-a petrecut la mijlocul lunii iunie 1944, cu ocazia deplasării mele pentru a treia oară la Alba Iulia... În afară de memoriu, mi s-a confiscat și scrisoarea lui Maniu adresată profesorilor țărâniști”.

Eliberat după 48 ore, M. Neculce s-a înapoiat în Capitală, relatind cele întâmplate. S-a hotărât ca o copie a memoriului — pe care s-a încercat o reconstituire, cît s-a putut mai exactă, a listei semnatarilor¹ — să fie înmînată lui Antonescu, împreună cu o scrisoare de protest, semnată de un grup de intelectuali, pe care o reproducem așa cum a apărut ea în presă, în septembrie 1944²:

¹ Această listă cuprinde, însă, numai 58 nume — n.n.

² „Pe copia memoriului înaintat lui Antonescu la Președinția Consiliului de Miniștri... — arată M. Neculce — ordinea în care au fost menționate semnăturile nu corespunde ordinii reale din memoriul original confiscat de Siguranță”. De asemenea, la data confiscării originalului, memoriul nu fusese semnat „de 69 de persoane, cum se obișnuiește să se afirme, ci de 68. Pe lângă cele

„În urma evenimentelor tragice care s-au abătut asupra fărăi noastre, în toate mediile intelectuale de la noi s-au pus întrebări chinătoare asupra viitorului și, cum nu există un for politic constituit în care să se poată discuta, un grup de profesori, academicieni și membri ai corpului didactic ajutător a hotărât să vă adreseze un memoriu în care să-și exprime părerea asupra situației politice actuale în care se află țara românească.

Unii profesori au fost de părere că ar fi mai bine să ne așezăm mai întâi în Marele colegiu universitar și, după discuțiile purtate acolo, să înaintăm un asemenea memoriu; în acest colegiu s-ar fi discutat și inițiativa, cunoscută acum în mediile universitare, de a se trimite în străinătate profesori în scop de propunere¹, [dar] trebuia să se ajungă mai întâi la o concluzie politică, care ar fi trebuit să fie sprijinită în străinătate. De aceea, memoriul pe care se strinseseră cîteva iscalituri a fost amînat și s-a cerut, prin Rectorat, convocarea Marii legii (convocare care este permisă de legea învățămîntului universitar, la chiar obligatorie odată pe an); guvernul însă a refuzat această convocare.

În urma acestui refuz, s-a revenit la ideea memoriului direct către domnia-voastră și s-a continuat a se strînge iscaliturile profesorilor. În timp ce memoriul era dus la Alba Iulia, pentru a fi iscalit de profesorii de la Iași, poliția locală a arestat pe delegatul nostru, l-a percheziționat și a confiscat memoriul, lipsindu-ne, astfel de dreptul de a petiționa către autoritatea conducătoare a statului. Totodată, prin această intervenție, s-a întrerupt șirul de iscalituri care ar fi trebuit să continue, împiedicîndu-vă și pe domnia-voastră să luați cunoștință de o stare de spirit care era o indicație necesară pentru conducători în vremuri ca acele de astăzi.

De aceea, ne vedem siliți, domnule mareșal, să vă aducem la cunoștință, în numele celor care au iscalit memoriul, acest act abuziv al poliției din Alba Iulia și să vă înaintăm numai o copie de pe memoriul adresat domniei-voastre, cu indicația [numelor] celor care l-au iscalit, în plus și cu unele semnături noi.

65 de iscalituri reproduse în numărul legal al *României libere* din 6 sept. 1944, mai trebuie adăugată și semnătura prof. [Nicolae] Ciorănescu de la Școala politehnică². În final, acțiunea protestatară a atras însă un număr mult mai mare de persoane. Precizăm că memoriul din aprilie, însoțit de scrisoarea de protest din iunie 1944, a fost publicat și în ziarul *Timbul*, nr. 2 627, din 3 septembrie 1944, p. 5.

1 Așa se procedase și în timpul primului război mondial, cînd dr. I. Cantacuzino, dr. C. Angelescu, Thoma Ionescu, I. Ursu și alte cadre didactice universitare au desfășurat o intensă activitate în diferite capitale ale lumii, în sprijinul cauzei românești.

Noi ținem ca, în mod deschis și cinstit, să luăm cunoștință de memoriul nostru direct (așa cum am intenționat să vi-l înaintăm printr-o delegație de profesori) și nu pe calea poliției care tînde să scoabe valoarea unui act ca acel pe care avem onoarea a vi-l înainta în copie...

Iunie 1944

D. Danileopolu, Gr. T. Popa, de la Facultatea de medicină, P.P. Stănescu, de la Facultatea de farmacie, S. Stollow, de la Facultatea de științe București³.

Organele represive ezită

Ce s-a întîmplat cu acest exemplar al memoriului, ce efect a avut el?

În adresa nr. 304 113/R din 19 iulie 1944 a Președinției Consiliului de Miniștri relativ la „memoriul celor 65 profesori universitari și membri ai Academiei române”, adresată ministrului justiției, citim următoarele:

„Domnule ministru,

Avem onoarea a vă trimite două memorii semnate de 65 profesori¹ universitari și membri ai Academiei române, rugîndu-vă să binevoiți a lua cunoștință de următoarea rezoluție a domnului mareșal: «Domnul ministru de justiție va studia dacă acțiunea acestora se încadrează în legea statului și dacă profesorii universitari pot întîrînde o astfel de acțiune — și în acest caz — în virtutea cărui mandat²».

Chiar a doua zi, Gh.C.M. Opreșcu, secretarul general al Ministerului justiției, a întocmit un amplu referat, semnificativ pentru circumspecția și prudența formulărilor:

„Asupra problemei ridicate prin adresa cu nr. 304 113 din 19 iulie 1944 a Președinției Consiliului de Miniștri am onoarea a referi următoarele:

Din cele transmise rezultă că un număr de funcționari publici au întocmit și semnat un apel către conducătorul statului, rugîndu-l să dispună încetarea răz-

boiului. Acest apel urma a fi înmînat direct printr-o delegație. El a fost însă interceptat, în timpul cînd se puneau semnăturile, de către organele de poliție care l-au confiscat.

Faptul relatat, astfel cum rezultă din probele trimise, nu poate constitui o infracțiune penală pentru următoarele considerații:

El nu se poate încadra în dispozițiile art. 184 cod penal, care pedepsește înalta trădare, deoarece faptul nu este făcut în scop de a supune teritoriul statului sau o parte din el suveranității unui stat străin sau de a suprima ori strîbi independența statului. Calificarea penală a unui astfel de fapt presupune un dol³ special — scopul mai sus indicat — care nu poate fi presupus decît în raport cu împrejurările faptului. În speță, față de calitatea persoanei căreia apelul este adresat, un asemenea dol special nu se poate presupune.

Faptul nu se încadrează nici în dispozițiile art. 198 cod penal, care pedepsește defetismul, deoarece el nu este de natură a provoca panică sau deprimare, întrucît nu este public.

Nici în dispozițiile art. 12 din Legea 80/1941 nu își poate găsi calificare, deoarece termenii în care apelul este adresat nu sînt nici înjurioși, nici defăimători și nici calomniiatori.

Articolul 24 din Decretul lege nr. 96/1938 pentru apărarea ordinii în stat interzice funcționarilor publici de a adera la acțiuni politice, ori de a lua parte la orice fel de manifestații cu caracter politic. Sancțiunea nerespectării acestui interdicției este destituirea din funcție pronunțată de ministrul respectiv, cu avizul conform al Consiliului de Miniștri și atrage după sine pierderea dreptului de pensie. Urmează a se examina dacă faptul de a cere conducătorului statului să înceteze starea de război se poate sau nu încadra în noțiunea de manifestație cu caracter politic.

O manifestare politică trebuie să consistă în acte de propagare sau de realizare a unei idei politice. Ideea ca un stat să adopte starea de război sau aceea de pace este netăgăduit o idee politică. Rămîne de văzut dacă apelul în chestiune poate constitui un act de propagare sau de realizare. În ce privește propagarea, împrejurarea lipsei de publicitate exclude această ipoteză. Existența actului de realizare trebuie privită și prin prisma dispozițiilor Constituției din 1938, ale cărei principii, în afară de cele privind organizarea statului, continuă a fi în filință și în virtutea cărora românii se bucură de libertatea conștiinței și de toate libertățile care decurg din acest drept (art. 10), bineînțeles, în limitele stabilite prin legile ulterioare.

³ Termen juridic desemnînd o acțiune concepută cu violențe pentru a determina pe cineva să încheie un contract, o convenție, la care altfel persoana respectivă n-ar fi consimțit sau nu ar fi acceptat în alte condiții.

O lege care să interzică un apel direct și confidențial către conducătorul statului în legătură cu probleme de convingere răzuită din conștiința unui cetățean, nu există.

Rămâne a se aprecia — dat fiind caracterul disciplinar al sancțiunii interdicției de manifestări politice puse funcționarilor publici — dacă disciplina a fost călcată prin faptul depășirii de către cei în cauză a preocupărilor și îndatoririlor lor profesionale. Sub acest aspect, problema capătă un caracter pur politic asupra căruia nu avem căderea a ne pronunța.

Atît din tonul neutru care domină acest referat, cît și din formulările neangajante, rezultă limpede faptul că, la data cînd a fost redactat, presiunea exercitată de opinia publică juca un rol paralizant asupra acțiunilor aparatului de stat antonescian. Deruta și teama se manifestau chiar și în rîndul înalților demnitari, fenomene, dealtfel, specifice crizei tot mai acute în care intrase regimul dictatorial al lui Ion Antonescu.

Citind rezoluția reprodușă în adresa Președinției Consiliului de Miniștri către miniștrii justiției, nu se poate afirma cu certitudine ce anume intenții avea dictatorul în legătură cu actul de curaj al intelectualilor români. În orice caz, starea sa de indignare s-a manifestat evident în ședința Consiliului de Miniștri din 21 iulie, cînd discuțiile au fost axate pe două probleme: memoriul intelectualilor români și atentatul care avusese loc cu o zi în urmă împotriva lui Hitler. „Întîi mă găsesc în fața unui memoriu iscălit de mai mulți profesori universitari — și-a început Antonescu lungul său expozeu pe marginea celor două evenimente — care, fără să cunoască nici unul din elementele care stau la baza statului român și fără să cunoască care este acțiunea guvernului în această privință, mă invită pur și simplu să închei armistițiul, deși [ei] nu cunosc care sînt condițiile care [ni] s-au pus..., deși avem o lege prin care se interzice profesorilor universitari și funcționarilor să facă politică”.

Numeroase mărturii de epocă ne fac să ne întrebăm: avea, oare, Antonescu la acea dată acele elemente de natură să-i garanteze siguranța pe care o afișa?

Iată, spre pildă, citeva impresii ale diplomatului nazist Karl Clodius, așternute pe hîrtie cu numai cîteva zile înainte de amintita ședință a Consiliului de Miniștri din 21 iulie: „Retragerea frontului pe teritoriul român în primăvara acestui an a influențat, firește, foarte puternic pe mareșal... În cursul ultimei convorbiri pe care am avut-o chiar ieri [11 iulie] cu el, s-a arătat foarte îngrijorat de apropierea trupelor ruse... Mareșalul este convins că războiul nu poate fi cîștigat în ultimă instanță pe plan militar, ci trebuie sfîrșit printr-un compromis politic... Situația politică internă [a României] se caracterizează prin următoarele... opinia publică a țării este în cea mai mare parte împotriva lui [Antonescu], în parte din motive de politică internă, în parte din motive de politică externă...”

Atitudinea de teamă și, în același timp, de prudență pe care evoluția generală a evenimentelor din perioada aprilie-iulie 1944 — timp în care mișcarea de rezistență antihitleristă a înregistrat succese deosebit de importante în domeniul organizării sale politice la nivel național și intrase într-o fază avansată a pregătirilor finale în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste — se vede și din raportul pe care ministrul de justiție Ioan C. Marinescu l-a adresat lui Antonescu la 25 iulie 1944:

„În legătură cu adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 804 113/R din 1944, am onoarea să vă înaltau aici alăturat cele două memorii semnate de mai mulți profesori universitari care ne-au fost trimise ca urmare a dispoziției domniei-voastră, — de a studia dacă acțiunea acestora se încadrează în legile statului și dacă

pot întreprinde o astfel de acțiune în calitate de au.

Din examinarea celor două memorii primite se poate vedea sub aspect penal:

Termenii în care sînt redactate memoriile nu intră în condițiile cerute de art. 12 din Legea 80/1941, pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența și interesele statului;

Nu se poate conchide nici că faptul ar constitui crimă de înaltă trădare, prevăzută de art. 184 cod penal, deoarece împrejurarea că apelul a fost adresat însăși domniei-voastră, exclude ipoteza existenței dolului specific cerut de lege;

În sfîrșit, faptul se poate încadra în dispozițiile art. 198 cod penal, care definește defetismul, în măsura în care o eventuală ceretare judiciară ar completa probele și ar stabili că el a fost de natură să provoace panică sau deprimare, în circumstanțele în care s-a produs.

În ceea ce privește chestiunea de a ști dacă semnatarii memoriului puteau întreprinde o astfel de acțiune în calitate de au, este de examinat în fapt — în cazul cînd domnia-vastră hotărăște — dacă redactarea apelului constituie un act în cadrul dreptului de a se exprima o convingere pe cale de petiționare la înalta autoritate.

Constituie sau nu o nerespectare a restricțiilor impuse funcționarilor publici sancționate disciplinar prin art. 24 al Legii 96/1938 pentru apărarea ordinii în stat?

Examinarea acestor probleme este, conform sus-zisei legi, de resortul d-lui ministru al culturii naționale, care va trebui să ia — în această privință — și avizul conform al Consiliului de Miniștri”.

4 august 1944:

un nou demers

Nu știm ce reacție a avut Antonescu cînd a citit raportul ministrului său și nici ce măsuri intenționa să ia. Intelectualii și-au urmărit, însă, cu tenacitate și curaj patriotic acțiunea lor. La 4 august 1944 un grup de zece profesori universitari — între care D. Danielopolu, Gr. T. Popa, Dan Theodorescu, Miron Nicolescu, Bazil Munteanu, Constantin Pirvulescu, Marin Enăchescu, Constantin Bordeianu — semnatori ai memoriului din aprilie, dar și alții noi, au

înmînat un nou memoriu lui Ion Antonescu, exprimîndu-și cu fermitate opiniile lor:

„În luna aprilie 1944, cînd a fost redactat memoriul profesorilor universitari, am prezăcut iminenta prăbușirea Germaniei, aliata României. V-am arătat cu această ocaziune că întreaga opinie publică cere terminarea războiului.

Memoriul nostru adresat capului statului a fost în mod abuziv confiscat de organele polițienești, vîndu-se să se interzică dreptul de petiționare ce are fiecare cetățean român. V-am depus în copie acest memoriu, împreună cu un protest, și pînă acum nu am văzut nici aprobare nici dezaprobare.

Prevederile noastre au fost confirmate prin ultimele evenimente. Ruperea relațiilor între Turcia și Germania (la 2 august) și ultimele declarațiuni în Camera Comunelor [din Marea Britanie] ne arată în mod categoric că trebuie de îndată să rupem relațiile cu Germania și să cerem armistițiul. Atențiile din Germania (atențutul împotriva lui Hitler, din 20 iulie) ne arată de altă parte starea de spirit a poporului german!...

¹ În ceea ce privește starea de spirit din România, chiar în prima săptămînă a lunii august, ea ne este înfățișată și într-o notă a Direcției Generale a Poliției: „Evenimentele politice care au suscitat în cel mai înalt grad atenția populației au fost hotărârile luate în Adunarea Națională

Turcă și demisia președintelui guvernului Finlandei. Cu toate că lumea se aștepta la astfel de hotărîri [ale Turciei] de a rupe relațiile diplomatice și economice cu Germania, totuși confirmarea oficială a produs impresie adîncă... Românii văd în turci prieteni leali și credincioși, în stare să susțină interesele românești înaintea forurilor aliate, cînd va sosi momentul. Apoi, evenimentele petrecute sînt privite ca un salt hotărîtor, grăbind sfîrșitul războiului și în același timp ca o posibilitate pentru România de a scăpa cit mai puțin avariata din această înțelegere... Un alt fapt care a suscitat interesul opiniei românești a fost demisia președintelui Finlandei și înlocuirea lui cu mareșalul Mannerheim și demisia guvernului finlandez. Acest fapt este interpretat ca un indice sigur că finlandezii caută, de astă dată cu hotărîre, de a termina războiul, întrucît președintele plecat era cunoscut ca un patriarh al continuării rezistenței, pe cînd mareșalul Mannerheim va căuta o cale de împăciuire.

Toate aceste fapte dau pe cei mai mulți la concluzia că România trebuie să caute a ieși în acest moment din război...”

Ne găsim astăzi într-un mare moment istoric, în care, dacă vom ști să luăm o atitudine, vom salva neamul și țara. Dacă însă vom întîrzia hotărîrea noastră, situația României va fi spălmîntătoare.

Nu se mai găsește nimeni în opinia publică care să susțină continuarea războiului și, dacă el continuă, luăm o prea mare răspundere a situației.

De aceea facem un nou și călduros apel la domnia-vastră, rugîndu-vă să faceți posibilă încheierea armistițiului...

4 august 1944”.

Într-unul din ultimele sale numere ilegale, cunoscutul organ de presă al rezistenței antihitleriste, *România liberă*, din 10 august 1944, publica articolul intitulat *Lupta de descătușare a poporului român. Universitatea română vorbește*, din care extragem cîteva fragmente privitoare la importanța și semnificația acțiunii universitarilor români: „Universitatea română a adresat un memoriu lui Antonescu prin care se cere încetarea imediată a războiului. Cei de profesori de la Universitățile din București, Iași și Cluj (Sibiu) au semnat acest document. Tot ce este mai însemnat în viața culturală a țării — savanți de renume mondial, profesori cu mare autoritate morală și intelectuală în rîndurile studenției — s-au unit în această manifestare.

Antonescu are astăzi sub ochi o aspră condamnare a politicii de trădare națională.

Națiunea, lipsită de drepturi politice, înăbușită sub cenzură și teroare, își caută, cum poate și unde poate, mijlocul de a-și striga voința de PACE.

Prin glasul curajos al profesorilor universitari vorbește întreg poporul românesc... Memoriul adresat lui Antonescu, pentru a-l soma să rupă dezasturoasa alianță cu Hitler și să înceteze războiul contra Na-

țiunilor Unite, este un moment de răscruce al Universității românești...”

Dictatorul nu a mai avut timp să dea vreun răspuns sau să ordone vreo anchetă la noul apel al intelectualilor patrioți.

Peste nici trei săptămîni, națiunea română, urmînd planul Partidului Comunist Român, în alianță cu toate forțele patriotice, democratice, a înlăturat dictatura militaro-fascistă, a întors armele împotriva Germaniei hitleriste și, alături de Națiunile Unite, s-a angajat cu toate puterile sale umane și materiale în lupta pentru înfrîngerea fascismului în Europa.

Subliniind importanța acțiunii desfășurate de universitarii și academicienii români, *România liberă*, într-o ediție specială din 24 august 1944, sub titlul *Intelectualitatea română a cerut încă din aprilie ieșirea din război și pacea cu puterile aliate*, aprecia că acești „patrioți cinstiți, hotărîți” au dovedit prin atitudinea lor „că intelectualitatea română nu s-a alăturat crimelor și trădărilor înfăptuite de un guvern vîndut hitleriştilor și a văzut just care este calea de salvare a țării și poporului”. În glorioasa epopee a luptei antifasciste a poporului nostru, condusă cu eroism de partidul comunistilor, acțiunea intelectualilor români, concretizată și prin memoriile-protest adresate lui Antonescu, se constituie în pagini care fac cîinste Universității și Academiei române. Ea se înscrie în spiritul celor mai înaintate tradiții ale intelectualității române — recunoscută pentru atașamentul dovedit de-a lungul istoriei față de popor și nobilele lui idealuri de unitate și independență națională, de progres și dezvoltare liberă a patriei.

SEMNE CE PREVESTESC MOMENTUL DECISIV

Dr. IOAN CHIPER, dr. FLORIN CONSTANTINIU

Cercetarea istorică din ultimii ani a pus în circuit numeroase surse documentare despre evenimentele din România din anii 1940-1944. Un interes aparte îl prezintă documentele provenind din arhivele celui de-al III-lea Reich. Multe dintre acestea au apărut și în revista Magazin istoric¹.

În paginile care urmează supunem atenției cititorilor alte câteva documente inedite sau mai puțin cunoscute din sursele amintite. Printre acestea se găsesc și informații ale agenților celor 11 servicii de spionaj cu care, pentru a supraviețui situației, hitleriștii împinziseră

teritoriul țării noastre. Agenții acestor servicii culegeau și transmiteau șefilor lor informații despre economia țării, activitatea forțelor social-politice românești, opinia publică etc. Rapoartele transmise de acești agenți — atâtea câte s-au păstrat în arhive — cuprind și o serie de date care-și au semnificația lor pentru înțelegerea mai cuprinzătoare a marelui efort al poporului român de a-și redobândi libertatea și a readuce țara pe vechiul făgaș al luptei împotriva expansiunii și agresiunii celui de-al III-lea Reich.

Comuniștii în fruntea luptei

Rapoartele trimise din România de către diplomați, militari și agenți hitleriști în vara anului 1944, constată — toate — o intensificare a activității forțelor ce se opuneau regimului de dictatură și Germaniei naziste. Semnificativ, documentele respective insistă asupra activității Partidului Comunist Român, conducătorul luptei pentru salvarea națiunii și a țării, semnând „agitația comunistă” în rândurile maselor populare, creșterea continuă a influenței comuniștilor în rândurile intelectualității, actele de sabotaj și activitatea grupurilor de partizani. Astfel, în rapor-

tul pe luna ianuarie întocmit de Centrala grupurilor etnice germane (Volksdeutsche Mittelstelle — VOMI), la 1 martie 1944, se arăta că în regiunea Reșița „munca de agitație comunistă cunoaște un succes deplin și de aceea nu este de mirare că s-au format bande de partizani”. O telegramă trimisă la Berlin de von Killinger și H. Neubacher la 7 aprilie 1944 semnala „o pronunțată atitudine comunistă printre muncitorii din regiunea petroliferă”. Documentul preciza că membrii P.C.R. acționau în rândul muncitorilor pentru a „dezvolta... o organizație gata de bătaie, care să poată fi introdusă în luptă la momentul oportun și după un ordin special”.

Pentru a face față acestei situații care, provoca „cele mai vii griji” în cercurile conducătoare ale Reichului, în

zona petroliferă au fost introduse noi comandouri ale Abwehrului și a fost creată o rețea de agenți specializați în probleme de petrol. În zona respectivă au fost aduși și numeroși militari din cadrul trupelor de poliție S.S. comandate de generalul Hildebrand, care, spre a nu fi descoperiți, au fost îmbrăcați în uniforme ale trupelor de aviație. Această ultimă măsură a fost luată fără știrea lui Ion Antonescu și împotriva obiecțiilor generalului E. Hansen, care se temea de consecințele politice ale unei astfel de acțiuni.

Semnificativă este și informarea nesemnăată, din 4 august 1944, care avertiza că „agitațiile comuniste în cadrul muncitorimii” creșteau în permanență și lua amploare constituirea de noi celule comuniste în orașele universitare, mai ales la Sibiu (unde era

¹ Magazin istoric, nr. 3/1968, 2/1975, 8/1978.

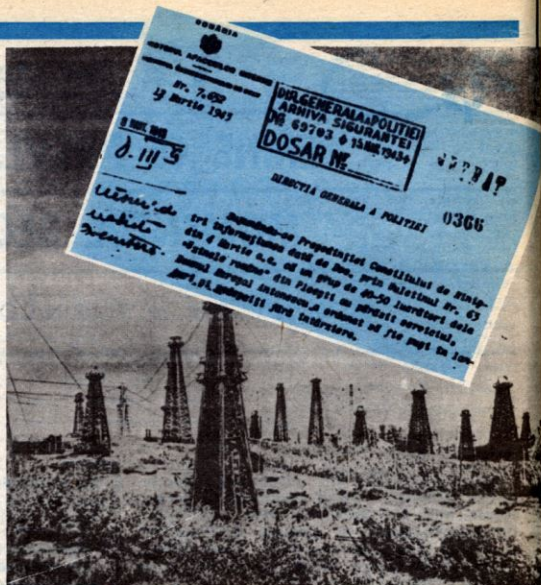
refugiată Universitatea din Cluj). În prima jumătate a lunii august, un raport al organizației cetățenilor germani din România, membri ai partidului nazist, sublinia: „Sute de lucruri mici, pe care numai cei care au stat mult timp în România le observă și le simt, se îndesesc în ultimul timp, astfel încât ne vedem obligați să arătăm astăzi cu toată seriozitatea că România plănuiește ceva în ascuns împotriva intereselor noastre comune, adică împotriva noastră”.

Opoziția tot mai pronunțată a opiniei publice românești față de scopurile urmărite de cel de-al III-lea Reich era sesizată și într-un raport al unui agent al Abwehrului în-tocmit la 20 octombrie 1943, care constata că ideea reu-nirii „acestei părți a Româ-niei [nordul Transilvaniei, smuls prin Diktatul de la Viena] găsește în opinia pu-blică românească un mult mai mare răsunet decât lupta în est”.

„În fața momentului decisiv”

Printre rapoartele expediate pe adresa forurilor civile și militare naziste din Berlin se află și acelea ale lui Andreas Schmidt, șeful nazist al „Grupului etnic german” din România. Devotat al regimu-lui nazist, Schmidt era căsă-torit cu fiica unuia dintre șefii S.S.-ului, Obergruppenföhrerul Gottlieb Berger, Himmler însuși asistând, ca martor, la celebrarea căsătoriei. Rolul jucat de socrul în promovarea ca șef nazist a ginerelui făcuse să circule în rândurile germanilor din Transilvania un joc de cuvinte care-i ală-tura pe „Adolf von Berchtes-gaden” (reședința cunoscută a lui Hitler) și „Schmidt von Berges Gnaden”, ceea ce s-ar traduce prin Schmidt din grația lui Berger.

Schmidt se simțea dator să informeze pe stăpînii din Ber-lin asupra tuturor fenomenelor pe care el le socotea ca fiind de natură a periclita

Alături de muncitorii din alte ramuri industriale, petroliștii din Valea Prahovei au inițiat numeroase acțiuni de sabotare a mașinii de război hitleriste

interesele hitleriste în Româ-nia și în același timp să dea sugestii: „Să atragem acest stat [România] — scria el într-un raport din 2 iulie 1944 — ca partener valoros pînă la sfîrșitul războiului și, prin aceasta, să-l slăbim pînă într-atît biologic, încît, după război să nu se mai poată revîrsa și cucerii spațiul car-patic”.

Alarmat de simptomele tot mai numeroase ale crizei regimului antonescian, A. Schmidt a plecat în iulie 1944, în Germania, pentru a-l informa personal pe Hitler despre situația care se crease în România. Atît ministrul german la București, von Kil-linger, cît și generalul A. Ger-stenberg, șeful misiunii aero-nautice, comandantul Luft-waffe în România și al apărării antiaeriene a regiunii petrolifere, au împiedicat ac-cesul lui Schmidt la Führer, pentru a nu complica și mai mult relațiile cu mareșalul Ior Antonescu, care, și alt-

minteri, cunoșteau divergențe și tensiuni.

O mulțime de surse ger-mane din România înregist-rează atmosfera tot mai ostilă a poporului român față de prezența trupelor germane în țară. La 3 august 1944, căpi-tanul Bergmann, atașatul ger-man pe lingă Divizia blindată „România Mare”, raporta că „atitudinea ofițerilor români este izbitor de rezervată”, pentru a conchide: „Din par-tea românilor există planuri împotriva aliaților germani și care sînt, eventual, în acord cu inamicul. Se poate să fim în fața momentului decisiv”.

Rudolf Semmler, unul din secretarii lui Joseph Goebbels, ministrul propagandei, scrie în jurnalul său că a aflat de la șeful său, „în mai 1944” despre un memorandum privind „eve-nimentele politice care aveau să se desfășoare probabil în România”. Raportul „a fost

(Continuare în p. 34)

G.T. KIRILEANU

G.T. Kirileanu (1872-1960) istoric, folclorist și editor — din ale cărui însemnări memoria-
listice inedite revista noastră a publicat, în
nr. 3-6/1982, câteva pagini închinat lui
Nicolae Iorga — și-a petrecut ultimele trei
decenii de viață la Piatra Neamț, orașul de
care-l lega o statornică și puternică dragoste.
În august 1944, G.T. Kirileanu se afla în acest
oraș de la poalele Cozelei. Aici a primit vestea
declanșării insurecției armate de la 23 august.

Miercuri 23 august 1944.
După noua ofensivă rusă pe
frontul Moldovei, a urmat
hotărârea de evacuare a auto-
rităților... Tunurile se azeau
apropiat, iar convoaiele arma-
tei germane în retragere dove-
deau starea de descompunere a
frontului.

De mare tristețe eram
cuprins după plecarea întregii
mele familii în bejenie, iar eu
singur în două case goale...

Toată lumea răsuflă, bleștă-
mînd fatala conducere de pînă
acum, ș-atîtea pierderi zădar-
nice... Iată că la radio Bucu-
rești, de la ora 11 seara, vine
bomba schimbării guvernului
și a încheierii armistițiului cu
Puterile Aliate. Guv[ern] de-
mocratic din 4 partide.

Să vedem reacțiunea armatei
germane de la noi, precum și
ațitudinea Ungariei. *Le revers*
de la medaille! [Reversul me-
daliei].

Maiorul german venit în
cartier la ora 11 1/2 noaptea a
fost chemat la comandament.

24 august. Radio Rom[ânia]
pe unde lungi nu funcționează.

Radio București pe unda
mijl[ocie] vorbește alt glas.
Vorbește clar, se pare a fi
moldovan. Cetește decretul
de amnistie etc. Imnul regal
f[oaarte] leșinat și fals. Cetește
tr[aducerea] în fr[anceză] a
proclamațiilor.

Nemții pradă în retragere.
Ucid porci, iau oile. Au ucis
sofeuri militari români și le-au
luat camioanele.

Poliția suspendase evacua-
rile, apoi s-au încărcat din nou

În însemnările sale, cărturarul a consemnat
desfășurarea evenimentelor din acest oraș
moldovenesc în perioada 23-30 august 1944.
Am transcris câteva pagini din notațiile sale,
inedite, din acele zile, păstrînd particularitățile
stilistice ale autorului. Întreruperile din text
le-am marcat prin trei puncte. Intervențiile
explicative din parantezele drepte și titlul
ne aparțin.

I. L.

și străzile-s pline de căruțele
bejenarilor români și a camioa-
nelor germane. Românii spre
Tazlău și germanii pe Bistrița
în sus...

Evreii se tem de atacul
germanilor.

Românii zic că și-au așezat
artileria pe dealurile din jurul
Pietrii...

Radio Rom[ânia] de la 2 p. m.
[14] dă muzică pop[ulară] în
loc de radio-jurnal!

La 2[14] 1/2 încetează lumi-
na și apa. Se zice că după
ordinele armatei române la
plecare.

Cătră seară încep tunurile
din Piatra, iar cele de pe front
se aud apropiindu-se. Armata
germană se va lupta în Piatra.

Vineri 25 august. De dimi-
neată se aud tunuri spre răsă-

Piatra Neamț în preajma celui de-al doilea război mondial

rit de Piatra. Se apropie frontul. Apoi încep tunuri mari din Piatra. După plecarea maiorului german care a dormit la mine, pleacă la Dorna, vin soldați germani, întreabă unde se poate cumpăra licheur și mere. Ochesc prin odăi. Au devastat otelul „Regal”, cofetăria și debitul de tutun de acolo. Prada [jefuirea] străzii Cuza-vodă. Casa văduvei Strohmingher a fost prădată noaptea de germani. Din ce-a mai rămas, aduce în casa cumnatei. Parcă la noi ar fi mai mare siguranță!

Spre seară tunurile bat mereu și se adună în coloane tancuri și cară de luptă. Apoi pleacă spre răsărit. La 10 încep explozii. Foc mare spre centrul orașului... Toată noaptea stau de veghe îmbrăcat.

Sîmbătă 26 august. La 2 după miezul nopții, ultima mare explozie, apoi liniște relativă, pînă la 5, cînd încep tunurile și pîrîiturile care se contină de oraș dinspre răsărit.

Pe str[ada] Șt[efan] cel Mare vād numai cîteva căruțe cu cai.

Alături, la Grigoraș, masă cu scaune în grădină, unde am mîncat germanii. Prada casei și a grădinii.

Mă mir că nu s-au văzut pînă acum avioane. Depozitul de benzină de peste vale arde...

Cinci nevolicni sîntem în cele două case. La mine eu și invalidul mut și surd, fără un picior...

Și peste noi bate tunul și pîrîie mitralierele, căci germanii sînt pe Cozla, Pietricica, Cîrloman, iar rușii vin de partea cîmpului...

Umplu cîteva geamantane cu haine și manuscise, pentru cazul cînd s-ar aprinde casa. Și mă gîndesc că eu am rămas între cărți ca și țărani care-și lucrau pămîntul la bubiutul tunurilor...

Se aud și cîteva avioane pe la 11. Pe la 12 1/2 mare iureș se aude apropiindu-se, erau avioane rusești, apoi liniște și iar trosnesc tunurile. Str. Ștefan cel Mare pustie.

Oare biserica și turnul lui Ștefan cel Mare vor scăpa?

La 2[14] 1/2 vād fum mare dinspre otel „Regal”. Se vede că l-au azvîrlit în aer, cînd s-a auzit grozavă detunătură.

Vîntul bate în susul Bistriței. Se mai vede un fum gros înspre gara veche.

Pe la miezul nopții încetează tunurile. Iar pe la 1 se mai aud cîteva. Focul din centrul orașului continuă.

Și timpul este de o limpezime rară.

Duminică 27 august. Zi senină, răcoasă. Noapte [foarte] chinuitoare de teama focului și a prădătorilor. La 2 1/2 se vede mare foc înspre Pîngărești. Pesemne ardea o fabrică de cherestea.

Pe la 5 trec patrulare rusești pe str. Șt. cel Mare. Se aud pîrîituri de mitraliere.

La 6 o singură lovitură de tun pe Cozla. La 6 1/2 alte lovituri de tun, din jos sau din sus?

Nemții ar fi plecat astăzi noapte, după ce au prădat multe case...

La 7 1/2 se îndesesc tunurile nemțești. Primejdia de foc continuă. La 10 1/2 trece o căruță cu trei evrei uciși de germani. Mai sînt alți trei și un copil de român ucis!

Prin grea cumpănă am mai trecut!

Doi soldați ruși vin să cumpere fiğări. Se vede că s-a găsit un binevoitor să spue că debitul de [la] otel „Regal” este ținut de cumnată. Dar acest debit a fost devastat.

Întrebînd de ce atîtea cărți, le-am răspuns că-s profesor...

Luni 28 august. Dorm dezbrăcat, dar cu grijă, căci bubiuturile de tun se aud în tot cursul nopții, iar în oraș împuscături.

Dimineața tunurile se îndesesc spre Ceahlău...

Biserica lui Ștefan a rămas neatinată. Dar a căzut o bombă drept în fața clădirii Băncii naționale, sfîrșimîndu-i ferestile. Otel „Regal” a fost devastat. Restaurantul vecin a ars. Multe locuințe devastate... Germanii s-au așezat pe dealul Bisericanilor și de acolo bombardează Piatra...

Marți 29 august. Toată noaptea bubiuturi de tun. Au fost bombe asupra orașului.

Miercuri 30 august. După miezul nopții relativ liniște pînă la 6 dimineața, cînd iar se aud bubiuturi mai depărtate...

TOATE FORȚELE PATRIOTICE LA ACȚIUNE

(Urmare din p. 16)

se vor alătura și ei acțiunii inițiate de către P.C.R., acțiune la care aderase însuși regele Mihai, capul oștirii.

Analizîndu-se multilateral și tot mai profund posibilitățile de desfășurare a luptelor, cei însărcinați cu pregătirea militară a acțiunii am luat în considerare și o eventuală ipoteză în cazul cînd noi „nu am fi realizat, de la început, un succes deplin”. În această situație, forțele insurrecționale urmau să prelungească lupta un timp mai îndelungat, în anumite zone speciale ale țării. În acest caz, în afară de Capitală (unde rezistența trebuie să fie „fără gînd de retragere”) și de Valea Prahovei, s-a ajuns la concluzia că luptele din interior aveau să se accentueze și să continue în șase zone muntoase din țară și anume: în zona muntoasă a Banatului, în Munții Apuseni, în Oltenia (între Munții Vulcan și Paring)¹, în partea de nord a Munteniei (în zona muntoasă dintre Prahova și Dimbovița), în estul Munteniei (între munții Buzăului și Vrancei) și, în sfîrșit, în Transilvania, în zona muntoasă de la nord de apa Mureșului. De asemenea se prevăzuse o eventuală rezistență pe riul Argeș.

Acțiunile din Capitală trebuiau coordonate cu cele de pe Valea Prahovei. Prin simultaneitatea acestor acțiuni, trupele germane din cele două zone — cărora li s-a acordat de la început cea mai mare atenție — urmau să fie atacate imediat și ținute pe loc în zonele în care se aflau. Prin aceasta se lua inamicului, încă de la început, posibilitatea de manevrare pentru ca să-și deplaseze forțele dintr-o zonă în cealaltă și să se ajute astfel reciproc.

¹ În Oltenia, P.C.R. avea cea mai puternică organizare.

SUPREM — LICHIDAREA FASCISMULUI (III)*

Dr. EUGEN PREDĂ

„Rapoarte sigure sugerează că în România are loc o categorică sporire a activității comuniste și că ideile comuniste se răspândesc chiar în anumite sectoare ale armatei. Există unele dovezi că grupuri comuniste sau de stînga conduc energic o competență propagandă clandestină pro-aliată”.

Au trecut mai bine de patru decenii de cînd, în vîltoarea marilor înclătări împotriva fascismului, a fost formulată această apreciere. Ea aparține unei directive secrete, aprobată la 27 ianuarie 1944, la Londra, de Direcția Războiului Politic (Political Warfare Executive — P.W.E.) transmisă organismelor sale și miniștrilor rezidenți la cartierele generale de pe teatrele de operații din Mediterana și Orientul Mijlociu, care erau membri ai guvernului britanic, ambasadelor de la Washington și Moscova¹.

Desigur, urmărirea minuțioasă a evoluțiilor situației dintr-o țară constituie o preocupare la fel de veche ca însăși istoria relațiilor inter-

naționale. În anii celei de-a doua conflagrații mondiale, ea a căpătat însă nu numai proporții deosebite, ci a fost cuprinsă și de specificul imprimat de război tuturor compartimentelor vieții. În tabăra opusă Axei fasciste, ea era strîns legată în primul rînd de țelul înfrîngerii Germaniei naziste, fără a fi neglijate nici scopurile postbelice urmărite. Documente din arhivele naționale britanice și americane, aduse în țară prin grija Direcției generale a Arhivelor statului, permit în prezent, pentru prima oară, să ne formăm o imagine, încă parțială în actualul stadiu al cercetării, dar semnificativă, asupra felului în care, în epocă, a fost percepută în țările respective activitatea Partidului Comunist Român.

Singura forță politică din România care de la început s-a opus cu fermitate la tirirea țării, de către dictatura militară-fascistă, în războiul Germaniei hitleriste, a fost Partidul Comunist Român. Militînd de la început pentru alăturarea la coaliția antihitleristă, Partidul Comunist Român — prin poziția sa clarvăzătoare, eroică, intransigentă, în slujba intereselor supreme ale țării și ale întregii umanități ultragratie grav de fascism — s-a impus la înălțimea comandamentelor istorice ale momentului. Încă la 1 februarie 1941, scurt timp înaintea inițiativei guvernului britanic de a-și rechemă legația de la București, șeful misiunii diplomatice, R. Hoare, comunica ministrului de externe, A. Eden, că, dintr-un raport secret al Siguranței generale a statului privind activitatea comunistă, constată „o evoluție semnificativă” din „lista lozincilor puse în circulație în prezent de comunisti în România. Aceștia presează expulzarea trupelor germane aflate în țară și interzicerea exportului de materii prime către Germania”².

* Primele două părți ale acestui articol consacrat măturilor străine privitoare la implicațiile internaționale ale rezistenței antihitleriste din România și ale actului de la 23 August 1944 au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 8/1982 și 8/1983.

¹ La izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Serviciul Secret de Informații (Secret Intelligence Service sau M.I.6) avea o structură complexă, în care se detașa Secția D, cu cele două componente — S.O.I. (propaganda subversivă) și S.O.2 (acțiuni de sabotaj și diversivitate). Cînd guvernul W. Churchill a decis, la 22 iulie 1940, crearea Direcției Operațiilor Speciale (S.O.E.), a cărei misiune premierul a formulat-o în cuvintele „încendiati Europa”, ambele au fost integrate în noul organism. După un an, S.O.I. precum și celelalte canale de război politic au fost reunite într-un departament separat, sub controlul unui comitet ministerial (compus din titularii ministerelor de externe, informațiilor și războiului economic), intitulat Political Warfare Executive (P.W.E.). Fîind un departament secret, P.W.E. avea denumirea „de camuflaj” Departament de Informații Politice Secrete (P.I.D.) al Foreign Office, ceea ce „acoperea” și existența unui real P.I.D., care îndeplinea funcții corespunzătoare titlaturii. Din toamna 1941, P.W.E. a primit răspunderea ca, în afară de directive generale, să emită săptămînal directive regionale. Directivele referitoare la România, pentru anul 1944, care conțineau și evaluări asupra situației interne, au putut fi consultate la Arhivele statului București, unde au fost aduse microfilme ale originalelor, din arhivele oficiale britanice. Împreună cu alte numeroase documente de mare importanță pentru istoria patriei noastre.

² Încă la 8 octombrie 1940, organul P.C.R. *Scînteia*, care apărea în ilegalitate, publicase chemările: *La luptă contra dictaturii militare-gardiste! La luptă contra invaziei armate germane de ocupație! În ianuarie 1941, în documentul Pentru pace și independență națională a poporului român*, C.C. al P.C.R. propunea o Platformă de luptă în care situa pe primul plan „lupta pentru pace” și „lupta împotriva prefacerii României într-o anexă a imperialismului german, pentru independența națională a poporului român”.

Terenu! cel mai fertil

Printre organismele britanice, subordonate P.I.D.-ului din Londra, care se ocupau cu stringerea de informații politice din Europa ocupată sau controlată de naști, s-a aflat și Biroul de citire a presei care funcționa pe lângă Misunea diplomatică britanică din Stockholm. În pofida denumirii sale banale și, indiscutabil, a faptului că scrutarea profesională a presei se înscrisa printre misiunile sale, sursele de informare se extindeau la strînse contacte cu diplomați, inclusiv din țările inamice și chiar la receptarea de rapoarte diplomatice, de pildă de la Ministerul de externe al Ungariei. Astfel, la 10 martie 1944, era semnalat raportul ministrului Ungariei la București, în care se scria că „mişcarea comunistă se răspîndește în totul cu o neașteptată extindere în România”. Cu o săptămîină înainte, Biroul de citire a presei comunicase: „Partidul Comunist Român, așa cum am mai spus-o, are o structură celulară și își găsește terenul cel mai rodnic printre muncitorii din centrele industriale”.

Deși în documentul disponibil cercetării nu se indică sursa, rezultă clar că fuseseră raportate și anterior, de același organism, aspecte sau ecouri ale activității partidului. Oricum, încă în luna ianuarie, Biroul de citire a presei transmitea opinia împărtășită de ministrul Suediei la București, revenit în concediu la Stockholm, că „opoziția Maniu-Brătianu pierde teren” și „comuniștii cîștigă în putere din spre stînga”. O opinie similară a parvenit la Foreign Office și la Departamentul de stat de la guvernul italian aflat la Neapole și al cărui ministru în România, R. Bova Scoppa¹ continua să se afle la București. Într-un raport din 27 iunie 1944, Bova Scoppa, care reprezentase Italia și pînă la demiterea, în iulie 1943, a lui Mussolini², consemna că opoziția burgheză „continuă atitudinea ei mai curînd sterilă” și că „partidul comunist există și

se afirmă”, „că ar fi singurul în măsură să culegă ce va fi după Antonescu”. Dealtfel, în aceeași lună, pe baza informărilor agenților secreți care lucrau pentru Marea Britanie, S.O.E.³ indica București și „terenurile petrolifere din jurul Ploieștiilor” ca „locurile unde comuniștii sînt cei mai numeroși”.

De fapt încă în cursul anului 1943, serviciile secrete britanice⁴ și americane⁵ începuseră să acorde o atenție mai mare tuturor componentelor vieții politice românești. La 28 decembrie 1943, Consulatul general S.U.A. din Istanbul, unde funcționa și o secție specială pentru urmărirea situației din România, a încheiat un *Studiu asupra scenei politice românești* pe întreg anul. Documentul, după cum se consemna în chiar textul lui, era întemeiat pe „examinarea atentă a tabloului politic românesc și a forțelor care îl influențează și [întocmit] după discutarea problemei cu multe surse bine informate”. Se evalua că Partidul Național-Tărănesc „nu are legături cu marii oameni de afaceri și, astfel, nu va putea fi etichetat ca avînd în rîndurile lui elemente puternice care au cooperat cu germanii” iar „Partidul Național-Liberal are o mare influență în cercurile de afaceri și industriale, care, în mod firesc, au largi contacte și interese cu germanii, ceea ce nu le va consolida poziția față de masa românilor”. În ceea ce privește poziția Partidului Comunist Român, respectivul document o aprecia în contextul politic al situației de ilegalita-

te în care partidul activa, „ca prezența unei mișcări conspirative [ilegale] de probabil 20 000 pînă la 40 000 persoane. S-a aflat că, în noiembrie, doi reprezentanți comuniști l-au contactat pe dr. Maniu pentru a cere colaborarea Partidelor Național-Tărănesc și Național-Liberal într-un Front Național Unit împotriva regimului Antonescu și a germanilor”.

O strategie în consens cu istoria

Demersurile consecutive ale Partidului Comunist Român de închegare a unui front comun al tuturor partidelor și organizațiilor interesate în a preveni o catastrofă națională, datînd încă dinaintea împingerii țării în război, fuseseră înconunate de o serie de rezultate încă în 1943⁶. P.N.T. și P.N.L. nu participau însă la Frontul Patriotic Antihitlerist, ele scontînd că răsturnarea situației din România va fi obținută numai în conjuncție cu prezența trupelor anglo-americane. Una dintre urmările unei astfel de atitudini, după cum consemna un raport S.O.E., a fost că „la vremea cînd Maniu a refuzat prima oară să aibă de-a face cu comuniștii, un număr de intelectuali au fost deosebit de deosebiți de acțiunea lui Maniu și s-au alăturat comuniștilor, denumindu-se ei înșiși Uniunea Patrioților” (în textul în limba engleză denumirea este de Patriotic Union = Uniunea Patriotică). Același raport vorbea despre dorința lui Mihai Rălea de a răspunde chemării P.C.R. de unire a tuturor forțelor naționale într-o luptă comună.

Cînd, la 22 ianuarie 1944, prin canalul S.O.E., Foreign Office a primit din partea lui Maniu întrebarea: „Comuniștii doresc să trateze cu noi, este aceasta în interesul cauzei?”, opinia la Departamentul European de Sud a fost: „Da! În România, ca și în alte țări, este, evident, în interesul aliat, reunirea tuturor elementelor rezistenței față de germani. Un front unit, conform liniilor propuse

³ Special Operations Executive (Magazin istoric, nr. 11/1982).

⁴ După intreruperea relațiilor diplomatice anglo-române, serviciile secrete britanice au mizat, în largă măsură, în activitatea lor, pe legăturile cu Partidul Național-Tărănesc, cu care au menținut un contact strîns prin diferite modalități, inclusiv prin intermediul unui emițător de radio clandestin.

⁵ Pe baza unui aranjament încheiat, în septembrie 1942, între S.O.E. și Oficiul Serviciilor Strategice (O.S.S.) al Statelor Unite, englezii aveau rolul conducător al „acțiunilor speciale” în Balcani. Cînd, în toamna anului următor, președintele F.D. Roosevelt a solicitat inversarea atribuțiilor, Churchill a refuzat. Drept urmare, activitatea O.S.S. privind Bulgaria și România a fost transferată de la Cairo la Istanbul.

⁶ Magazin istoric, nr. 4/1984.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 4/1976; 2/1980.

de memorandumul comunist, ar prezenta dublul avantaj, din punctul nostru de vedere, de a insufla ceva energie opoziției actuale românești și din punctul de vedere românesc de a furniza o posibilitate de folos pentru a trata cu guvernul sovietic¹.

Memorandumul la care se face referirea fusese transmis în întregime, de asemenea, la Londra. Este vorba de platforma în 10 puncte din iunie 1943, pe care C.C. al P.C.R. o propusese ca bază a constituirii și activității Comitetului Național și a Frontului Patriotic Anti-hitlerist.

Guvernele de la Londra și Washington fuseseră informate și pe alte căi despre demersurile P.C.R. și despre faptul că Maniu nu le acceptase. Serviciile secrete ale guvernului polonez în exil, care aveau proprii „sesizori” în România, într-un raport din 27 decembrie 1943, asupra situației din țară, remis ulterior oficial guvernelor britanic și american, scriau: „Activitățile comuniste: partidul comunist... și-a dezvoltat mult activitățile și sfera de influență... În urmă cu două luni, partidul comunist a abandonat partidele democratice cu o propunere de colaborare. Cei doi delegați au înmănat personal lui Maniu această propunere. Comuniștii propuneau stabilirea unui front patriotic unit...”

Totodată, la 14 ianuarie 1944, Departamentul de stat ajunsese la concluzia că, având în vedere „opinia din țările Națiunilor Unite, ca și din România”, cât și „dorința unei folosiri ulterioare a forțelor și personalului românesc, în războiul împotriva Germaniei, ar fi de dorit ca regimul Antonescu să fie înlocuit cu un guvern Maniu-Brătianu sau cu un alt grup mai reprezentativ, exprimând voința populară și care să fie în stare să unească mai bine poporul român în cooperarea cu Națiunile Unite în războiul împotriva Germaniei”².

¹ Vezi și P.C.R. — promotorul luptei pentru alăturarea României coaliției antihitleriste. Magazin istoric, nr. 3/1989 și Stăpîni de destinele noastre. P.C.R. — organizatorul și conducătorul acțiunii de aderare a României la coaliția antihitleristă, în Lucea, nr. 32-34/1982.

PACE—PÂINE—LIBERTATE
Noi așa vrem!

Hitler și Antonescu au defăimărit și distrus totul pe pămîntul nostru românesc. Antonescu și Hitler, împreună, au făcut sărăcie și suferință pentru toți românii. Prezența ucigașilor hitleriști în țară a adus omoruri, chinuri și suferințe. Armata germană a distrus toate casele și averile românilor. A cucerit guvernul Antonescu și a cucerit țara noastră. Hitler și Antonescu au făcut sărăcie și suferință pentru toți românii. Prezența ucigașilor hitleriști în țară a adus omoruri, chinuri și suferințe. Armata germană a distrus toate casele și averile românilor. A cucerit guvernul Antonescu și a cucerit țara noastră.

DIN TÂNĂ! Grupul patriotic „Grivița”

Comitetul Central al Partidului Comunist din România a dat instrucțiuni organizațiilor regionale și locale din țară, să desfășoare o intensă acțiune de propagandă, în vederea accelerării și mobilizării.

**Ostaș romini Nu-ți jertfi
viața pentru Hitler, ci păs-
trează-o pentru binele fami-
liei tale. Întoarce-te acasă
pentru a-ți reface gospodăria
părăsită.**

Presă ilegală, manifestele, afișele prin care se difuzau apelurile Partidului Comunist Român au jucat un rol important în mobilizarea poporului la luptă împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist

La Londra a prevalat, în cele din urmă, părerea că lui Maniu nu trebuia să i se răspundă în scris și că astfel de probleme să fie abordate abia cînd el va trimite un emisar care să discute și problema ieșirii României din război. Chestiunea a fost discutată direct abia cînd C. Țișoiu și S. alăturat, la 25 mai 1944, prințul Știrbey la „tatonările de pace” de la Cairo. Conform raportului asupra convorbirii, diplomatul britanic C.E. Steel, care conducea Comitetul Unit de Informații Secrete din raza de activitate a Comandamentului Orientului Mijlociu, „în cele din urmă, Țișoiu a spus că Maniu era cel mai mult nerăbdător să afle ce atitudine ar avea guvernul Maistății Sale dacă ar forma o coaliție democratică cuprinzînd Partidul Comunist Român. Steel a spus că aceasta este o problemă internă românească în legătură cu care guvernul Maistății Sale nu poate, desigur, să se pronunțe

oficial, dar, după părerea sa personală, o largă uniune națională de acest fel va fi salutăată de opinia publică aliată, așa cum a făcut-o în cazul Comitetului francez [de eliberare națională]”. Pe de altă parte, încă la 16 martie 1944, Ambasada britanică din Berna relata la Foreign Office că o „sursă [elvețiană] din domeniul bancar și industrial”, care a fost la București, a „confirmat știrea despre negocierile lui [Gheorghe] Tătărescu și ale lui Maniu cu comuniștii” și că ultimul are în vedere un „guvern cu unii membri comuniști”. Pentru opoziția burgheză devenise tot mai dificil, în condițiile ce prevalau în primăvara anului 1944, să se sustragă propunerilor și presiunilor P.C.R. în vederea trecerii la o acțiune comună de salvare națională. Ea risca nu numai să se găsească izolată pe scena politică românească, dar și să fie confruntată cu insolubile pro-

bleme în relațiile ce le întrețineau în străinătate. La 5 iunie 1944, un raport S.O.E. („*intemeiat pe cele mai recente informații sigure disponibile*”) atrăgea atenția asupra unei noi inițiative a comunistilor, care „l-au abordat pe Maniu, cu ceva timp în urmă, în vederea unirii tuturor partidelor de opoziție într-un Front Patriotic. Cum nu s-a putut ajunge la o înțelegere asupra tuturor problemelor, s-a realizat un acord parțial. Cele patru puncte ale acestui acord sînt următoarele: 1. Scoaterea României din război. 2. Acceptarea condițiilor armistițiului ca bază de discuții. 3. Continuarea luptei împotriva fascismului. 4. Gonirea germanilor din România”.

Constituirea Blocului Național Democratic a fost comunicată la Cairo reprezentanților Marii Britanii, Uniunii Sovietice și Statelor Unite, iar la 20 iunie, industriașul Max Așnit, plecat clandestin din România cu sprijinul unui pilot militar, a informat, într-o ședință cu participarea acestor reprezentanți, că „*acordul a fost semnat cu circa zece zile în urmă și doi delegați din partea fiecărui partid au fost desemnați și formează un Comitet de lucru al Frontului Patriotic*”.

Aceasta e clipa!

Paralel cu pregătirile secrete la care participa în vederea organizării insurecției armate, P.C.R. desfășura și o intensă

activitate de propagandă. Într-o broșură difuzată în luna august 1944 partidul declara: „*Dacă mai e o clipă pentru poporul nostru de a se alătura celorlalte popoare care luptă pe tot întinsul pămîntului pentru libertate, dacă mai e o clipă, atunci aceasta e*”. Ecouri ale acestei activități le regăsim și în documente de arhivă străine. În Raportul S.O.E. menționat mai sus se constata: „*Comuniștii scoteau un ziar cunoscut ca Știința și ulterior ca România liberă. Această din urmă publicație este răspîndită de o organizație subterană și creată într-o tipografie secretă, fără ca autoritățile să fie în stare să o descopere*”. Încă la începutul anului 1944, guvernele britanic și american fuseseră încunoscîtinate de guvernul polonez în exil despre „*ziarul secret al partidului comunist, România liberă [titlu redat în românește — n.r.], care are o largă circulație în țară*”. În aceeași perioadă, o informație parvenită prin filiera serviciilor secrete britanice comunica la Foreign Office că în România „*propaganda comunistă este în creștere. Ziarul România liberă, tipărit clandestin, are o vastă circulație*”. Tot în legătură cu România liberă, un document P.W.E., din 23 martie 1944, preciza: „*este știut că acesta este un ziar bine scris și viguros*”.

În vara anului 1944 se mai considera însă de către unele organisme din țările coaliției antihitleriste că „o revoluție socială nu este probabilă ime-

diat” în România, cum raporta Comitetul comun anglo-american pentru informații secrete, iar un document P.W.E. (10 august) evalua că „*deși mică, există însă o posibilitate, fie ca Antonescu, fie ca Maniu să încerce o acțiune în favoarea Aliatilor*”. La 18 august, Statul major comun de planificare al Cartierului General Aliat din Mediterana puneau însă posibilitatea „*retragerii Germaniei*” din România și din alte țări ale Europei de Sud-Est exclusiv pe seama ofensivei armatei sovietice. Astfel de păreri explică într-o măsură pentru ce directiva P.W.E., din 31 august, constata: „*România a surprins întreaga lume la 23 august*”. Iar generalul S.M. Ștemenko, în memoriile sale, din perioada activității la Marele Stat Major sovietic, unde deținea funcția de șef al Direcției Operații, nota că evenimentele de la 23 august au fost „*o surpriză plăcută*” și își intitulează un subcapitol: *Armata română — aliatul nostru*.

Act energic de voință al întregii națiuni, încorporînd tenaceea activitate a comunistilor, marea victorie de acum patru decenii a reprezentat o „strălucită afirmare a hotărîrii poporului român de a zdrobi orice dominație străină, de a fi liber și stăpîn în țara sa, de a-și hotărî singur destinele”, cum se arată în hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. privind cea de-a 40-a aniversare a Revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă.

PLANSELE NOASTRE

Imagini realizate în primul deceniu al secolului nostru de fotograful Leopold Adler, care a activat între 1885 și 1920 în Brașov, Săliște și Orăștie.

① Catedrala metropolitană din Blaj (a), unde, la 2 mai 1848, a avut loc consfătuirea fruntașilor revoluționari pentru precizarea programului ce trebuia discutat a doua zi, pe Cîmpia Libertății, în acea impresionantă adunare la care, cei peste 40 000 români prezenți au cerut: „*Nci vrem să ne unim cu țara!*” și târgul din Blaj (b)

② Șimleu 1909. Adunarea generală anuală a Asociațiunii Transilvane pentru Literatură și Cultura Poporului Român (Astra), înființată în 1861, cu un rol important în lupta pentru realizarea unității naționale în 1918 (a) și inaugurarea monumentului eroilor din 1877-1878 din Moinești, jud. Bacău (b)

③ Uliță într-un sat maramureșan (a) și lucrători la minele de aur din Brad (b)

④ În Orăștie, soldații români din armata austro-ungară petrec sărbătorile tradiționale ale iernii (a) și bucuria lăsării lor la vatră (b) (Cauza „*fraților de peste munți*”, p. 36)

a

b

a

b

FILE DE EPOPEE

A TREIA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Congresul X al partidului, din august 1969, dănd o înaltă prețuire muncii depuse de poporul român, sub conducerea P.C.R., a apreciat că s-au creat condițiile necesare pentru trecerea la o etapă nouă, superioară în dezvoltarea patriei, obiectiv necesar în progresul țării noastre.

Care este această etapă? (1979)

2. Menționați numele orașului care găzduiește acest im-

presionant monument închinat Independenței (1983)

3. 48 înfruntări ale forțelor insurecționale cu inamicul, desfășurate în Bărăgan între 23 și 31 august, au dus la lichidarea prezenței hitleriștilor dintr-o întinsă zonă cuprinsă între...

Puteți preciza limitele zonei respective? (1975)

4. „Știm cu toții — spunea ministrul de externe al Uniunii Sovietice, în discursul rostit la o importantă conferință care a avut loc la Paris, după cel de-al doilea război mondial — că România a fost statul care printr-o acțiune hotărâtă s-a eliberat de regimul fascist al lui Antonescu, s-a alăturat Alianților... Împreună cu noi, împreună cu trupele aliate, noua Românie democratică a început lupta pentru înfrângerea lui Hitler, a făcut sacrificii considerabile în această luptă și noi toți recunoaștem serviciile aduse de poporul român acestei cauze...”

Despre ce conferință este vorba? (1981)

5. Ce memorabil eveniment au sărbătorit clujenii și, odată

imediat următorii actului de la 23 August 1944.

Ce moment istoric ilustrează fotografia? (1979)

cu ei, întregul nostru popor, prin această impresionantă manifestație? (1981)

6. Locuitorii Capitalei, împreună cu cei ai întregii țări, trăiesc unul din marile momente istorice petrecute în anii

FILE DE

EPOPEE

CONCURSUL

istoric
1961 și 1975
în Bărăgan

CONCURSUL
MAGAZIN ISTORIC, EDIȚIA 1984

SEMNE CE PREVESTESC MOMENTUL DECISIV

(Urmare din p. 26)

7. În 1970 un mare pictor spaniol, în semn de simpatie și prețuire pentru țara noastră, a conceput acest timbru pentru România.

Indicați numele artistului. (1984)

8. În ziua de 6 martie 1945, pe prima pagină a ziarului *Știința*, organ al C.C. al P.C.R., era publicată chemarea: „Cetățeni! Veniți la marea întrunire populară de azi 6 martie ora 2 d.a. în Piața Națiunii să manifestați pentru salvarea țării prin instalarea guvernului de largă concentrare democratică în frunte cu dr. Petru Groza”.

Ciți cetățeni au participat la acea demonstrație? (1975)

9. La 25 august 1944 un mare ziar american aprecia actul de la 23 August „ca unul din cele mai hotărâtoare evenimente ale întregului război”, iar la 28 august, același ziar sublinia că fapta României „provoacă o considerabilă scădere a forței germane în sudul Europei și poate chiar prăbușirea totală a nazismului”.

Precizați titlul ziarului. (1981)

10. Ca întreaga noastră țară, București, au urcat an de an treptele unei multilaterale dezvoltări în anii construcției socialiste pe pământul românesc și cu precădere în Epoca Ceaușescu, având astăzi toate atributele unei capitale moderne, în plină înflorire. Puternic centru industrial, Capitala produce peste 20 la sută din întreaga producție industrială a țării.

În cât timp realizează București astăzi tot ce produceau fabricile și uzinele întregii Români în anul 1938? (1984)

întocmit de un expert-economic ce lucra la București în afaceri de petrol și care studiasse de mulți ani situația de acolo. El amintea diverse cercuri care lucrau în țară împotriva Germaniei... și prezicea că, dacă nu se produce nici o schimbare în politica germană și dacă ministrul Killinger continuă să-și neglijeze astfel funcțiile sale, atunci, în trei sau patru luni, românii vor trece de partea Aliatilor”.

O lună de căutări

Prin intermediul lui Martin Bormann, memoriul respectiv a ajuns la Hitler, care, continuă R. Semmler, relatând cele aflate de la Goebbels, „surprins de gravitatea situației din România, s-a arătat iritat de rapoartele superficiale pe care le transmise Killinger. Hitler crezuse pînă atunci că poate conta pe România. El transmise memoriul lui Ribbentrop [ministrul de externe], însoțit de observații foarte dezagreabile, și-i dădu ordin să studieze doleanțele și să ia măsuri pentru a opri evoluția periculoasă a problemelor românești”. Iritat, la rîndul său, că memoriul care trata o problemă ce intra în sfera lui de competență ajunsese în minile lui Hitler fără știrea sa, ministrul de externe a urmărit — potrivit lui Goebbels, care îi revine postul — să aștepte în așteptarea reală din România, ci să-l descopere pe autorul documentului. „Ancheta lui — citim în jurnalul lui E. Semmler — dură o

lună și, ironia soartei, îl descoperi pe autor chiar în ziua cînd s-a aflat despre prăbușirea din România și despre consecințele ei dezastruoase”. Jurnalul lui Semmler nu consemnează însă numele autorului acestui memoriu.

Un alt raport german vorbește despre inginerul Verdress — prezentat drept „proprietarul unei mari întreprinderi din București” — care a plecat în iulie la Berlin pentru a informa Ministerul de externe, înaltul comandament al Wehrmachtului și conducerea S.S.-ului, pe baza „unui mare număr de fapte concrete, despre primejdia iminentă” a unei acțiuni a României împotriva Germaniei și pentru a cere trimiterea unei divizii S.S. la București.

Toate aceste mărturii și multe altele asemănătoare relevă că în ajunul declanșării Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, reprezentanții civili și militari, agenții și informatorii Reichului din România au receptat pe diverse canale și au transmis la Berlin numeroase date privind nemulțumirile profunde și ura poporului român față de Germania hitleristă și regimul antonescian. Rapoartele lor n-au putut furniza însă elementele necesare pentru a preîntîmpina în vreun fel totala surpriză pe care a produs-o sistemului militar și politic al celui de-al III-lea Reich magistrală acțiune insurrecțională concepută, pregătită și organizată de Partidul Comunist Român, situat în fruntea și în alianță cu celelalte forțe ale rezistenței antihitleriste din România.

Belgrad, septembrie 1984:

Congres internațional de studii sud-est europene

Pentru a ști cum se pregătesc istoricii români și străini pentru cel de-al V-lea Congres internațional de studii sud-est europene, care va avea loc la Belgrad în septembrie 1984, reuniune organizată de Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AISSEE), ne-am adresat acad. Emil Condurachi, vicepreședinte al Comitetului național al istoricilor, secretar general al AISSEE, vicepreședinte al Uniunii academice internaționale.

Congresul care va avea loc între 11-17 septembrie 1984 urmează celor de la Sofia — 1966, Atena — 1970, București — 1974 și Ankara — 1979.

În vederea organizării definitive a programului, a desemnării raportorilor și coraportorilor a avut loc încă în septembrie 1983, la Moscova, o ședință a biroului AISSEE, care a pus la punct complexa agendă științifică și organizatorică a acestui congres. Înainte de toate o precizare. Asociația, care și-a aniversat recent a 20-a aniversare de la întemeierea sa¹, este — prin însăși structura sa — o organizație științifică pluridisciplinară și regională. Nu este vorba deci numai de istorici, ci și de cercetători care abordează alte forme ale vieții culturale și artistice a națiunilor din sud-estul european (etnografie, folclor, muzicologie, drept etc.). Este așadar firesc ca și viitoarea reuniune științifică internațională de la Belgrad să îmbrățișeze toate aceste probleme.

Participă specialiști din statele balcanice și din alte 20 de țări (U.R.S.S., Anglia, R.F.G., R.D.G., Canada, Italia, S.U.A. etc., etc.) care și-au dedicat activitatea științifică cercetărilor din sud-estul european, activitate strâns legată de o infinită varietate de probleme, care toate la un loc se înscriu în largul orizont al antropologiei culturale.

Pentru adevărul istoric merită adăugat că Asociația noastră s-a întemeiat sub auspiciile UNESCO. Este meritul Comisiei Naționale Române pentru UNESCO de a fi organizat, în 1962, la Sinaia, un colochiu internațional cu tema *Civilizațiile balcanice și sud-estul Europei*; în 1963 s-a fondat AISSEE, cu sediul la București, unde se află și astăzi, după 20 ani de activitate. Legătura cu toate celelalte comitete naționale se face prin secretariatul de la București.

Al V-lea Congres de la Belgrad va dezbate în principal teme privind: 1) sud-estul Europei și Europa Centrală de la origini și până în pragul sec. XIX; 2) sud-estul Europei și Europa în sec. XIX și XX.

Nu e vorba, cum am mai spus, numai de istorie, ci de toate disciplinele care se înscriu în viziunea

umanistici și, bineînțeles, a socialului. Nu e vorba nici de a subestima contribuțiile, respectiv îmbogățirea patrimoniului cultural al Europei din sec. XIX-XX de către alte popoare din centrul și din celelalte regiuni ale continentului. Dar este vorba de a sublinia aportul considerabil, contribuția istoriei, gândirii, faptei oamenilor și națiunilor din Europa de Sud-Est la ansamblul Europei.

Cităm doar un singur exemplu. În 1955, marele arheolog german, loachim Werner, și-a intitulat un raport al său *Troia, Micene, Transilvania*, demonstrând că acesta a fost drumul civilizației Europei. Este nevoie de o asemenea abordare și, deosebite Europa Centrală uită adesea cât de mult datorează sud-estului european, obligația noastră, ca oameni de știință, este să restabilim adevărul și să reamintim cum se cuvine, fără a diminua alte contribuții, aportul nostru la cultura mondială.

Pentru a demonstra contribuția țării noastre la cultura europeană, voi da următorul exemplu. Celebru film al lui Pier Paolo Pasolini, marele regizor și om de cultură italian, *Oedip*, este însoțit, de la început și până la sfârșit, de vechea muzică românească înregistrată din arhiva Institutului român de folclor. Atunci când *Oedip*, la capătul suferințelor sale, este purtat spre locuința de veci, se aude pe românește glasul bocitoarelor. Întrebat de ce a ales tocmai muzica românească și nu o altă, regizorul a răspuns: e cea mai veche și cea mai autentică muzică europeană, poate chiar din întreaga lume.

Iată doar un exemplu care ilustrează necesitatea ca specialiștii noștri să fie prezenți la acest congres și să demonstreze că nu este o întâmplare că din România a pornit inițiativa fondării Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene.

În decursul istoriei, România a avut un mare rol ca factor de pace, progres și civilizație, de apropiere între popoare, rol întărit în zilele noastre prin autoritatea inițiativelor, eforturilor și acțiunilor președintelui Nicolae Ceaușescu. Cu atât mai pregnant apare politica de pace a României socialiste în inițiativele care privesc relațiile de pace, prietenie și colaborare dintre statele din zona Balcanilor. Este un comandament al întregii experiențe istorice mult milenare ca Balcanii să rămână o zonă a păcii fără arme nucleare, o zonă a cooperării, a culturii, civilizației, a creației pașnice, a respectului reciproc între popoare. Să înflorească aici tot ce înseamnă demnitatea umană, dreptul tuturor popoarelor de a-și decide singure soarta în condiții de pace, securitate, colaborare.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

¹ Magazin istoric, nr. 9/1983.

Existența statului național român și cucerirea independenței au exercitat o puternică atracție asupra românilor care se aflau sub dominația Imperiului austro-ungar. Aceasta a dus la intensificarea luptei împotriva dominației străine, pentru făurirea statului național unitar român.

NICOLAE CEAUȘESCU

Documente ale solidarității românești

CAUZA „FRAȚILOR DE PESTE MUNȚI”

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Sibiu, 12-14 mai 1881: depeșele corespondenților de presă relatează despre lucrările Conferinței reprezentanților români din Transilvania și Banat, care pune bazele unitare ale Partidului Național Român. Inspirat din rezoluțiile de la 1848, programul adoptat cu acest prilej subliniază necesitatea unirii tuturor forțelor din Transilvania și Banat împotriva politicii de deznaționalizare a românilor din aceste provincii, politică practică de autoritățile ungare în cadrul Imperiului dualist¹. Conferința decide, totodată, întocmirea unui „memorand explicativ” asupra situației românilor din Austro-Ungaria, prin care să fie informată opinia publică de pe ambele părți ale Carpaților, cit și aceea din întreaga Europă asupra „dreptelor postulate ale națiunii române”.

Redactat ulterior de George Bariț, Memorialul, după cum este cunoscut acest document în publicistica vremii, apare într-o primă ediție în 1882. Din punct de vedere al caracterului său protestatar, el depășește toate manifestările de pînă atunci îndreptate împotriva dualismului austro-ungar și a consecințelor sale. Memorialul supune unei analize critice legile nedrepte ale statului ungar și dezvăluie scopurile guvernanților de la Viena și Budapesta de a-și asigura hegemonia în cadrul celor două părți ale Imperiului habsburgic, asupra diferitelor națiuni și naționalități subjugate din Austro-Ungaria. Documentul exprimă astfel solidaritatea fermă a românilor cu popoarele ce suportă jugul greu al asupririi.

Dealtfel — după cum sublinia George Bariț — „luptele pentru drepturile omenești preste tot au fost comune românilor cu popoarele asuprite din toată Europa și din toți secolii, iar diferența era și mai este mai mult numai în forma despotismului în care suferă popoarele”.

Nu este o întâmplare că la Sibiu sînt luate hotărîri însemnate privind mișcarea națională a românilor de peste Carpați doar la cîțiva ani de la cucerirea independenței României și aproape concomitent cu sărbătorirea în București a proclamării regatului, momente istorice care pe plan internațional reprezintă o creștere a prestigiului statului român. Evenimentele din 1877-1878 măriseră încrederea românilor de pe ambele părți ale Carpaților în propriile lor forțe, iar gîndul „marii uniri” cuprinsese „întreg neamul românesc”, cum releva un martor ocular. „Sîntem și ne simțim membri ai unei familii române de 11 milioane”, declara Vincențiu Babeș la conferința reprezentanților românilor întruniți.

Prin satele din Transilvania și Bucovina se manifestă speranța unei apropiate eliberări de către armata română ce biruise la Plevna. Informații confidențiale sosiseră în acest sens la Viena. În același timp, documente emenate de autoritățile locale subliniază că în sinul tineretului studios se manifestă tot mai puternic ideea „unei alipiri” a Transilvaniei statului român.

La Budapesta, cercurile guvernante, presa, manifestă nervozitate față de intensificarea luptei românilor pentru afirmarea drepturilor lor firești. Oficiosul guvernamental ungar Pester Lloyd încearcă să combată argumentele Memorialului în vreme ce Ellenzek din Cluj

¹ Statul dualist austro-ungar (1867) avea două guverne, unul la Viena și altul la Budapesta, respectiv două administrații separate. Doar problemele militare, financiare și politica externă erau comune corespunzându-le câte un singur ministru.

cere luarea de măsuri represive împotriva fruntașilor P.N.R. În schimb, în presa străină, chiar și în unele ziare austriace care nu subscriu la politica practică de guvernării de la Budapesta, apar comentarii favorabile „cauzei” românilor asupriți din cadrul monarhiei habsburgice: „Avem de-a face cu o manifestație a reprezentanților naționali ai poporului român din Transilvania; dacă acest memorandum se declară în foile maghiare numai ca o părere

privată a unor agitatori naționali, aceasta se poate să se potrivească cu punctul de vedere al partidei șoviniste; cu adevărul însă și cu realitatea nu se poate aduce în consonanță această părere”, scrie ziarul vienez Vaterland. Jurnalul Innsbrucher Nachrichten se întreabă cu admirație: „de unde a luat acest popor [român] tăria de viață cu care să poată lupta și rezista în lunga serie de o mie de ani la nenumeratele atacuri date asupra vieții sale?”

O hartă

a Daciei moderne

Ca în atâtea alte momente ale istoriei românești, hotărârile Conferinței de la Sibiu, ca și amplele acțiuni care îi urmează, au un puternic răsunet în rîndul opiniei publice din România, fapt relevant și de documente ale diplomației austro-ungare. Într-un raport inedit trimis ministrului afacerilor străine al Austro-Ungariei, baronului Haymerle, consilierul Salzberg, de la Legatia Austro-Ungariei din București, îl informa despre solidarizarea presei românești cu lupta de emancipare națională și socială a românilor din Transilvania, articole pe această temă apărînd „aproape zilnic, cînd intr-unul, cînd intr-altul din ziarele românești”. Alte rapoarte diplomatice informează, totodată, despre editarea și difuzarea în școli și unități militare, cu acordul tacit al guvernului de la București, a unei hărți a Daciei moderne, ce cuprinde provinciile românești aflate sub stăpînire străină, ca și despre folosirea în școli a manualului de geografie publicat de colonelul Gh. Slăniceanu, în care se făceau referiri la „răpirea Bucovinei de către Austria”.

Solidaritatea românească îmbracă multiple și variate forme. După apariția Memorialului la Sibiu, în versiune română, germană și maghiară este editată aproape un an mai tîrziu o nouă ediție, în limba franceză, la București. Fondurile necesare sînt colectate, de astă dată, în România, la inițiativa lui Mihail Kogălniceanu. G. Bariț, fiul acestuia, Ieronim, alege ca traducător pe Bonifaciu Florescu, acesta angajîndu-se și cu imprimarea documentului, la tipografia sa, „Portofoliul român”, din Calea Griviței 27,

în condiții avantajoase, „cesiunea fiind națională”. „Mă voi conforma la indicațiile ce mi-au fost transmise, voi pune toată grija în această lucrare și voi păstra secretul”, se angajează traducătorul într-o scrisoare adresată autorului Memorialului. Documentul tradus de Bonifaciu Florescu este pînă la urmă tipărit la tipografia Academiei române, condusă de Petre Ispirescu, lucrarea fiind încheiată către sfîrșitul lui aprilie 1883.

În România independentă, mișcarea națională este în plină ascensiune, în ciuda semănării, la 30 octombrie 1883, a unui tratat de alianță între statul român și Puterile Centrale. Politica activă a Petersburgului în sud-estul Europei, după războiul din 1877-1878, determinase, în primul rînd, luarea unei asemenea decizii la București. Diplomația austro-ungară sperase ca prin încheierea unui asemenea tratat cu România să atenueze atracția crescîndă exercitată de statul român independent asupra românilor din Austro-Ungaria și să oblige, totodată, autoritățile de la București să reprime mișcarea națională.

Dar planurile Vienei dau greș. „Soarele nostru la București răsare”. Aceste cuvinte de pe frontispiciul ziarului *Tribuna*, ce începuse să apară din 26 aprilie 1884 la Sibiu, sub conducerea lui Ion Slavici, sintetizau conștiința și voința românilor transilvăneni. În România, zările de toate orientările politice se solidarizează cu cauza „fraților” de peste Carpați, încurajează continuu lupta de emancipare a acestora, exprimă dezideratul națiunii române de desăvîrșire a unității ei statale. Românii acționează cu energie împotriva măsurilor de intensificare a politicii de maghiarizare în Transilvania luate de autoritățile de la Budapesta — a promulgării, în anul 1883, a

unei noi legi școlare, al cărei autor este ministrul instrucțiunii August Trefort, a desființării, în anul următor, a Asociației studenților români din Cluj și creării, un an mai tîrziu, a „Societății transilvane pentru cultura maghiară” (Emke). Au loc mari întruniri de protest ale românilor la Sibiu, Blaj, Deva, Cluj, precum și la București.

Solidaritatea românilor este generală. „Orice observator atent al evenimentelor din România — semnală, la 6 februarie 1884, baronul Ernest von Mayr, ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București —, într-un document inedit, poate constata că „pe acest teren [al mișcării naționale] se întîlnește opoziția și Partidul Liberal [aflat la putere]... Miniștrii privesc spre această mișcare cu brațele încrucișate, în loc să reacționeze cu toată energia împotriva unei asemenea agitații”.

Numai solidaritatea

poate scăpa

neamul nostru

Cum se știe, după editarea și difuzarea Memorialului, românii transilvăneni au hotărît alcătuirea unui nou act, mai cuprinzător, care să fie înaintat împăratului de la Viena, document cunoscut sub numele de Memorandum¹. Întreagă această acțiune, care a avut un larg răsunet pe plan european și care s-a înscris ca un moment de mare semnificație în lupta românilor transilvăneni pentru apărarea drepturilor lor și afirmarea voinței de a se uni cu țara, s-a desfășurat cu sprijinul larg al oamenilor politici din România și al întregii opinii publice românești.

¹ Magazin istorie, nr. 5/1976, 7/1978.

Exponenții mișcării memorandumiste și-au desfășurat acțiunile lor cu informarea, cu asentimentul și sprijinul politico-diplomatic al Bucureștilor. Principalul om de legătură între frunțașii românilor transilvăneni și oamenii politici din România a fost filologul Ion Bianu, originar din Transilvania, stabilit în București încă din 1876, membru corespondent al Academiei române, organizatorul și directorul Bibliotecii Academiei. „În zilele acestea a fost dl. Coroianu la mine și mi-a spus că are să vină împreună cu dl. Lucaciu la București”, comunica E. Brote din Sibiu lui I. Bianu, la 20 aprilie 1890, într-o scrisoare mai puțin cunoscută. „El, Coroianu, are «buni prieteni» acolo pe care vrea să-i consulte în chestiunea Memorandumului și în alte chestiuni...; mi-a confiat între patru ochi — scria în continuare E. Brote — că acești buni prieteni sînt: M.K. [Kogălniceanu], D. St. [Sturdza], I.C.B. [Brătianu] și C. [probabil Carol I], toți acești oameni de treabă! Totodată mi-a cerut sfatul, cum să le pună acestora chestiunea”.

În repetate rânduri, frunțașii transilvăneni au vizitat Bucureștii pentru a se sfătui cu oamenii politici ai României în legătură cu acțiunile lor. La 4 aprilie 1891, Vincențiu Babeș a fost primit în audiență de regele Carol I. În primele zile ale lunii au mai fost prezenți în capitala României George Pop de Băsești, V. Lucaciu și I. Coroianu. Primul, l-a vizitat pe M. Kogălniceanu, grav bolnav. Acesta l-a sfătuit pe oaspetele său să se pună grabnic capăt disensiunilor din cadrul conducerii P.N.R., căci „numai solidaritatea poate scăpa neamul nostru”. Ceilalți doi au informat pe rege despre situația din Transilvania și despre „acțiunea proiectată”. În aceeași perioadă, *Voința Națională*, oficiul Partidului Liberal, aflat la acea vreme în opoziție, *Timbul*, organul guvernului conservator, cît și alte ziare din capitala României se pronunțau pentru înaintarea neîntîrziată a Memorandumului.

Un rol de seamă în desfășurarea mișcării naționale de pe ambele versante ale Carpaților,

în sprijinirea mișcării memorandumiste l-a avut Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, care își începe activitatea la 24 ianuarie 1891, sub președinția profesorului Alexandru Orăscu și care a reunit în jurul ei personalități de vază ale vieții culturale românești, cît și cunoscuți oameni politici. O primă manifestare de mare răsunet a Ligii Culturale a fost publicarea *Memoriului studenților universitari privind la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, memoriu adresat opiniei publice europene și redactat de S. Mehedinți și P.P. Negulescu, după datele furnizate de Ion Slavici. „Dacă reacțiunea din Ungaria nu va asculta glasul timpului... atunci nouă românilor ni se impune o grea luptă, pe care am dorit-o s-o înălțurăm, dar pe care o primim în interesul luminei și al libertății” — se sublinia în ultima parte a documentului.

De pe tot întinsul țării

În martie 1892, noua conducere a P.N.R., în frunte cu dr. Ion Rațiu, aleasă de Conferința națională ce se întrunise două luni mai înainte (21-22 ianuarie), a aprobat textul definitiv al Memorandumului și înaintarea documentului la Viena, „cel mai trîziu în cursul lui mai a.c.”. Înainte de a pleca în capitala Imperiului habsburgic, I. Coroianu și V. Lucaciu au mai vizitat o dată Bucureștii pentru a informa pe regele Carol I. În cursul audienței acordate, regele — potrivit unor relații ale lui V. Lucaciu — nu s-ar fi opus acțiunii proiectate, dar și-a exprimat părerea ca Memorandumul să fie înmînat împăratului Franz Joseph la Budapesta, în calitate acestuia și de rege al Ungariei, idee combătută însă de cei doi reprezentanți ai Partidului Național Român.

La scurt timp, ziarul *Voința națională* din București, a publicat la cererea lui I. Rusu-Șirianu, redactorul șef al *Tribunei* din Sibiu¹, circulara

¹ I. Slavici părăsise redacția, stabilindu-se la București, după ce fusese trimis de trei ori în judecată de către autoritățile locale pentru activitatea sa la ziarul *Tribuna*.

conducerii P.N.R. privind convocarea la Viena a delegației ce urma să înmîneze împăratului Memorandumul. „Toți membrii deputațiunii sînt poștiți a se afla la Viena, simbătă în 16/28 mai a.c. Ziua plecării la Viena rămîne la libera alegere a fiecăruia dintre participanți. Acei domni care vor sosi la Viena înainte de 16/28 mai sînt rugați a se insinua la vicepreședintele comitetului, dl. Eugen Brote sau la secretarul II, dl. Septimiu Albini, care ambii se vor afla în Viena (Hotel London, I. Fleischmarkt) de la 11/23 începînd”.

Refuzul împăratului Franz Joseph de a primi delegația memorandumistă în frunte cu dr. Ion Rațiu și însoțită de 300 țărani și intelectuali din toate părțile Transilvaniei, și insultarea și brutalizarea memorandumistilor după reîntoarcerea la căminele lor, devastarea casei lui Ion Rațiu din Turda, toate acestea au provocat o vie indignare în rîndul maselor populare. Prefecții diferitelor județe din Transilvania raportau despre o periculoasă stare de agitație a populației de la sate și orașe. De cealaltă parte a Carpaților, la Ploiești, Brăila, Galați, Birlad, Tîrgoviște, Craiova și în alte orașe, dar mai ales la Iași și București au avut loc impozante manifestații. Toate ziarele se solidarizează cu cauza „fraților de peste munți”.

În această atmosferă, a sosit din nou la București, V. Lucaciu, pentru a informa presa și cercurile politice din capitala României despre evenimentele petrecute la Viena și apoi în Transilvania. Mii de bucureșteni s-au adunat în fața statuii lui Mihai Viteazul pentru a-l vedea și asculta vorbind. Peste 30 000 locuitori ai orașului au demonstrat, cu acest prilej, în fața hotelului unde locuia în acele zile frunțașul transilvănean.

Tipărit în limbile română, germană și maghiară, Memorandumul s-a răspîndit cu repeziciune nu numai pe teritoriul monarhiei austro-ungare, ci și în România și în alte țări, avînd un puternic ecou. „Vă

randiști. E. Brote, editorul Memorandului, a fost trimis în judecată sub învinuirea de a fi difuzat imprimate „periculoase”. Peste două luni, Vasile Lucaciu a fost condamnat de către Curtea cu juri din Debreșin la un an închisoare, pentru discursurile sale în care, nu o dată, se referise la idealul „unirii tuturor românilor”.

Înainte ca sentința pronunțată contra lui V. Lucaciu să fi rămas definitivă, acesta și I. Coroianu au venit la București, în ziua de 17 noiembrie, fiind urmați, două zile mai târziu, de dr. I. Rațiu, pentru a se consulta cu guvernul ro-

aduc la cunoștință că edițiunea întreagă a Memorandului la împăratul s-a desfășurat deja. Am făcut deci dispozițiunile necesare ca să se tipărească o a doua edițiune din care, la timpul său, vă voi expedia numărul de exemplare cerut”, comunica E. Brote conducerii Ligii Culturale, încă în primele zile ale lui iulie 1892.

Pe adresa din București

În septembrie 1892, autoritățile au început represiunile împotriva frunțașilor memo-

Calea Victoriei a avut loc un mare banchet la care au participat peste o sută de persoane: personalități ale vieții culturale, oameni politici de diferite orientări politice, printre care Barbu Delavrancea, Petru Poni, V.A. Urechia, generalul I. Em. Florescu, Gh. Panu, Gr. Brătianu, Petre și I.C. Grădișteanu, G.C. Cantacuzino, Nicolae Filipescu ș.a. În țară s-au deschis liste de subscripție pentru susținerea mișcării memorandiste. Dacă oaspeții transilvăneni „n-ar fi înduplecat pe amicii lor să stea liniștiți”, s-ar fi produs „în onoarea lor mari... manifestații pe străzi”.

București 1892-1894: puternice demonstrații de solidaritate cu memorandiștii

mân, prin intermediul lui Take Ionescu, cu D.A. Sturdza, șeful opoziției liberale, și cu conducătorii Ligii Culturale. După unele confidențe ale frunțașului transilvănean T. Mihali, I. Rațiu, care și-a prelungit șederea în oraș pînă spre sfîrșitul lunii decembrie, ar fi avut o întrevvedere și cu regele Carol I. În capitala României, frunțașilor transilvăneni li s-a făcut o primire entuziastă. Pe adresa lor din București, „Grand Hotel du Boulevard”, au sosit numeroase telegrame de solidarizare și încurajare. În casa lui Gh. Vernescu (fost ministru) de pe

raporta din capitala României, ministrul plenipotențiar al Franței, Gustave de Coutouly, într-o corespondență pînă în prezent inedită.

Ziarele din București au publicat continuu informații și editoriale referitoare la evoluția situației din Transilvania, la lupta memorandumistilor pentru triumful cauzei pe care o apărau: „Nu trece aproape nici o zi în care pretinsa persecuție a românilor din Ungaria să nu facă obiectul unor articole de fond, fie în presa conservatoare, fie în cea liberală”, comunica din București baronul Sterneek, însărcinatul cu afaceri al Austro-Ungariei, într-un raport, de asemenea, inedit. Socialiștii, la rîndul lor, au protestat energic chiar cu prilejul congresului de constituire a P.S.D.M.R. împotriva politici de deznaționalizare a românilor practică de guvernării din Budapesta. Alte proteste erau înfînțate în organul de presă socialist *Munca*, devenit oficiosul partidului clasei muncitoare, de curînd înființat.

Presa a descris pe larg conferința generală a delegaților alegătorilor români din Transilvania și Ungaria, convocată, în iulie 1893, pentru a se pronunța „asupra mai multor chestiuni de cea mai mare importanță pentru poporul român”: Conferința, desfășurată la Sibiu, s-a declarat solidară cu activitatea conducerii P.N.R., care între timp fusese trimisă în judecată (13 mai 1893) pentru că inițiasă acțiunea memorandumistă. În timpul „conferinței generale” s-au aflat în oraș, pe lângă cei 216 delegați oficiali, peste 3 000 participanți, sosiți din diferite sate și orașe ale Transilvaniei. Au fost, de asemenea, de față reprezentanții principalelor ziare bucureștene, diverși oameni politici din România, numeroși studenți ai universităților din Iași și București, precum și reprezentanții Ligii Culturale. Ziarul *Tribuna* aprecia această manifestare a solidarității naționale drept cel mai de seamă eveniment politic după 1848.

Deosebit de intense au fost contactele frunțașilor memorandumiști cu oamenii politici de la București în perioada procesului intentat memorandumis-

tilor. D.A. Sturdza, liderul liberalilor, în plină campanie de răsturnare a guvernului conservator, a încercat să determine conducerea Partidului Național Român sau cel puțin pe cei „13 amenințați cu temniță grea” să se refugieze în România. În acest scop, Ion Slavici a avut convorbiri, la Sibiu, iar I. Bianu și C. Colescu-Vartic au plecat în străinătate, unde se refugiaseră E. Broște și Aurel C. Popovici, acesta din urmă avînd deja o condamnare pentru faptul de a fi scris cunoscuta *Replică* a tineretului universitar român din Austro-Ungaria¹.

În noiembrie 1893, Ion Rațiu a venit din nou la București pentru consultări, cu atât mai mult cu cît primise știrea „de la un om distins de peste plai” că noul guvern al Ungariei, prezidat de Wekerle Sandor, ar fi fost dispus să facă unele concesii românilor. De aici, frunțașul transilvănean a plecat la Budapesta, unde, împreună cu Coroianu, care-l însoțea, au refuzat să abandoneze „cauza” Memorandului, în schimbul promisiunii ministrului de interne, Carol Hieronim de a sista procesul ce urma să înceapă curînd. În același sfîrșit de an, la București, cu prilejul deschiderii Parlamentului, s-au auzit proteste vehemente față de trimiterea în judecată a exponenților mișcării memorandumiste.

În fața statuii lui

Mihai Viteazul

La 7 mai 1894, la Cluj a început procesul Memorandului², care s-a desfășurat timp de două săptămîni și mai bine, urmîrit de toată suflarea românească și de opinia publică europeană, informată de nu-

meroșii corespondenți de presă prezenți în orașul transilvănean. „Cu toate trenurile și prin toate intrările Clujului veneau românii din toate părțile țării, cete, cete. Aproape toate satele din Transilvania sînt reprezentate astăzi la Cluj, Banatul-Timișan, Crișana, Maramureșul, Sălajul, Valea Bistriței, Munții Apuseni, cu un cuvînt toate colțurile locuite de români și-au trimis reprezentanții la Cluj”, scria corespondentul *Gazelei Transilvaniei*. „După o călătorie triumfală, întîmpinați în tot parcursul, la toate gările și halele, de mulțimea poporului român”, cum relata ziarul *Tribuna*, cei „chemați în judecată”, în frunte cu Ion Rațiu, Vasile Lucaciu, Gh. Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, au fost aclamați pe străzile orașului de zecile de mii de români veniți pentru a-și manifesta solidaritatea. „Ziua de azi va fi pentru pururea înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român, ca o zi de triumf a conștiinței naționale”, scria același ziar sibian.

Peste mîunți, în toate reședințele de județ din România, avuseseră loc, cîteva zile mai înainte, numeroase adunări de protest față de viitorul „proces al Memorandului” de la Cluj. „În numele legăturilor noastre de sînge, care sînt mai presus de orice hotare, în numele întregului neam românesc” protestăm „contra atentatului comis asupra naționalității române din Ungaria și Transilvania... Exprimăm simpatie și admirațiune fraților noștri asupriți și dorim izbîndă deplină „cauzei lor care este cauza dreptății și a civilizațiunii”, se sublinia în motiunea adoptată de o „imensă mulțime” intrunită la București și care ore întregi a demonstrat pe străzile centrale ale Capitalei, pe Calea Victoriei, pe Bulevardul Academiei, în fața statuii lui Mihai Viteazul. Toate acestea constituiau — cum sublinia ministrul Franței din Bucu-

¹ Succesul avut de *Memoriul studenților universitari români din Transilvania și Ungaria* determinase un răspuns, la inițiativa autorităților din Ungaria, al studenților maghiare, ce a primit *Replică* lui A.C. Popovici, în numele tineretului român de la universitățile din Cluj, Budapesta, Viena, și Graz, document difuzat peste hotare în limbile franceză, germană, engleză și italiană.

² Despre procesul memorandumistilor, *Magazin istoric* a redat pe larg în nr. 8/1978.

(Continuare în p. 42)

Loggia lui Rafael Sanzio și țările române

ION DUMITRIU-SNAGOV

Complex arhitectonic vast, cuprinzând o sumedenie de construcții, curți interioare, terase, colonade, galerii și loggii, Palatul Vaticanului constituie unul din cele mai remarcabile monumente ale Romei, la realizarea căruia, de-a lungul timpului, și-au adus contribuția renumiți artiști. Despre fiecare din elementele acestei construcții s-ar putea scrie pagini întregi, evocându-se momentele de istorie la care au fost martore, personalitatea și activitatea celor ce le-au realizat, ori semnificația și valoarea artistică a decorațiilor.

Dintre acestea ne-am oprit asupra celebrelor Loggii Vaticanice ce mărginesc pe trei părți Cortile de San Damaso — una din importantele curți interioare care fac legătura între oficiile centrale ale Curiei romane. Ele se înscriu prin arhitectura și pictura lor printre cele mai atractive și mai prețioase părți ale palatului. În loggiile de la parter predomină reprezentările artistice. Cea de la nivelul superior este rezervată științelor; numeroasele hărți aflate aici înfățișează lumea — așa cum era aceasta cunoscută la 1560.

Primele două loggii au fost proiectate de un valoros arhitect al Renasterii, Donato Bramante (1444-1514), iar cea de-a treia realizată în viziune proprie de celebrul Rafael Sanzio, între 1513 și 1518. Din această pricină, ea este cunoscută îndeobște sub nu-

mele de Loggia lui Rafael sau datorită hărților cuprinse în frescele arilor de nord și vest ale ei, *Loggia della Cosmographia*. I se mai spune și *Bella Loggia* (datorită armoniei culorilor și simbolisticii picturilor din bolți și abside).

Loggia a fost construită de Rafael Sanzio dar desăvârșită mai târziu, în anii pontificatului, papei Pius IV (1559-1565). Rostul ei era de a lega apartamentul papal de Secretariatul de stat al Vaticanului. Aceași funcționalitate o are și în prezent, motiv pentru care poate fi vizitată de un număr restrâns de persoane și numai în condiții de excepție, nefiind inclusă în itinerarele turistice ale Muzeului Vaticanului².

Decorația artistică a bolților și tavanului loggiei a fost realizată de frații Giovanni și Donato de Udine, iar lucrările auxiliare (fondul de culoare și aurirea) de către o echipă condusă de Sabatho Dentis. Loggia este împodobită de 13 hărți la care se adaugă, în ultima arcadă, o emisferă a Mapamondului, realizată în 1585 și care cuprinde Europa, Africa și Asia. Îndrumarea științifică pentru proiectarea acestor hărți s-a datorat lui Pirro Ligorio, cartografi fiind

Stefano Francese (Etienne du Pérac) și Antonio Vanosino da Varese. Dintre cele 13 hărți, în chip deosebit ne interesează cea de la nr. 9 cunoscută sub denumirea *Ungaria și Polonia*. Harta este numită astfel datorită principalelor state catolice înfățișate pe ea, deși la data alcătuirii ei regatul maghiar își încetase existența în urma cuceririi otomane și a transformării sale în pașalic.

Deși o lucrare cartografică, harta cuprinde numeroase reprezentări artistice (dealtfel, în spiritul vremii). Astfel, cele două mări: Baltica și Marea Neagră (*Euxini Ponti Pars*) sunt sugerate prin cimpuri de valuri înspumate. Diversă este și chorografia (descrierea) uscatului: cimpurile sunt colorate în verde, cu grupuri de arbori pentru zonele împădurite, munții sunt înfățișați sub formă de conuri maronii. Pe hartă figurează clar țările române (numite de cartografi Moldavia, Transylvania și Walachia, indicându-se teritoriul național în limitele vechii Dacii, inclusiv Dobrogea). Ca și celelalte țări, ele sunt scrise în majuscule aurite. Denumirile mai importante — Cibinium, Traiani Pons — sunt notate cu majuscule, iar restul localităților (în total, din cele 600 toponime ale întregii hărți, 161 definesc așezări românești) cu inițială majusculă și minusculă negre. Orașele și așezările mai importante sunt sugerate prin turnuri și ziduri de cetate de culoare roșie, punctate cu aur.

¹ Galerie încorporată unei clădiri, deschisă spre exterior printr-un șir de arcade, sprijinite pe coloane.

² Cercetarea întreprinsă pentru investigarea la fața locului a hărții din Loggia lui Rafael și fotografiera ei au fost realizate cu sprijinul Comitetului Pontifical pentru științe istorice, prezidinte Mons. Michele Maccarone (*Magazin istoric*, nr. 10/1981) și al Secretariatului de stat al Vaticanului, prin Mons. G.B. Re și Mons. P. Carnatui — cărora le adresăm mulțumirile noastre — n.a.

(Urmare din p. 40)

Unică în monumentalitatea ei, harta este una dintre cele mai reușite și mai bine conservate în forma inițială din toată loggia. Precizarea este importantă, deoarece la început Loggia lui Rafael nefiind acoperită, frescele au suferit deteriorări. De aceea, în 1585, papa Grigore XIII a dispus lucrări de restaurare și retușare și, totodată, a închis galeria cu un perete de sticlă. Harta cuprinzând țările române, nu a suferit intervenții esențiale: au fost refăcute doar cursurile apelor și împropățate culorile cîmpurilor și ale pădurilor.

Desigur, pot fi făcute multe considerații asupra acestui prețios document cartografic¹. Ni se pare însă important de reținut că într-o vreme în care Roma Renașterii, atunci centrul lumii catolice, căuta să-și reprezinte o cit mai perfectă cunoaștere a imaginii lumii (*Imago mundi*), țările române constituiau o realitate și o prezență de netăgăduit. Realizată nu mai târziu de 1562 (data apariției ultimului document cartografic utilizat de fâuritorii ei), harta a folosit documentele cartografice cele mai bune ale epocii, între care hărțile lui Gerardo Mercator (1554) și G. Castaldi (1548). Alături de acestea, cercetarea atentă a frescei ne arată că autorii cunoșteau și produsele cartografice ale brașoveanului Johannes Honterus ori ale sibianului Georg Reicherstorffer. În sfârșit, autorii hărții dau informații exacte privind realitățile politice ale timpului, de vreme ce Transilvania (devenită din 1541 principat autonom sub suzeranitatea Porții) este prezentată separat de Ungaria.

Bogăția toponimelor din spațiul românesc denotă interesul geografilor pentru cunoașterea acestui teritoriu. Conservarea imaginii istorice a teritoriilor românești se înscrie astfel ca o oglindă nu numai a Renașterii italiene într-unul din cele mai semnificative monumente artistice, ci în primul rând ca o recunoaștere a unei realități politice necontestabile, ca o prezență vie în context european și universal.

rești, într-un raport inedit expediat la Paris în acele zile — „o probă a unanimității sentimentului național în această chestiune transilvană care ocupă, pe zi ce trece, un loc tot mai important în preocupările și sentimentele supușilor regelui Carol“.

„Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român. Existența unui popor, însă nu se discută, se afirmă. De aceea nu e în gînd să venim înaintea dumneavoastră să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața dumneavoastră; nu putem decît să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba. De aceea nu mai sîntem aici acuzați, sîntem acuzatori“. Aceste cuvinte pe care Ion Rațiu le-a adresat „Curtii cu jurați“ din Cluj înainte de pronunțarea de către aceasta a sentinței au avut un profund ecou în toate inimile românești.

„Răzbunarea politică“ a guvernanților de la Budapesta, după cum avea să caracterizeze „procesul“ de la Cluj chiar contele Goluchowski, ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei din România, s-a încheiat la 25 mai prin condamnarea „cu temniță de stat“ a tuturor inculpaților. Indignarea a fost generală. În Transilvania, autoritățile au inițiat noi măsuri polițienești. Din București, Legația Austro-Ungariei raporta contelui Kálnoky despre „nenumăratele demonstrații naționale“ la care participau „tineri și bătrîni, toate

partidele în egală măsură“. Numeroase proteste contra sentinței date la Cluj s-au auzit și peste hotare. „Un puternic curent de simpatie, solidaritate și sprijin cu cauza națională română se manifestă în întreaga Europă“.

La scurt timp, fruntașii mișcării memorandiște au fost întemnițați, Rațiu, Lucaciu și Coroianu la Szeged, ceilalți la Văcz.

Prin condamnarea și întemnițarea memorandiștilor¹, guvernanții din Budapesta n-au reușit să înăbușe mișcarea națională a românilor transilvăneni și bănățeni. Acțiunea memorandiștilor eşuă, ca și alte încercări ale oamenilor politici de a trata drepturile naționale ale poporului român la curtea de la Viena sau în Dieta de la Budapesta, nesocotirea protestelor largi ale opiniei publice au dus la pierderea iluziilor că românii își pot împlini idealurile lor vitale prin bunăvoința asupritorilor. „A reieșit încă o dată clar — cum subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — că singura cale ce rămînea pentru poporul român din Transilvania asuprită de a-și dobîndi drepturile legitime era calea luptei“. Lupta poporului român, de pe ambele părți ale Carpaților, pentru realizarea idealului său național — desăvîșirea unității statale — avea să continue, sub noi forme, corespunzătoare anilor ce au urmat, și să triumfe, după noi acțiuni și numeroase jertfe, la 1 Decembrie 1918.

¹ Din motive politico-diplomatice, împăratul Franz Joseph a fost nevoit să dea curs intervențiilor guvernului român și ale regelui Carol I, grațind pe memorandiști la 15 septembrie 1895.

¹ Parțial prezentate în *Revista arhivelor*, nr. 3/1983 — n.a.

O expresie a drumului ascendent al Adevărului, în contextul luptei dintre ignoranță și cunoaștere, dintre misticism și înțelegerea legilor naturii, dintre concepțiile dogmatice și cele științifice este și recenta recunoaștere a Bisericii catolice a faptului că i-a pricinuit suferințe savantului Galileo Galilei. Prin articolul publicat în continuare, scris de profesorul universitar Anton Dumitriu, licențiat în matematică și doctor în filosofie, profesor onorific la institutele de filosofie din Paris și Urbino, membru de onoare al mai multor academii din străinătate, autor, printre altele, al lucrărilor Istoria logicii, în patru volume, tradusă și în limba engleză, Teoria logicii, Filosofia mirabilis, Orient și Occident, Cartea întâlnirilor admirabile, Alétheia etc., răspundem și numeroaselor scrisori primite la redacție, pe marginea „reabilitării” lui Galilei.

Răspunsuri
la întrebări

PROCESUL LUI GALILEI

ANTON DUMITRIU

Au trecut 350 ani de la procesul devenit istoric al savantului Galileo Galilei. Dar, procesul nu s-a încheiat în 1633. El este veșnic deschis, deschis că și știința care înainteașă printre propriile ei înfringeri și reușite, amintindu-ne

ideea celebrului matematician Henri Poincaré:

„Gîndirea nu este decît un fulger în mijlocul unei nopți lungi.

Dar acest fulger este totul”.

O viziune obiectivă asupra acestui proces, concretizată într-o judecată finală, impune luarea în considerare a mai multor elemente, care circumscriu, fiecare, un aspect diferit al cazului.

Problema în discuție era dacă Pământul stă nemiscat, în vreme ce Soarele, planetele și „toate cerurile” se mișcă în jurul lui (sistemul geocentric) sau, dacă, dimpotrivă, Pământul se învîrtește atît în jurul lui cît și în jurul Soarelui (sistemul heliocentric).

După cum se știe, sistemul geocentric fusese susținut de Aristotel (384-322 î.e.n.) și Ptolemeu (c. 90-c. 168), și era cel acceptat în mod oficial de Universitățile și Biserica evului mediu, care-l ridicaseră la rangul unui adevăr devenit, prin tradiție, dogmă¹.

Teoria heliocentrică începu să se contureze încă din sec. VI î.e.n., la Pythagoras (c. 560-c. 500 î.e.n.), Philolaos (c. 470 î.e.n.-sfîrșitul sec. V), apoi, trei secole mai tîrziu, la Aristarh (c. 215-143 î.e.n.), în sfîrșit la Martianus Capella (sec. V e.n.) și, în sec. XV, la cardinalul Nicolaus Cusanus (1401-1464). În acest secol apare o figură proeminentă a științei, un polonez din orașul de pe Vistula, Toruń, Mikolaj Kopernik, cunoscut sub numele său latinizat, Nicolaus Copernicus² (1473-1543). El a studiat matematicile și astronomia la Cracovia și Bologna, medicina și dreptul la Padova și a predat apoi științele matematice la Roma. Copernic s-a convins de adevărul teoriilor heliocentrice și, pe baza unui mare număr de observații și calcule, plecînd de la cei vechi și mai cu seamă de la Philolaos, a transpus în limbaj matematic teoria heliocentrică, pe care a început

să o predea studenților. Teoria lui Copernic era privită însă numai ca o curiozitate, ca o simplă ipoteză, și nu ca un adevăr dovedit, și de aceea, cînd în 1530 i-a fost expusă papii Clement VII (1523-1534), ea nu a provocat nici o reacțiune. Trep-tat, Copernic a fost din ce în ce mai convins de realitatea teoriei lui, dar și-a dat seama că, mai devreme sau mai tîrziu, convingerile sale îl vor pune în pericol dacă va mai rămîne la Roma. Atunci a hotărît să se întoarcă în Polonia, unde, fiind cleric, a primit funcția de canonic al Catedralei din Frauenburg (azi Frembork). Timp de aproape trei decenii, a lucrat la celebra sa carte *Despre mișcările de revoluție ale corpurilor cerești*, unde a expus teoria heliocentrică, carte pe care nu a izbutit să o publice decît în anul 1543, la Nürnberg. Cîteva ore înainte de a muri, Copernic a primit un exemplar al lucrării. După dispariția lui, autoritățile ecleziastice, singurele care aveau cenzura la discreția lor, au permis unor profesori să expună sistemul lui Copernic la cursuri, dar, așa cum am spus, numai ca o construcție matematică ipotetică. Abia mai tîrziu, Inchiziția din Roma a luat poziție față de doctrina heliocentrică.

Fapt curios și inexplicabil, atacurile împotriva lui Copernic au fost mult mai puternice din partea reformaților. Toate bisericile protestante — lutherani, calvinisti, anglicani — s-au ridicat împotriva acestei teorii, socotind-o ca fiind contrară Scripturii. Martin Luther³ scria: „Lumea își pleacă urechea la divagațiile unui astrolog care a căutat să demonstreze că Pământul se învîrtește și nu firmamentul, Soarele și Luna. Dar Sfînta Scriptură ne spune că Joshua a poruncit Soarelui să se oprească, și nu Pământului”.

Francezul Jean Calvin (1509-1564), supranumit „al doilea cap al Reformei”, condamna și el, în lucrarea *Comentar asupra Genezei*, pe cei ce îndrăznesc să afirme că Pământul „nu este în centrul

Universului: „Cine se va aventura să pună autoritatea lui Copernic deasupra aceleia a Sf. Spirit?”. Universitatea din Wittemberg, unde predasera Luther și celebrul învîțat reformator, Philipp Melancthon, adoptă aceeași atitudine, și savanții de renume, ca astronomul german Rheticus (1514-1576), convinși de adevărul sistemului lui Copernic, nu sînt autorizați să vorbească despre această teorie în fața studenților. Rheticus demisionează din funcția de profesor, iar un coleg de-al său, avînd aceeași convingere, se vede obligat să susțină teoria geocentrică. Cu toate acestea, autoritățile îi iau catedra și i-o dau lui Gaspar Pencer, amic al și ginerele lui Melancthon, care denunță teoria lui Copernic ca „absurdă și nedemnă de a fi introdusă în școli”. Lui Giordano Bruno⁴, care trecuse la calvinism, Biserica catolică i-a reproșat atît erezia, cît și faptul că acceptase ideea heliocentrismului. Urmarea a fost condamnarea la ardere pe rug, sentință executată în 1600.

În climatul științific al vremii

Atmosfera din Europa secolului XVI era caracterizată de o opoziție înverșunată împotriva sistemului copernican, nu numai din partea cercurilor ecleziastice, ci — cum am văzut — și din partea unor savanți recunoscuți. Această opoziție avea să ducă la prima condamnare a lui Galilei⁵ în 1616 și la a doua, mai gravă, în 1633.

Făcînd bilanțul acestei situații istorice trebuie să constatăm că după o dominație a concepției geocentrice de aproape 2 000 ani, socotiți de la Aristotel, era greu ca noua teorie să fie acceptată fără frămîntări, fără lupte, fără înfrîngeri și victorii. Să ne gîndim și la ce s-a întîmplat

¹ În anul 1982, celebrul regizor britanic Joseph Losey a realizat filmul *Galileo Galilei*. O pledoarie de mare frumusețe estetică în favoarea ideilor științifice, revoluționare, ale savantului n.r.

² *Magazin istoric*, nr. 2/1983; 2/1976, 11/1983; 3/1970; 8/1970.

de la condamnarea lui Galilei pînă în prezent, cîte lupte și cîte denigrări au trebuit să înfrunte descoperirile științifice pînă au fost recunoscute. Descoperirea calculului infinitesimal de către Leibniz (1646-1716) și Newton (1642-1727), de exemplu, a întîmpinat o opoziție serioasă de-a lungul întregului secol, deși acestei descoperiri nu i s-a făcut nici o obiecție teologică. Cînd, în epoca noastră, fonograful lui Edison a fost prezentat la Academia de științe din Paris, un membru al vestitei Academii a declarat că trebuie să fie o șarlatanie la mijloc și că prezentatorul este ventriloc! Teoria lui Einstein, deși confirmată experimental cu ocazia eclipsei totale de Soare din 1919, a fost în continuare atacată de numeroși oameni de știință; în secolul nostru chiar, logica matematică, aplicată azi în calculatoare, a avut și ea epoca ei neagră cînd a fost „interzisă“.

Trebuie să mai ținem seamă că pe timpul lui Galilei, metodele științifice nu se definiseră și, la vremea aceea, observația și experimentul nu formau încă baza pe care se putea sprijini cunoașterea științifică. *Novum organum*, lucrarea filosofului englez Francis Bacon (1561-1626), care pune bazele științei experimentale și a metodelor ei, a apărut în Anglia abia în anul 1620, iar *Regulae ad directionem ingenii* (Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului) ale francezului Descartes (1595-1650), scrise în 1628, au fost publicate postum în 1701. Fără să facă o teorie propriu-zisă a metodei, în lucrările lui Galileo Galilei există observații excepționale privind metoda experimentală. Totuși această metodă, la data despre care vorbim, nu exista ca o concepție bine definită și unanim acceptată. Ea nu conta în ochii lumii savante a timpului, și de aceea, alături de gîndirea pur științifică, savanții vremii au, uneori, reacții cel puțin stranii. De pildă, Descartes, după ce are revelația acelei *scientia mirabilis* (minunata știință), pe care

ARHIVE SECRETE ȘI... NEPTUN

Sub titlul Galileu: de la mit la realitate, ziarul *Le Figaro*, din 1 martie 1984, menționează apariția recentă, în colecția „Culturi și dialog“, a volumului Galileo Galilei, 350 ani de istorie (1633-1983), la Editura „Desclee International“.

Cartea, elaborată de un colectiv de lucru internațional constituit la Roma, este menită să aducă, dintr-o perspectivă interdisciplinară, un nou aport la studiul celebrului caz. În același scop, s-a autorizat publicarea tuturor documentelor din „dosarul Galilei“ postrăte pînă acum în arhivele secrete ale Vaticanului.

Ca încă o dovadă despre viul interes cu care sînt cercetate viața și opera savantului italian, semnalăm cititorilor noștri și o importantă comunicare astronomică și istorică susținută de cîrînd la Fundația Națională de Știință din Statele Unite, de americanul Charles Kowal și canadianul Stillman Drake. Folosind, în timpul studiilor efectuate, modernele și rapidele posibilități de calcul ale ordinatorului, ei au afirmat că planeta Neptun, observată pentru prima oară — cum se știa — de francezul Lalande în 1795 și considerată o stea oarecare, identificată cu precizie în 1846 de către astronomul german Galle, pe baza calculelor francezului Le Verrier, a fost, de fapt, descoperită în 1613 de italianul Galilei!

Teza celor doi cercetători, bazată, în principal, pe analiza însemnărilor zilnice din registrele astronomului, subliniază însă că, deși Galileo Galilei l-a observat în două rînduri pe Neptun, ca și Lalande, nu și-a dat seama că este vorba de o nouă planetă.

A.M.S.

tru a învinge rezistența unei mentalități vechi și greu de înlăturat. El a fost mai bun psiholog decît Galilei, sau poate mai diplomat. Cu toate acestea, și el s-a lovit de opoziția înverșunată a unor confrăți, ba a și fost ridiculizat.

Ținînd seama de mentalitatea timpului, de atmosfera generală potrivnică noului, nu refuzul de a accepta teoria heliocentrică apare inexplicabil, ci procesul lui Galilei, proces montat în mod deliberat. Din păcate, cîte procese nu s-au „montat“ și de atunci încoace, gîndirii științifice, revoluționare, chiar atunci cînd justiția, rațiunea și știința păreau dominante?

În ceea ce privește aspectul juridic al procesului, trebuie să precizăm că în epoca lui Galilei exista un cadru legislativ creat de autorități pentru paza doctrinei bisericești, iar Inchiziția avea puterea morală și materială de a judeca și de a aplica sancțiuni mergînd pînă la pedeapsa capitală. Atît timp cît a trecut ca o simplă ipoteză, problema mișcării Pămîntului nu a atras nici o măsură propriu-zisă împotriva celor care o susțineau, deși condamnări ale acestei doctrine se făcuseră auzite în toată Europa. Cînd, unde, în ce punct, și de ce, încep afirmațiile lui Galilei să fie socotite ca încălcînd legile bisericești în vigoare? Astăzi se cunosc toate amănuntele acestei afaceri, înțreaga arhivă a proceselor intentate celebrului savant fiind la dispoziția cercetătorilor, căci ea a fost publicată în cărțile lui H. de L'Epinois, *Galilée, son procès, sa condamnation* — 1867, și *Les pièces du procès de Galilée* — 1877 (date pînă la care arhiva respectivă a fost ținută secret) și apoi de alții.

Scrisorile compromițătoare

Atacurile împotriva lui Galilei încep în 1610, cînd el anunță că a descoperit, cu ajutorul lunetei lui, sateliții lui Jupiter. „Ipoteza“ lui Copernic era confirmată astfel

urma să o expună lumii, însemnează într-un registru: *l'avatus prodeo* (acum voi merge masecat). S-a spus că l-a speriat condamnarea lui Galilei (despre care pomeneste în *Discurs asupra metodei* — 1637). Dar noi credem că, mai mult decît teama, el a avut în vedere „prudența“ necesară, pen-

de fapte. Din acest moment, fanaticii și invidioșii creează o atmosferă de ostilitate, iar un predicator dominican, Cacciani, cere Inchiziției să ia măsuri împotriva acestei teorii „absurde și nelegiuite”. Invitația lui Galilei, ca cei care nu cred să vină să se uite prin lunetă, este respinsă pe motivul că astfel de lucruri sînt „iluzii ale demonului”. Pînă și un savant iezeit de talia germanului Christophorus Clavius (1537-1612), supranumit „Euclidul secolului XVI”, declară că, „pentru a vedea stăruindu-lui Jupiter ar trebui ca, mai întîi, oamenii să facă un instrument pentru a-l crea”. Dar Galilei descoperise, cu ajutorul lunetei lui, munții și văile Lunii, petele Soarelui, care dovedeau, prin schimbarea poziției, că și acesta se rotește, fazele lui Venus analoge fazelor Lunii ș.a. Teoria heliocentrică nu mai putea fi considerată o ipoteză; ea devenise o teorie verificată experimental. Și totuși, mentalitatea timpului putea să opună unor date de fapt, credințe și demonstrații pur abstracte.

Se știe că Galilei a răspuns la toate aceste argumente cu o afirmație la care și astăzi s-ar putea medita cu folos: „O mie de silogisme nu pot infirma un singur fapt, dar un singur fapt poate infirma o mie de silogisme”. Faptule adevărate erau teoria lui Copernic. Ea începuse să fie predată în diverse Universități din Europa, deși o serie de episcopi ordonaseră profesorilor respectivi, din Pisa, Salamanca, Leyda etc., să înceteze cu expunerea unei astfel de „erezii”. În acest moment acut al luptei, arhiepiscopul de Pisa și arhiepiscopul de Florența au făcut apel la Inchiziție pentru a interzice oficial propagarea învățăturii copernicane. Nu s-au luat însă fățiș măsuri contra lui Galilei. Papa Paul V (1605-1621) arăta o atitudine amicală față de reputatul savant, primindu-l la Roma și cerîndu-i să-i expună rezultatele cercetărilor lui. El l-a însărcinat însă, în secret, pe arhiepiscopul de Pisa să strîngă probe contra învățăturii. Dar, din punct de vedere teologic, opoziția cea mai

fermă a manifestat-o cardinalul Bellarmino, scotit unul dintre cei mai mari savanți în teologie ai timpului, și care a atras atenția asupra „dezastrului” ce ar lovi Biserica dacă teoria ar fi acceptată.

Iată cum au decurs cercetările. Galilei scrisese două scrisori în care vorbea despre descoperirile sale; una adresată preotului Castelli, prietenul său, și alta marii ducese a Toscanei, Christina de Lorraine. La cererea Inchiziției, arhiepiscopul Lorini de Pisa a căutat să pună mîna pe aceste epistole, pentru a le folosi ca „probe” ale „ereziei” lui Galilei. Dar, cu toată diplomația desfășurată, nu a izbutit. Fără să mai piardă timp cu căutarea unor dovezi concrete, Lorini a declanșat o luptă fățișă, acerbă, împotriva lui Galilei; o cohortă de clerici de toate gradele, de la preoți și pînă la arhiepiscopi și cardinali, au folosit toate intrigile posibile pentru a-l determina pe papa Paul V să ia atitudine contra lui Galilei. În 1615, savantul a fost chemat la Roma pentru a da explicații. Timp de o lună, mai mulți experți în teologie au lucrat la cercetarea afirmațiilor lui Galilei asupra petelor solare. Ei au ajuns la următoarea concluzie: „Părerea că Soarele se află în centrul Universului și nu se rotește în jurul Pămîntului este ridicolă, absurdă, falsă în teologie și eretică, pentru că este direct contrară Sfintei Scripturi; părerea că Pămîntul nu este în centrul Universului și se învîrtește în jurul Soarelui este absurdă, falsă în filosofie, și, din punct de vedere teologic, cel puțin în opoziție cu adevărata credință”.

Intervenția Inchiziției

Față de aceste rezultate ale anchetei, papa dă ordin ca Galilei să fie adus în fața Tribunalului Inchiziției. Cardinalul Bellarmino îi „demonstrează” eroarea comisă și îi cere să renunțe la afirmațiile făcute. Printr-o scrisoare semnată, papa insistă ca cel mai mare om de știință al timpului să fie închis în tem-

nitele Inchiziției dacă refuză să retracteze. Bellarmino îi cere lui Galilei ca „în numele Sanctității Sale Papa și a Sfîntului Scaun” să renunțe la teoria heliocentrică și îi interzice „să o susțină sau să o aperse de acum înainte în vreun mod oarecare, verbal sau în scris”. Pus în fața acestor alternative teribile, de a-și petrece viața în carcerale Inchiziției sau de a fi liber să-și continue cercetările, Galilei alege ultima soluție și acceptă. Această primă condamnare are loc la 26 februarie 1616.

Cincisprezece zile mai tîrziu, din dispoziția papei Paul V, se emite un decret care condamnă „orice scriere despre rotația Pămîntului”. Pentru a întări decretul, papa însuși promulgă o bulă specială. Știința pierde una din marile ei bătălii. Totuși, trebuie să subliniem un fapt extrem de important: sînt interzise în întregime scrierile care susțin adevărul teoriei heliocentrice, dar se menționează că celelalte, care afirmă această teorie doar ca o ipoteză, sînt numai provizoriu interzise, pînă la corectarea lor eventuală. Din cercetarea documentelor procesului, nu există nici un fel de îndoială, așa cum subliniază și cunoscutul istoric al filosofiei Kuno Fischer, că, prin hotărîrea din 1616, care l-a lovit pe Galilei, se tolera în continuare învățătura copernicană ca „o ipoteză matematică”.

Între timp, papa Paul V moare și scaunul papal este ocupat trei ani de Grigore XV (1621-1623), apoi de cardinalul Barberini, om cu idei liberale și care se pare că îl prețuiește pe Galilei. Devenit papă sub numele de Urban VIII (1623-1644), acesta îl cheamă pe Galilei la Roma, unde, în discuții foarte prietenești, caută să-l convingă să păstreze tăcerea asupra teoriilor astronomice. Dar adversitatea față de marele savant se întetise: i se suprimase salariul de la Universitate și fusese denunțat, în scris, ca eretic. În 1631, prelatul Melchior Inchofer îl acuzase din nou pe Galilei de opinii „scandaloase, dăunătoare și abominabile”. Din diverse părți ale Europei noi

voci se ridicau împotriva lui. Cum am mai arătat, nu numai teologii contestau adevărul teoriei heliocentrice, ci chiar oameni de știință care își dovediseră valoarea în alte domenii. Este adevărat că Galilei, deși trăia în solitudine la Florența, scria numeroase scrisori la prieteni din diverse țări, în care își susținea punctul său de vedere. La atacurile pline de ură ale iezuitului Grassi, Galilei răspunde cu o nouă scriere *Il Saggiatore* („Balanța”, zodia), apărută în 1623, în care nu pomeneste nimic de sistemul lui Copernic, dar contrazicându-l pe Grassi, arată că apariția cometelor este un fenomen natural. Aceasta îi atrage dușmănia neîmpăcată a întregului ordin al iezuiților și declanșează o recrudescență a opoziției față de el.

În timpul reclusiunii lui, Galilei pregătește o nouă lucrare, sub formă de dialog, unde expune argumentele pro și contra atât în ceea ce privește sistemul lui Copernic, cât și în ceea ce privește sistemul lui Ptolemeu. Pentru a se conforma sentinței din 1616, el *supune lucrarea*, spre aprobare, autorităților ecleziastice, care o discută timp de opt ani.

În cele din urmă, Biserica e de acord cu publicarea ei, impunând însă autorului o condiție umilitoare: să scrie o prefață, în care să prezinte teoria lui Copernic ca o operă a imaginației, o simplă ipoteză matematică, ce nu putea fi opusă învățăturii ptolemaice, reacceptată, oficial, în 1616, de către Inchiziție și papa Paul V. Lucrarea lui Galilei, prevăzută cu *imprimatur* (un fel de „bun de tipar”) oficial, și cu prefața de care am pomenit, a apărut în 1632 sub titlul: *Dialogo di Galileo Galilei, Linceo — supra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano: proponendo indeterminatamente le ragioni filosofiche e naturali tanto per l'una, quanto per l'altra parte* (Dialog de Galileo Galilei, Linceul — adică membru al Academiei dei Lincei¹ — asupra celor două cele mai mari sisteme ale lumii, ptolemaic și copernican; propunând, fără a hotărî nimic, motivele filosofice și naturale atât pentru o

parte cât și pentru cealaltă). Din chiar titlul acestei opere, se vede că autorul nu a vrut să încalce hotărârea dată la procesul din 1616.

Eppur, si muove!

Dar din nou mulțimea invidioșilor și a fanaticilor se pune în mișcare, și o nouă ofensivă, mai puternică decât oricând, se declanșează împotriva lui Galilei, ofensivă în rândurile căreia, prin diverse intrigi, este recrutat și papa Urban

cerut, abjură. Este în al șaptezecilea an al vieții. I se impune, de asemenea, să denunțe Inchiziției pe orice om de știință care ar susține „erezia mișcării Pământului”. Sentința mai prevede ca bătrânul savant să fie întemnițat „cât ne va plăcea nouă”. Hotărârea este aplicată totuși ceva mai blând, permițându-i-se să se întoarcă la Florența, cu condiția să nu-și părăsească locuința și să recite zilnic un anumit număr de psalmi.

Sînt luate măsuri și împotriva aceluia care îi arătaseră

Februarie 1632:
prima ediție
a Dialogului
vede lumina
tiparului

În p. 43:
Galileu prezintă
dogma Veneției
prima sa lunetă.
Pictură de
Luigi Sabatelli
(1772-1850)

VIII. I se spune, de pildă, că Galilei a voit să-l umilească și să-l insulte, punând pe unul din personajele *Dialogului*, a-nume Simplicio (care mai înseamnă și sărac cu duhul), să folosească unele argumente, în sprijinul doctrinei geocentrice, ce coincideau cu cele invocate de papă în convorbirile cu Galilei. Urban VIII nu poate accepta să devină subiect de discuție publică și, din orgoliu, ordonă ca Galilei să fie tradus din nou în fața teribilului Tribunal al Inchiziției, „fără apărător sau consilier” și să fie obligat să „abjure, să blesteme și să deteste eroarea și erezia ideii că Pământul se mișcă”. Amenințat cu tortura, după cum reiese din documentele procesului, Galilei se supune, și, în fața Tribunalului, în genunchi, așa cum i s-a

prietenie și înțelegere; unii își pierd funcțiile, iar marele inchișitor din Florența este admonestat în scris, pentru că acordase permisiunea ca lucrarea lui Galilei, *Dialogo*, să fie tipărită.

Voind să infirme sistemul heliocentric, adversarii lui Galilei vor să infirme și faptele, deși acestea nu sînt contestabile. Raporturile dintre fapte pot fi discutate și interpretate în diverse moduri, dar faptele sînt fapte și arată că pământul se mișcă. Acesta este și sensul cuvintelor atribuite lui Galilei, după pronunțarea condamnării din 1633: „*eppur, si muove!*”.

Cum rezultă din arhivele procesului, așa s-au desfășurat evenimentele. Problema principală pe care o ridică acest proces este, desigur, răspun-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1976.

derea morală în fața istoriei, dar mai există și problema legalității propriu-zise a sentinței. A călcat Galilei vreun ordin al Inchiziției, a comis el vreun delict față de legile existente? Răspunsul este categoric: nu! Nu, fiindcă preluând teoria lui Copernic ca o simplă ipoteză, el era acoperit chiar de sentința din 1616. Dar, împotriva documentelor, pe care azi le cunoaștem și care în timpul procesului și după aceea au fost ținute ascunse, temeiul sentinței a fost argumentul că în 1616 s-ar fi hotărât ca nici un fel de cărți privind teoriile copernicane să nu fie publicate. Sentința specifică însă că acele lucrări care tratau *ipoteza* heliocentrică vor putea fi tipărite după o examinare și o eventuală îndreptare a lor. Această condiție explică și faptul că, atîta ani, cartea a fost „cercetată” și că marele inchiștor din Florența a dat totuși *imprimatur*. Galilei s-a supus condiției de cenzură și a prezentat lucrarea spre examinare, iar prin scrisori repetate și-a luat angajamentul să o „îndrepte” în modul în care i se va arăta. Într-adevăr, el s-a conformat indicațiilor primite de la prelatul Ricciardi, delegatul Vaticanului, și, în consecință, a primit *imprimatur*. Din punctul de vedere al legilor de atunci, Galilei nu comisesse deci nici cea mai mică abatere și condamnarea lui a fost un abuz al puterii, care-și subordonează dreptatea, și un abuz al autorității, care-și subordonează adevărul. Dar știm încă de la vecii filosofi greci că adevărul, binele, frumosul sînt valori în sine, cărora li se subordonează totul, chiar și puterea și autoritatea; la rîndul lor, romanii au mai introdus o idee în sine: aceea de drept. Toate aceste valori au fost călcate în picioare prin acest proces injust. Și atunci se pune întrebarea: ce au apărut acești potențai ai timpului, dacă nu au respectat nici adevărul, nici binele, nici frumosul, nici dreptul?

Adevărul își ia revanșa

În legătură cu condamnarea lui Galilei și a procesului ce i s-a intentat, o întîmplare a

făcut ca personal să am o mică intervenție în această problemă. În anul 1969, ne găseam, mai mulți profesori — don Vincente Miano, profesor la Roma și ministru-secretar la Vatican *per i non credenti* (pentru ateii), Karl Löwith, din Germania Federală, K.A. Lahbabi, din Maroc și cu mine — la Urbino, în Italia, unde urma să primim titlul de profesor onorific la unul din institutele universitare. La sfîrșit, s-a ținut un simpozion unde fiecare dintre noi a luat cuvîntul. Don Miano s-a referit, în cursul expunerii sale în legătură cu știința și progresele ei, la procesul lui Galilei și a făcut aluzie la „condamnarea acestuia de către Biserica romano-catolică”, pe care, bineînțeles, o regreta. După terminarea conferinței, s-au făcut unele observații și am intervenit și eu, arătînd că în orice chestiune trebuie să exprimăm cu exactitate logică situația pe care o avem în vedere. În cazul lui Galilei, arhiva procesului arată cu toată claritatea că niște oameni ai Bisericii au abuzat de puterea pe care le-o conferea situația lor și au comis un act profund injust. Am vroit să subliniez prin aceasta că nici o funcție, oricît de înaltă ar fi, nu este o garanție că cel care o îndeplinește este un om lipsit de patimă, urmărind numai dreptatea și adevărul. Vorbitorul, în replică, a fost de acord cu precizarea mea, subliniind și el că „niște oameni ai Bisericii” au comis greșeala de a condamna pe învățatul italian. Dar o asemenea recunoaștere — și cu intenția de a o provoca am făcut respectiva observație — că oamenii Bisericii catolice, printre care s-au numărat doi papi, au putut comite asemenea erori, înseamnă, implicit, anularea dogmei infailibilității papale, declarată oficial, ca atare, de Conciliul Vaticanului în 1870, dar acceptată tacit și în trecut de lumea catolică.

Satisfacția mea a fost deplină cînd am văzut, anul trecut, că Ioan Paul II a luat o poziție care confirmă pe de-a-ntregul modul în care privisem problema. Așa cum au menționat toate ziarele italiene și mai

toate marile publicații din lume, în 1980, papa a înființat o comisie formată din opt savanți, istorici și teologi, cu însărcinarea să revadă actele faimosului proces, iar în 1982, cu ocazia aniversării a 350 ani de la publicarea *Dialogului* lui Galilei (pentru care a fost condamnat), suveranul pontif a ținut o cuvîntare la Roma, cu prilejul unei reuniuni la care participau 200 savanți de seamă, arătîndu-și simpatia pentru marele astronom. Iată cuvintele sale așa cum au fost reproduse de ziarul *Time*, nr. 21, din 23 mai 1983: „Experiența Bisericii din timpul proceselor lui Galilei și de după aceea a condus la o mai matură atitudine, la o mai exactă înțelegere în ceea ce privește propria ei autoritate... Biserica învață din experiență și gîndire și înțelege astăzi mai bine semnificația care trebuie dată libertății de cercetare. Noi recunoaștem că [Galilei] a avut de suferit din partea unor instituții ale Bisericii”.

Prin această declarație, Ioan-Paul II a pus el însuși în discuție, cum am arătat, infailibilitatea papală.

* * *

Care este morala acestor fapte istorice? Cercetarea în domeniul științei nu înstrăinează oamenii unii de alții, ci îi apropie. Și tot ce creează un savant la Paris, de exemplu, se bazează pe ceea ce au creat alți savanți la Londra, la New York, la Moscova, la București, la Berlin sau la Tokio... Toată lumea științifică formează o comunitate internațională solidară. Iar dacă această mentalitate, care trebuie să aibă cultul Adevărului, ar fi existat în 1633, procesul lui Galilei nu ar fi putut avea loc.

Astăzi, în vremurile complicate în care trăiește omenirea, tocmai de la acest spirit de cercetare științifică, alcătuit din tumultuos torent al puterii cunoașterii, care prin natura lui unifică toate eforturile, putem să așteptăm o înțeleaptă contribuție spre rezolvarea gravelor probleme ale lumii contemporane.

GORDON W. PRANGE

Atacul japonez efectuat prin surprindere la 7 decembrie 1941 asupra portului american Pearl Harbor, de pe insula Oahu, a marcat primul tribut de sânge plătit de Statele Unite în al doilea război mondial: 2 403 morți și 1 178 răniți, 4 cuirasate scufundate și alte 2 avariate, 3 crucișătoare avariate, 1 puior de mine și 1 navă auxiliară scufundate, alte 2 avariate, 188 aparate de zbor distruse, alte 159 avariate.

În timpul care a trecut de atunci, istoricii și-au pus nu o dată dramatica întrebare: au știut oare înaltele autorități americane despre pregătirea unei operații de asemenea anvergură, care a antrenat mii și mii de persoane, așa cum s-ar putea deduce din corelarea unor date? Sau totul a fost rezultatul unei îmbinări și determinări a „forțelor tăcute, invizibile, care fac să curgă maestosul fluviu al istoriei?”

Un răspuns la aceste întrebări și la multe altele legate de evenimentele de la Pearl Harbor, cititorii noștri au găsit în extrasele din lucrarea *At Dawn We Slept* (În zori, dormeam) a profesorului american Gordon

W. Prange, apărute în paginile a 11 numere ale revistei noastre (Magazin istoric, nr. 2-12/1983).

Dar atacul de la Pearl Harbor a constituit doar momentul de start al unei impresionante operații strategice japoneze, care a dus, pe rând, la invadarea și cucerirea insulelor Guam (7-10 decembrie 1941), Thailandei (7-21 decembrie 1941), insulelor Marcus și Wake (tot în decembrie 1941), Malayei (decembrie 1941-ianuarie 1942), Filipinelor (7 decembrie 1941-6 mai 1942), Birmaniei (15 ianuarie-1 mai 1942) și, concomitent, a bazelor engleze de la Hong Kong (19-25 decembrie 1941) și Singapore (februarie 1942) și întregului arhipelag indonezian.

În februarie 1942, când, în urma bătăliei din Marea Javei, flota americano-olandeză a fost nimicită, supremația flotei nipone în zonă a devenit aproape totală. Două luni mai târziu, la 18 aprilie, americanii au executat un raid asupra orașului Tokio, cu 16 avioane B-25, comandate de locotenent-colonelul James H. Doolittle, raid care a avut însă mai

mult un efect demonstrativ, neproducând pagube deosebite. „În mai 1942, ofensiva și cuceririle japonezilor au atins apogeul, realizându-se toate scopurile propuse pentru prima etapă a războiului. În această perioadă, teritoriile cotoprite de japonezi, împreună cu metropola, se întindeau pe o suprafață de aproximativ 50 000 000 km². Acest imens teritoriu era delimitat la est de un aliniament care pleca din Aleutinele occidentale pînă la insula Noua Guinee și arhipelagul Solomon; apoi, spre sud-est aliniamentul includea insulele Gilbert și Marshall, iar în continuare, spre sud-vest și nord — insulele Nicobar și Andaman, granița chino-birmană și birmano-indiană, regiunea muntoasă a Chinei centrale, pînă la steпа mongolă și fluviul Amur¹.

Tot în luna mai, în Marea Corailor s-a desfășurat, timp de cinci zile, o bătălie navală americano-japoneză, încheiată indecis, în care fiecare dintre părți a pierdut cite un portavion și a anunțat-o ca o victorie proprie. Înfruntarea din Marea Corailor a constituit „uvertura” la o altă confruntare, începută la 4 iunie și încheiată exact cu o zi înainte de a se împlini șase luni de la dezastrul suferit de americani la Pearl Harbor, respectiv la 6 iunie 1942. Este bătălia de la Midway, un punct de mare importanță strategică atît pentru japonezi, cît și pentru americani și care — de astă dată — a marcat o mare victorie americană asupra japonezilor.

Numele englez al atolului Midway se traduce prin „jumătatea drumului”, marcînd aproximativ echidistanța dintre litoralul chinez și coasta de vest a S.U.A. „Insulele Midway, situate la numai 1 135 mile [1 milă marină = 1 851,85 m] vest-nord-vest de Pearl Harbor, reprezintă cel mai îndepărtat avanpost al lanțului insulelor Hawaii, cu excepția micului atol Kure, aflat la 60 mile mai departe. Întregul atol Midway nu are decît șase mile [1 milă terestră = 1 609,344 m] în diametru și numai o mică porțiune a acestuia este formată din uscat. Dar în calitate de santinelă a insulelor Hawaii, Midway constituia un punct-cheie în noul perimetru exterior al Japoniei: Kiska-Midway-Wake-Marshall-Gilbert-Guadalcanal-Port Moresby”².

Importanța strategică a celor două insule Midway s-a relevat cu precădere după atacul

de la Pearl Harbor și cucerirea de către japonezi a bazelor aliate din Pacificul central. Atolul ajunsese prima bază americană avansată în fața Japoniei și o poziție de apărare a bazei principale Pearl Harbor. Pe măsură ce planurile nipone în Pacific prindeau contur, operația Midway căpăta un dublu obiectiv pentru japonezi: 1. Debarcarea unui desant maritim în atol și transformarea acestuia într-o bază aeriană japoneză și într-un punct de plecare pentru invadarea insulelor Hawaii; 2. Atragerea flotei americane din Pacific în zona Midway, scoaterea ei din birlog, cum spuneau japonezii, pentru a-i administra o înfrîngere decisivă și a o elimina ca principală forță de luptă acum, cît încă nu își revenise după Pearl Harbor. Japonia ar fi devenit liberă să exploateze resursele unei zone mai largi în Asia de Est și să-și consolideze pozițiile în zonă, acest proiect urmînd să-i asigure, în același timp, frontierele maritime din-spre est.

În concepția amiralului Yamamoto, comandantul-șef al flotei combinate, părintele și neobositul promotor al planului de atac prin surprindere al bazei de la Pearl Harbor, Midway urma să fie cea mai mare operație din istoria navală a Japoniei. El pornea la luptă cu convingerea fermă că strategii americani nu știau nimic despre planurile și intențiile sale. Dar, de data aceasta, americanii erau conștienți de pericolul unei noi operații ofensive majore japoneze, fiind în considerație chiar posibilitatea unor incursiuni asupra coastei de vest a Statelor Unite. Lecția aspră căpătată la Pearl Harbor nu fusese fără urmări. Sensibilizarea opiniei publice, mobilizarea întregului potențial militar și economic al Statelor Unite, deciziile politice importante luate în această perioadă au constituit, fără îndoială, elemente de fond în desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

Din acest număr, revista Magazin istoric va prezenta, printr-o serie de capitole condensate, cea mai nouă analiză de istorie militară consacrată bătăliei de la Midway, desfășurată în zilele de 4, 5 și 6 iunie 1942 și constituind punctul de cotitură în confruntarea americano-japoneză pe teatrul de operații din Pacific.

Numele autorului cărții este cunoscut cititorilor Magazinului istoric. În paginile revistei au apărut — cum am arătat — multe pagini din volumul *At Dawn We Slept*, consa-

¹ Contraamiral Sandu Gheorghe, prefață la volumul de Walter Lord, *The Incredible Victory*, apărut în traducere românească sub titlul *Victoria de la Midway*, Editura politică, București, 1972.

² Louis L. Snyder, *The War (Războiul)*, Dell Publishing Co., New York, 1964, p. 329.

crat de profesorul Gordon W. Prange bătăliei de la Pearl Harbor. Ultima carte a profesorului american, *Miracle at Midway* (Miracolul de la Midway), a fost publicată în S.U.A. în 1982 și în celebra editură londoneză Penguin în 1983, de către aceiași foști studenți ai săi, Donald M. Goldstein și Katherine V. Dillon, care au îngrijit și *At Dawn We Slept*. Este tot o lucrare apărută postum, intrucît Gordon W. Prange a murit în 1980. Ea reprezintă o urmare a monografiei despre dezastrul american de la Pearl Harbor, profesorul american consacrand aproape patru decenii cercetării evenimentelor istorice și elaborării celor două cărți.

Un alt cercetător american, Walter Lord, își intitulează semnificativ cartea scrisă pe aceeași temă, cu 15 ani înaintea lui Prange, în 1967, *The Incredible Victory* (Victoria de necrezut), iar istoricul francez Bernard Millot, în cuprînzătoarea sa lucrare despre războiul Pacificului¹, își formulează concluziile asupra acestei bătălii în subcapitolul „Victorie nesperată a americanilor”. De ce miracol sau victorie nesperată? Oare a fost într-adevăr vorba de o minune? Iar dacă au intervenit factori aleatorii, de pură șansă, în ce măsură au influențat ei rezultatul final? Autorul depune un imens efort de a da substanță documentară fiecărei descrieri sau afirmații, cu precizarea, de fiecare dată, a posibilelor contradicții dintre diferitele surse folosite și cu strădania permanentă de a ajunge, prin analiză, confruntare și deducție, la adevărul obiectiv. Varietatea și bogăția surselor de

¹ *La Guerre du Pacifique*, Paris, 1968.

² Amiralul american Chester William Nimitz (1885-1966) s-a născut în statul Texas, într-o familie originară din Germania. Specializîndu-se în navigație submarină, în 1912-1913 a comandat escadrila de submarine din Flota americană a Atlanticului. După ce, în 1941, a devenit comandant-șef al flotei din Pacific, la 19 decembrie 1944, a fost promovat în cel mai înalt grad al marinei — amiral de flotă. Împreună cu generalul Mac Arthur, Nimitz a semnat protocolul de capitulare a Japoniei, la bordul navei *Missouri*, la 2 septembrie 1945, în golful Tokio. Șef al Statului major general al marinei pînă în 1947, Nimitz a devenit ulterior adjunctul secretarului de stat al marinei și, în 1949 a îndeplinit misiuni diplomatice importante.

³ Titlul și substituirile fragmentului aparțin redacției *Magazin istoric*.

Nimitz își așteaptă clipa

Nimitz a preluat comanda,
cu gradul de amiral, în ziua

de 31 decembrie 1941, orele 10 dimineața, la bordul submarinului *Grayling* — un decor cît se poate de potrivit, ținînd seama de experiența sa îndelungată pe acest gen de nave. În aceeași zi, el i-a

informare sînt cu adevărat impresionante: documente din arhivele militare și politice ale ambelor părți beligerante, extrase din presa timpului, corespondență și jurnale personale, relatări ale martorilor oculari și, mai cu seamă, interviuri directe cu supraviețuitorii — de la factorii de decizie pînă la cei din urmă matelot sau aviator. Printre altele, Gordon Prange a cercetat 83 culegeri de documente oficiale, dintre care 42 inedite, jurnalele de bord a 12 nave militare care au acționat la Midway, peste 30 jurnale personale și mărturii, 51 colecții de ziare și reviste, a avut convorbiri personale cu numeroși participanți la evenimente, americani și japonezi. Această metodă de lucru, dialogul direct cu martorii niponi, se dovedește a fi cu atât mai valoroasă, cu cît mare parte a documentației japoneze asupra desfășurării nemijlocite a ostilităților (rapoarte, mesaje, ordine de luptă) s-a pierdut irecuperabil, odată cu scufundarea celor patru portavioane ale amiralului Nagumo.

Încă din primele fragmente, cititorii vor reîntîlni pe unii dintre protagoniștii dramei de la Pearl Harbor, factori de decizie în acele momente grele: amiralul american Ernest J. King, comandantul-șef al forțelor navale americane, și contraamiralul Chester W. Nimitz, șeful Biroului de navigație din Departamentul marinei de război, care, acum la Midway, avea să joace rolul de „primă stea”, generalul Marshall, șeful Marelui Stat Major american, și, de cealaltă parte — amiralul nipon Isoroku Yamamoto și șeful său de Stat Major, contraamiralul Matome Ugaki, amiralii Osami Nagano, șeful Marelui Stat major general al marinei de război, viceamiralul Chuichi Nagumo, comandantul-șef al Forței Z, căreia i se încredinșase misiunea de a ataca citadela militară americană de la Pearl Harbor etc. etc.

În situația concretă de pe teatrul de operații din Pacific o decizie crucială a fost, după părerea profesorului Prange, numirea, în ultima zi a anului 1941, a amiralului Chester W. Nimitz², în funcția de comandant-șef al flotei S.U.A. din Pacific³.

convocat pe ofițerii fostului comandament al lui Kimmel⁴

⁴ Amiral Husband E. Kimmel (1882-1968), comandant-șef al flotei S.U.A. din Pacific, din februarie pînă în decembrie 1941, cînd după dezastrul de la Pearl Harbor, a fost eliberat din funcție.

și Pye¹ și pe contraamiralul Milo F. Draemel, comandantul distrugătoarelor, pe care Nimitz îl alesese să-i fie șef de stat major. I-a asigurat că are încredere în ei, contează pe capacitatea lor și intenționează să-i mențină în funcție. Le-a spus că vrea să aibă omul potrivit la locul potrivit, nu doar cte o persoană la rubrica respectivă. Dacă vreun ofițer nu corespunde sarcinilor, nu va ezita să opereze ajustările necesare. În acest caz însă, va face tot ce se poate pentru a-i ajuta pe ofițerii înlocuiți să-și găsească de lucru, potrivit capacității lor.

Fără îndoială că prin această acțiune Nimitz a ridicat moralul cu „șapte sute la sută”, pentru a-l cita pe Morrison². Comandanții aflați

¹ Viceamiralul William S. Pye a preluat temporar funcția lui H.E. Kimmel, pe care a deținut-o până la numirea contraamiralului Chester W. Nimitz, deci între 16 și 31 decembrie 1941.

² Contraamiral Samuel Eliot Morrison, istoric militar american.

Amiralul american Nimitz și redutabilul său adversar, amiralul nipon Yamamoto, care a comandat atacul împotriva Pearl Harborului

în misiune pe mare au resimțit și ei același sentiment de îmbărbătare. „Era ca și cum te-ai afla într-o încăpăre cu aer închis și cineva deschide fereastra, pentru a lăsa să intre o adiere proaspătă”, a declarat Spruance³. Nimitz avea să spună mai târziu că abia după vreo șase luni de la Pearl Harbor moralul a revenit la normal.

Amiralul Ernest J. King, comandantul-șef al forțelor navale ale S.U.A. — funcție ce a fost separată de cea de comandant-șef al flotei din Pacific, în momentul numirii

³ Contraamiral Raymond Ames Spruance (1886-1969), comandantul Escadrei speciale 16 în bătălia de la Midway. După luna iunie 1942, Spruance a fost promovat viceamiral și șef de stat major al comandantului-șef (amiralul Nimitz) din Pacific, calitate în care a condus recucerirea insulelor Gilbert (noiembrie 1943) și Marshall (februarie 1944). Numit comandantul Flotei 5, a condus operațiile înnumerate de succes împotriva principalei baze japoneze de la Truk, a reputat victorii în marea Filipinelor (iunie 1944) și în insulele Mariane. După război, a condus Școala de război naval, încheindu-și cariera ca ambasador al S.U.A. în Filipine.

lui Nimitz⁴ —, i-a încredințat, lui Nimitz o dublă misiune inițială: să păstreze aliniamentul Midway-Johnston-Hawaii și să mențină linia de comunicație prin Samoa și Fiji între Statele Unite, Australia și Noua Zeelandă. Fără a fi consemnată pe hirtie, dar absolut fundamentală, era sarcina de a restabili moralul trupelor, zdruncinat mai întâi de lovitura suferită la Pearl Harbor, apoi de anularea expediției pentru recapturarea insulei Wake [cucerită de japonezi la 23 decembrie 1941].

Nimitz a îndeplinit această misiune.

Yamamoto acționează

prea tirziu

Într-o zi, pe la sfârșitul lunii decembrie 1941, un bărbat îmbrăcat în uniformă de amiral stătea la masa lui de lucru, de la bordul cuirasatului Nagato, ancorat în vecinătatea extremității vestice a Mării interioare a Japoniei.

Acel ofițer era Isoroku Yamamoto, comandantul-șef al întregii flote militare a Japoniei [numit încă din august 1939]. Stătea și devora cu ochii raportul privind pierderile provocate de bombardamentul japonez la Pearl Harbor. Bazat pe surse americane, raportul prezenta realitatea fără menajamente. Yamamoto se întoarse spre comandorul Takayasu Arima, ofițerul său pentru submarine și cel mai tânăr membru al comandamentului. Lovind puternic cu pumnul în tăblia mesei, amiralul exclamă: „Kore wa taihen desu!” (Formidabil!)⁵. Un

⁴ După dezastrul de la Pearl Harbor, contraamiralul Ernest Joseph King, promovat amiral, a fost investit de președintele Roosevelt în funcția de comandant-șef al întregii flote americane. În această calitate, se ocupa simultan și conducerea războiului naval, construcția materialului de război și întreținerea flotei. Lui i se datorează realizarea gigantului program de dezvoltare a flotei americane. Cumulând toate aceste sarcini până în 1946 (anul retragerii sale), se poate spune că amiralul King a jucat un rol esențial în efortul militar al S.U.A. în al doilea război mondial.

⁵ Relată personal de comandorul Arima, în întrevederea avută cu prof. Gordon Prange, la 21 noiembrie 1948.

adversar care are curajul moral de a face public adevărul, oricât de amar ar fi acesta, va fi greu de bătut.

Nimeni nu știa mai bine decât Yamamoto că trebuia să facă față unui inamic puternic și inventiv. Studiase la Universitatea Harvard și lucrase ca atașat naval la Washington. Călătorise mult prin S.U.A. și cunoștea situația de acolo mai bine poate decât oricare alt ofițer din marina militară japoneză. Tocmai de aceea, se împotriviuse mult timp războiului cu Statele Unite. Cu toate acestea, era un naționalist japonez din cap — cu părul tuns perie — până în picioare — încălțate în pantofi regulamentari, bine lustruiți întotdeauna. Când a devenit clar că liderii Japoniei s-au hotărât să lupte împotriva Statelor Unite, Yamamoto a rupt cu tradiția marinei militare japoneze, aceea a războiului defensiv, în apropierea țărmurilor țării, și a pus la punct îndrăznețea lovitură aeriană transoceanică împotriva bazei de la Pearl Harbor. Iar acum, când țara sa se afla în război, era hotărât să meargă pînă la capăt.

Și astfel, în decembrie 1941, Yamamoto a întreprins următoarea etapă în cadrul strategiei navale. Atacul de la Pearl Harbor depășise toate așteptările; unități ale flotei combinate străbăteau acum Pacificul de Vest în lung și-n lat, fără teamă de ripostă. Cu toate acestea, forțele Unchiului Sam, cu baza pe insula Oahu, dispuneau încă de un potențial redutabil și ardeau de nerăbdare să-și răzbune umilitoarea înfrângere. Pornind de la aceste gânduri, Yamamoto i-a ordonat șefului său de stat major, contramarșalul Matome Ugaki, și colaboratorilor săi „să pregătească urgent planurile următoarelor etape strategice”¹.

Acest „urgent” a fost unul dintre multele „prea trîziuri” ale episodului Midway. Yamamoto ar fi trebuit să aibă elaborată deja cea de-a doua etapă a marii strategii

¹ Fapt relatat personal de căpitanul Yasuji Watanabe, ofițerul însărcinat cu planificarea operativă, în cadrul Comandamentului flotei combinate, în convorbirea avută cu prof. Gordon Prange, la 25 septembrie 1964.

După atacul din 7 decembrie 1941, Statul major nipon și-a urmat planurile agresive. Tanc japonez pe străzile unui oraș din Birmania

navale — în colaborare cu Direcția planificare din cadrul Statului major al marinei militare — și să fie gata să o pună în aplicare, din momentul când escadra lui Nagumo a pornit spre casă, imediat după atacul de la Pearl Harbor.

Ugaki s-a apucat de treabă cu entuziasmul și cu tenacitatea sa obișnuite. În urma primelor cercetări, întreprinse între 11 și 14 ianuarie 1942, și-a notat unele idei despre operațiile viitoare, consemnând grăbit următoarea schiță, în jurnalul său: „După luna iunie a.c. trebuie să ocupăm insulele Midway, Johnston și Palmyra, să instalăm forțele noastre aeriene în aceste insule și să trimitem flota combinată cu o forță de debarcare, spre a ocupa insulele Hawaii, determinând, în același timp, flota inamică să dea bătălia decisivă”.

Japonezii considerau că insulele respective aveau o asemenea însemnătate pentru

Statele Unite, încît în mod inevitabil S.U.A. fie vor reacționa la atac, fie vor încerca să le recucerească. Ceea ce va duce la înfruntarea mult așteptată dintre flotele japoneză și americană.

„AF” duce lipsă de apă

În vreme ce Comandamentul flotei militare japoneze își concentra eforturile în această direcție, la Pearl Harbor, Nimitz și colaboratorii săi erau la fel de preocupați de a pătrunde gîndurile japonezilor și a prevedea ținta acestei operații, evident, pentru a o contracara.

În acest sens, nimeni nu a trudit cu mai mult zel decât comandorul Joseph Rochefort, șeful Biroului Cercetare. Pe parcursul unei perioade de 18 ani, marina militară americană își constituie un corp de operatori radio de înaltă calificare — în principal subofițeri și militari în termen —, care forma coloana verte-

brală a unei operațiuni extrem de complicate; ne putem da seama cât de complexă era această operațiune, dacă avem în vedere că fiecare comandament naval japonez dispunea de zece până la douăzeci de canale, fiecare avînd propriul său cod de semnale de identificare. De pildă, un asemenea canal cuprindea comunicațiile de la Marele Stat Major al Marinei militare către comandamentul flotei combinate. Yamamoto era legat prin canale separate de fiecare din comandamentele în subordine, apoi acestea mergeau de la fiecare comandament la unitățile respective și așa mai departe, pînă la ultimul distrugător și pînă la cel mai îndepărtat punct de observație terestru.

Descifrarea și interpretarea acestei mulțimi de semnale de identificare cereau o experiență îndelungată, cunoștințe vaste și o sensibilitate acută. Echipa lui Rochefort dispunea de toate aceste calități. Astfel, în primăvara lui 1942, ea mersese cu rafinamentul pînă acolo, încît era în stare să-i recunoască pe anumiți radiotelegrafiști japonezi după stilul propriu de transmisie — rapid, lent sau mediu, cu un tușeu lejer, greoi sau intermediar. De exemplu, „scriitura” portavionului Akagi era inconfundabilă: avea impresia că telegrafistul stă cu fundul pe manipulator și bate în el cu toată greutatea trupului. Către 1 martie 1942, Rochefort știa unde se află cea mai mare parte a navelor japoneze, cu o precizie de pînă la 200-300 mile.

În primele sale zile la Pearl Harbor, Nimitz nu s-a arătat prea impresionat de performanțele lui Rochefort. Era destul de sceptic în privința valorii informațiilor astfel dobîndite. Dacă datele culese din eter sînt atât de eficiente, cum de a fost posibil atacul de la 7 decembrie 1941? Layton¹ a explicat mai tirziu că, în cazul în care japonezii au transmis ceva prin radio în legătură cu acțiunea de la Pearl Harbor, înseamnă că au folosit un cod pe care americanii nu-l descifraseră încă. Iar escadra de lovire a lui

Nagumo păstrase tăcere completă pe unde radio.

Odată convins, Nimitz a dat dovadă de mult spirit de colaborare și înțelegere. Exact de ceea ce avea nevoie Rochefort, pentru că unele birouri de la Comandamentul marinei militare din Washington manifestau o oarecare răceală față de eforturile sale. Dar Nimitz era un conducător care gîndea, un veritabil intelectual; el înțelegea mentalitatea oamenilor din sectorul de cercetare. Odată ce ajunsese la o apreciere exactă a valorii muncii depuse de ei, a insistat ca Rochefort să aibă libertate deplină în desfășurarea activității sale esențiale, deși oarecum ciudate. „Ai sarcina să ne spui ce ai de gînd să faci japonezii”, i-a zis lui Rochefort, „după aceea voi stabili eu ce e bine și ce e rău și voi acționa în consecință”².

Avînd în vedere deplina încredere a japonezilor în propriile forțe, se pune întrebarea dacă și în ce măsură și-ar fi modificat ei atitudinea și planurile, dacă ar fi știut că de bine era Nimitz la curent cu ele, la timpul respectiv. Dar amiralul american nu s-a grăbit să-și însușească întregul tablou, așa cum era construit din datele furnizate de Layton și Rochefort. Toată combinația putea fi și o cursă, un tertip al serviciilor de informații japoneze, pentru a le servi americanilor date false. „A trebuit să cîntăresc bine situația”, declara ulterior Nimitz. „Dar eram de părere că dețin adevărul”. Ajungînd astfel la o hotărîre, Nimitz nu a mai pierdut timpul cu îndoieli și incertitudini. La 2 mai, în timp ce Yamamoto, Nagumo și ofițerii lor de comandament stăteau aplecați asupra hărților la bordul cuirasatului Yamato, Nimitz a plecat cu avionul pe Midway, petrecînd o zi întreagă cu locotenent-colonelul Harold D. Shannon, comandantul Batalionului 6 infanterie marină, și comandorul Cyril T. Simard, comandantul bazei aero-navale.

Reîntors la punctul său de comandă, amiralul a redactat

o scrisoare, adresată deopotrivă celor doi comandanți pe Midway. Îi lăuda pentru activitatea lor excelentă, desfășurată acolo, și le aducea la cunoștință că le semnase chiar atunci avansarea la gradul de colonel și, respectiv, căpitan. În continuare, le spunea că japonezii plănuiesc un atac total asupra insulelor Midway, stabilit să aibă loc la 28 mai, cea mai apropiată dată aproximativă la care ajunseseră cei de la Biroul Cercetare.

Rochefort era cît se poate de sigur că Midway reprezenta principala țintă a japonezilor, iar Nimitz — după cum am văzut — era și el atât de convins, încît s-a deplasat personal în inspecție pe Midway. Mesajele interceptate de la japonezi se refereau uneori la un obiectiv pe care îl numeau „AF”. Rochefort avea o puternică bănuială, judecînd după context, că era vorba despre Midway. Așa că, în jurul datei de 10 mai, cu aprobarea lui Layton și a lui Nimitz, el le-a întins japonezilor o micuță cursă. La sugestia sa, garnizoana de pe Midway a trimis un mesaj în clar la Oahu, anunțînd că uzina de distilare a apei s-a defectat și că este lipsă de apă potabilă. Japonezii au înghițit momeala. La 48 ore după aceasta, Biroul Cercetare a interceptat un mesaj japonez, prin care se aducea la cunoștință tuturor comandanților interesați că „AF” duce lipsă de apă.

Rochefort vedea bine lucrurile: toate se potriveau de minune între ele. Dar, din păcate, el mai avea încă probleme cu Departamentul marinei militare, care îl tot bătea la cap cu tot soiul de chestiuni minore, cum ar fi denumirea exactă a unui anume portavion japonez. Pînă la urmă, iritat, le-a răspuns: „Botezați voi portavionul cum vreți”. Era momentul în care și Layton, bunul coleg al lui Rochefort, încerca și el un sentiment de triumf, bine stăpînit. „În timpul atacului de la Pearl Harbor n-au vrut să mă asculte”, avea să spună mai tirziu, „La Midway m-au ascultat”.

Cuvînt introductiv
și versiune românească
Sergiu CELAC

¹Capitan Edwin T. Layton, seful serviciului de informații din cadrul Comandamentului flotei Pacificului.

²Relatînd personal de Rochefort, în întrevvederea avută cu prof. G. Prange, la 26 august 1964.

ARHIVELE IMPERIALE DIN BEIJING

Arhivele imperiale chineze, în care sînt păstrate documente din timpul dinastiilor Ming (1368-1644) și Qing (1644-1911), se află pe strada Nanchizi din Beijing, la est de poarta Tian'anmen. Ocupînd o suprafață de 8 000 m.p., și fiind alcătuită din sala centrală, cea estică și vestică și un pavilion cu inscripții în piatră, clădirea destinată Arhivelor imperiale reprezintă cea mai veche construcție din țară destinată păstrării documentelor.

Încă în perioada dinastiilor Qin și Han (secolele III și II î.e.n.), în China a existat camera de piatră cu dulapuri de aur, folosită la păstrarea cărților și documentelor. În al 13-lea an de domnie al lui Jialing (1534 e.n.), din timpul dinastiei Ming, s-a dat ordin să se construiască clădirea pentru Arhivele imperiale, după modelul camerei de piatră cu dulapuri de aur. Sala centrală nu are nici grinzi, nici coloane. Pereții, acoperișul, consolele, ușile și cercevelele sălii sînt construite din piatră și cărămidă; datorită acestui lucru, construcția mai este denumită și „camera de piatră”. Sala centrală se înalță pe o platformă de piatră. Pereții de cărămidă, bine șlefuiți, de culoare gri, au la bază socluri sculptate din marmură albă. Acoperișul format din țigle smălțuite de culoare galbenă se sprijină pe console pictate în mai multe culori. De jur-împrejur, sala este înconjurată cu balustrade de piatră, sculptate cu motive de dragoni încolăciți și fenix în zbor. Patru scări, cu cîte opt trepte, străjuiesc calea imperială din mijloc, pe care este sculptat basorelieful „dragoni în nori”. Ea duce direct spre poarta cu cinci uși lăcuite, în culoarea roșie, accentuînd marea și grandoarea sălii centrale. În interior se găsesc socluri de marmură albă înalte de 1,43 m, deasupra cărora sînt aliniate 153 dulapuri mari din lemn de esență tare, acoperite cu un strat de cupru aurit. În aceste „dulapuri de aur” sînt păstrate arhivele imperiale. Camera de piatră cu dulapuri de aur nu numai că este impunătoare,

solidă și rezistentă, dar oferă și condiții favorabile păstrării arhivelor, prevenirii incendiilor și umezelii, aerisirii și menținerii unei temperaturi potrivite.

Aici se păstrau cronicile imperiale, învîdmintele sfinte și înscrisurile cu privire la arborele genealogic al dinastiilor Ming și Qing. Cronicile imperiale erau de obicei elaborate de noul împărat, în care consemna activitatea predecesorului său, precum și politica statului, în ordine cronologică. Arborele genealogic imperial era împărțit în cel direct și cel indirect și se întocmea o dată la zece ani.

Cele trei arhive imperiale, sus-menționate, sînt bine conservate, ilustrațiile păstrîndu-și culorile lor originale. Enciclopedia Marele dic-

ționar Yongle¹, elaborat în timpul domniei împăratului Yongle din dinastia Ming, avea 11 095 volume. Fiecare volum, sub formă de manuscris, a apărut în două exemplare: originalul și copia lui. Copia era păstrată aici. Din păcate, majoritatea volumelor au fost arse sau jefuite în anul 1900, cînd trupele celor opt puteri imperialiste au invadat Beijingul².

După anul 1956, guvernul popular a organizat, de două ori, lucrări de restaurare a Arhivelor imperiale; de aceea, ele au fost deschise pentru vizitatori abia în 1981.

(După revista China, nr. 1/1984)

¹ Magazin istoric, nr. 12/1982.

² Răscala armată a mișcării I-Ho-Tuan (Societatea dreptății și armoniei), desfășurată în anii 1899-1901, a provocat intervenția militară în China a puterilor imperialiste. În iunie 1900.

Dulapuri aurite pentru arhivele imperiale

Inscripții cu privire la arborele genealogic al dinastiilor Ming și Qing, păstrate inițial în Palatul imperial din Beijing

BĂILE HERCULANE -

secretul tinereții

fără bătrânețe

Dr. ILIE CRISTESCU,
Baile Herculane

De la Orșova în sus, urmând firul râului Cerna, „un riu de netrecut — cum nota la jumătatea secolului XVI călătorul italian Giovan Andrea Gromo — mai mult din cauza pietrelor mari și numeroase, decât din cauza adâncimii apelor sale”, într-o vale de un neasemuit pitoresc ce desparte masivele Godeanu și Cerna de Munții Mehedinți și Vilcan, întâlnim una din cele mai vechi și mai cunoscute stațiuni balneo-climaterice din țară: Baile Herculane. Stațiunea a fost cunoscută și de armatele romane, în cursul celor două grele războaie purtate cu dacii lui Decebal. Ele și-au așezat tabăra în apropiere, la un loc aflat la mijlocul distanței între punctul de trecere al Dunării și Sarmizegetusa. Locului i s-a spus „La jumătate”, Ad Mediam, cuvânt care, în românește s-a transformat în Mehădia. Datorită puterii lor tămăduitoare, izvoarele ce se aflau nu departe de tabăra romană au fost considerate sfinte, iar pentru efectele lor întăritoare asupra organismului au fost atribuite eroului Hercule, înzestrat în mitologia antică și cu calități de vindecător. În scurt timp, locurile au devenit cunoscute sub numele „Ad aquas Herculi Sacras ad Mediam” (La apele sacre ale lui Hercule de lângă Mehădia).

De fapt, dacii cunoșteau încă cu mult înainte de venirea romanilor calitățile tămăduitoare ale acestor ape. Este demn de semnalat că folcloriștii au identificat în baladele despre Iovan Iorgovan — un erou al acestor locuri — elemente din folclorul tragic. În timpul prezenței romane în Dacia așezarea a cunoscut — prin efortul constructiv al administrației — o evoluție rapidă, devenind din 153 e.n. (anul primei menționări) una din principalele stațiuni balneare ale provinciei. Lângă izvoarele cu apă caldă au fost construite terme pentru captarea

lor și s-au amenajat bazine; au apărut temple închinate zeităților înzestrate cu puteri tămăduitoare și locuințe elegante destinate înalților funcționari ai provinciei.

După retragerea armatei și administrației romane din Dacia, sub impactul neamurilor migratoare, somptuoasele construcții de odinioară au fost distruse, statuile și inscripțiile au fost sparte, pădurea recucerind treptat terenul. Românii, locuitorii statornici ai acestor meleaguri, au perpetuat însă peste vreme tradiția miraculoaselor ape de la Herculane. Nicolae Stoica de Hațeg consemna că „de la anul 400 și pînă la anul 1300... aceste băi au fost cercetate doar de români... De asemenea, sub turci [din 1552], pînă în anul 1717 au fost folosite numai de români”. Românii le-au stăpînit efectiv în vremea în care Banatul de Severin s-a aflat între hotarele Țării Românești (sfîrșitul sec. XIV — primele decenii ale sec. XV).

Ecouri despre calitățile curative ale apelor termale atestă continua funcționare a stațiunii. De pildă, Nicolae Olahus scria că „nu departe de Severin se spune că este o fîntînă fișuitoare, pe care locuitorii o numesc a sfintei cruci, a cărei apă — după cum am auzit de la mulți — biruie metehnele trupului... De aceea, chiar și turcii țin această fîntînă în mare cinste”.

În 1717, Baile Herculane, ca întreg Banatul de altfel, intră în stăpînirea Imperiului habsburgic; și rămîne ca atare prin tratatele de pace de la Passarowitz (1718) și Belgrad (1739) — acesta din urmă consecință a unui nou și pustiitor război (pentru țările române) austro-ruso-otoman. Sub conducerea generalului Hamilton se inițiază, în

1737, lucrări de reparare a băilor, care se găseau „în starea cea mai jalnică, năpădite de pădure mare și deasă, acoperite de pământ”. În 1752, se inaugurează Schindelbade (baia de șindrila), în 1764 alte trei (baia lui Hercule, baia neagră și baia albă). În 1788, potrivit descrierii făcute de Francisco Grisellini, autorul unei Istorii a Banatului Timișan, mai erau construite baia nr. 7 (baia francezilor) — actuala baie Venera; pe locul actualei băi Neptun (aripa salină) era baia de var (kalk-bad), baia articulară de asudare în grotă izvorului Diana, două cazărmi mici în zona actualului pavilion nr. 4, un han etc. Faima apelor de aici se răspîndește pretutindeni în Europa, atrăgînd numeroase elogii. Printre ele, cel al lui Goethe care nota că: „aceste renumite izvoare erau cunoscute deja de pe vremea românilor”.

Stațiunea era, în continuare frecventată, de oameni simpli, din popor, mulți dintre cei veniți să se trateze fiind din teritoriile românești libere. În primăvara lui 1789, de pildă, cronicarul Nicolae Stoica, venit să se trateze de friguri, se întâlnește aici cu cîțiva români mehedinieni. „Eșind o dată, și a treia oară, tot mă culcai, bine asudai, aci, lîngă scaldătoare pre pămînt adormii, de friguri mă mîntuii. Niște mehedini, viind aci să prîndă [prînzescă], să se scalde, mă deșteaptă să prînd cu ei; păsulă [fasole], urzici cu măsai, o ce dulce mincăi!”.

La începutul sec. XIX, după o descriere contemporană „existau 12 băi, iar cabinele de baie aveau interiorul sîfuit foarte neted”. În 1817, 1 și 2 octombrie, împăratul habsburgic Francisc I (1792-1835) și împărăteasa Charlotte au vizitat stațiunea. După ce „augustele” personalități s-au plimbat pe jos și s-au îndăiat la noua baie — Gliederbad (baia pentru mădulare și articulații) — seara a avut loc o mare festivitate cu torțe: „Cinci lovituri de tun au dat semnalul pentru iluminare; pe munții din jur s-au aprins 200 de focuri... iar la băi s-au luminat ferestrele; într-un cuvînt era o asemenea lumină ca la amiază. Fanfara regimentului a cîntat în fața reședinței... Iluminarea munților a durat o jumătate de ceas și a fost apot stînsă”.

Printre iluștrii vizitatori ai stațiunii s-au numărat, în decursul ultimelor două secole, Tudor Vladimirescu (prieteni cu Nicolae Stoica de Hațeg), Dinicu Goleșcu (1825), Vasile Alecsandri (1847), Nicolae Bălcescu (1849), George Coșbuc, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Ionel Teodoreanu și mulți-mulți alții, toți elogiînd frumusețea acestei stațiuni. Într-adevăr, în cursul sec. XIX, noi și noi construcții și opere de artă veneau să se adauge celor existente și cadrulul natural, încît, pe la 1852, despre Herculane se spunea că este cea mai frumoasă stațiune din Europa.

În 1918 — o dată cu desăvîrșirea statului național unitar român — stațiunea a reintrat

împreună cu Banatul în componența țării. În anii următori s-au făcut unele amenajări și construcții, cum este Hotelul Cerna, construit în 1936. Adevărata înflorire a stațiunii se datorează însă anilor socializmului și cu deosebire ultimelor două decenii. În anul 1970, prin grija conducerii de partid și de stat, stațiunii i-au fost alocate fonduri mari de investiții pentru construirea de noi hoteluri, cu baze de tratament în chiar incinta lor, au fost reparate o serie de izvoare și s-au prospectat și descoperit noi surse. În consecință, capacitatea de tratament a stațiunii a crescut neconștient, ajungînd în prezent la 4 000 locuri de cazare pe serie, în hoteluri dotate cu toate înlesnirile civilizației moderne, cum sînt Hercule (1968), Roman (1976), Diana (1977), Afrodita (1978), estimîndu-se ca pînă la sfîrșitul anului 1990 capacitatea stațiunii să sporească la 6 400 locuri.

Astfel, izvoarele termominerale de la Herculane, cu o mineralizare termosulfuroasă, clorurosodică, bromiodurată și sulfată, ce atinge 3 500-8 500 mg/l, precum și cele salină slab-radioactive (900-3 800 mg/l) pot fi valorificate în chip cît mai deplin în slujba sănătății oamenilor.

Efectul terapeutic al izvoarelor cunoaște un spectru foarte larg, rezultate deosebit de bune înregistrîndu-se în bolile aparatului locomotor. Pentru punerea lor în valoare s-au creat baze de tratament moderne, utilizate cu cea mai nouă aparatură medicală de fizio, hidro și electro-terapie, folosindu-se ultimele cuceriri ale tehnicii mondiale.

La aproape două milenii de la prima lor atestare documentară, Băile Herculane cunosc secretul tinereții veșnice, de parcă nu numai generațiile de oameni, ci așezarea însăși, cu construcțiile și operele ei de artă, ar fi primit forță din izvoarele miraculoase ale legendarului Hercule.

La 15 decembrie 1776, prințul Bareatinski, ambasadorul rus la Paris, comunica autorităților de la Petersburg o veste larg comentată în presă și care făcea repede înconjurul Europei și trezea un protest violent din partea Londrei. „Ieri a sosit la Paris [Benjamin] Franklin. Publicul este atît de preocupat de persoana lui, încît acum nu se discută despre nimic altceva decît despre motivele călătoriei sale la Paris. Cîrulă atîtea versiuni, încît nici nu mai poți ști pe care să pui temel...”

Ce căuta oare dr. Benjamin Franklin din Pennsylvania în capitala de pe malurile Senei și ce determina interesul manifestat de cercurile diplomatice europene și protestul Marii Britanii față de această vizită?

1776: UN AMBASADOR AMERICAN LA PARIS

MIHAI MANEA

gresul a împuternicit Comitetul de corespondență secretă să semneze contracte cu firmele străine, pentru achiziționarea de armament din Europa. La 3 martie același an, Sileas Deane, membru al Congresului, a fost trimis în misiune secretă în Franța, Olanda și Spania, pentru a tatona terenul, în scopul de a obține sprijin militar și finan-

În 1775, a izbucnit războiul pentru independența coloniilor engleze din America de Nord¹, pe care Lenin l-a calificat drept „unul dintre războaiele mari, cu adevărat eliberatoare, cu adevărat revoluționare, care au fost atît de puține...”². Declanșarea ostilităților a impus, firește, organizarea unei intense activități diplomatice a coloniilor. La propunerea celui de-al doilea Congres continental, care și-a deschis lucrările la Phila-

delphia, în ziua de 10 mai 1775, s-a format Comitetul pentru corespondență secretă cu prietenii coloniilor nord-americane din Marea Britanie, Irlanda și alte părți ale lumii. La conducerea lui s-a aflat Benjamin Franklin. Acest organ a funcționat ca un precursor al actualului Departament de stat³, avînd largi atribuții: culegerea de informații din Europa, stabilirea de contacte cu guvernele străine, în vederea obținerii unor ajutoare militare și a încheierii unor alianțe politice și militare. În ianuarie 1776, Con-

ciar. El purta și cîteva scrisori de recomandare, semnate de Franklin și adresate unor ilustre personalități. Cu concursul lui Pierre-Caron de Beaumarchais⁴, agentul diplomatic american a achiziționat, prin intermediul firmei „Rodrigo Hortalez et Co.”, echipament militar pentru 20 000 soldați ai forțelor revoluționare: 30 000 puști, 100 tone praf de pușcă și 300 tunuri. Se apreciază că, în total, între 1776 și 1783, firma respectivă a cheltuit, pentru ajutorarea coloniilor, suma de peste 21 milioane livre.

Înfrîngerile suferite de armata coloniilor între anii 1775 și 1777 au determinat Congresul american să solicite sprijinul militar al Franței, în care scop a hotărît trimite-

¹ Magazin istoric, nr. 1-5/1976.

² Situația și atmosfera politico-diplomatică din cercurile conducătoare din timpul războiului de independență al coloniilor engleze din America constituie, între altele, și subiectul celebrului roman istoric *Vulpile în vie* (1948) al marelui prozator german Lion Feuchtwanger (1884-1958), roman apărut și în traducere românească (1959 și 1973), semnată de P. și L. Năvodaru.

³ Comitetul a funcționat între noiembrie 1775 și aprilie 1777, cînd a fost înlocuit cu Comitetul pentru afacerile externe. În 1781, a fost înființat Departamentul afacerilor externe al Congresului continental, condus de Robert Livingstone, care avea, rangul de secretar de stat. Din 1789, organul federal de politică externă al guvernului S.U.A. poartă numele de Departamentul de stat.

⁴ Magazin istoric, nr. 3-4/1982.

rea unei delegații la Paris. La rîndul ei, Franța avea tot interesul de a acorda ajutorul cerut. Era un mod prin care putea să-și răzbune neizbînzile din războiul de șapte ani (1756-1763)¹, care se soldase cu slăbirea considerabilă a puterii ei coloniale și cu începutul supremației maritime a Angliei.

relații personale, în mediile diplomatice și științifice.

Născut la 17 ianuarie 1706, Benjamin, al zecelea copil al luminărilor Josiah Franklin din Philadelphia, s-a implicat de timpuriu în viața politică a coloniei Pennsylvania. În 1751, a devenit liderul grupării Quakerilor² din Adunarea legislativă a coloniei. Șase ani mai târziu, a fost

ților regale de științe din Londra și Göttingen și al Academiei franceze de științe, Doctor honoris causa al mai multor universități. În 1776, Franklin a fost ales membru al comisiei însărcinate de Congresul S.U.A. cu elaborarea Declarației de independență³. În 1726, a publicat primul număr al ziarului *Pennsylvania*

Ludovic XVI și Maria Antoaneta primind un ambasador neobișnuit, în acea vreme, prin simplitatea vestimentației sale
În p. 58: doctorul Franklin. Ilustrație la lucrarea sa *Poor Richard's Almanack*, apărută în 1738

„...Prietenul bun al tuturor familiilor americane”

Figura centrală a delegației coloniilor o reprezenta Benjamin Franklin. Personalitate multilaterală, publicist de renume internațional, filosof, om de știință și diplomat, Benjamin Franklin era binecunoscut și în țările europene. El se remarcase printr-o vastă experiență și putere de muncă, avea numeroase cunoștințe politice privind problemele Imperiului britanic (locuise mulți ani la Londra), se bucura de popularitate și de simpatia cercurilor progresiste europene. Avea, de asemenea, întinse

numit reprezentant al coloniilor Pennsylvania, Georgia, New Jersey, Massachussetts la Londra, unde a rămas pînă în 1775, deci vreme de aproape 18 ani. În perioada misiunii diplomatice în capitala Angliei, Franklin a încercat să împiedice votarea în Parlamentul englez a unor noi legi împovărătoare pentru colonii. Totodată, a întreținut strînse legături cu oameni politici britanici, favorabili rezolvării pe cale pașnică a conflictului, tot mai acut, dintre metropolă și colonii. Meritele sale ca om de știință i-au fost recunoscute și prin acordarea unor înalte distincții și titluri: membru al societă-

Gazette, pentru o vreme, principalul cotidian american. Sub semnătura sa a apărut una dintre cele mai populare lucrări ale secolului, *Poor Richard's Almanack* (Almanahul sărmanului Richard), 1738, a cărui primă ediție a ajuns la un tiraj record pentru epocă — 1000 exemplare. „Ca autor al acelor proverbe rostite, pasămite, de sărmanul Richard, Franklin a devenit sfătuitorul și prietenul bun al tuturor familiilor americane”, remarca compatriotul său, scriitorul Nathaniel Hawthorne (1804-1864). Autor de celebre maxime și cugetări privind calitățile omului, Franklin a lansat, în 1757, lucrarea *The Way to Wealth* (Calea spre belșug). El s-a remarcat și prin fondarea unor instituții culturale, de pildă, Colegiul

² O variantă religioasă, aparținind protestantismului anglo-saxon din sec. XVII-XVIII. S-a remarcat prin deosebitul spirit de toleranță și prin proclamarea egalității între oameni.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1974.

³ Magazin istoric, nr. 7/1981.

academic din Philadelphia și Societatea filosofică americană.

Contele de Vergennes șovăie

Preocuparea lui Franklin pentru o posibilă alianță cu Franța data încă dinaintea sosirii sale la Paris. În același an, 1776, el elaborase, în cadrul unui comitet al Congresului, un proiect de tratat de alianță și comerț cu Franța și o schiță a condițiilor de pace cu Marea Britanie, iar cu un an în urmă stabilise, și le menținuse tot timpul, legături cu Achard de Bonvouloir, agent secret francez la Philadelphia. Însoțit de nepoții săi, William Temple (17 ani) și Benjamin Bache (7 ani) și de ceilalți delegați, el a părăsit coastele americane la 27 octombrie 1776, la bordul goaletei-corsar Reprisal, iar la sfârșitul aceluiași an, a ajuns în Franța.

Zvonurile în legătură cu motivele prezenței lui Benjamin Franklin în capitala franceză s-au succedat cu repeziune. Se vorbea despre tratative secrete cu Franța și Marea Britanie, despre o vizită particulară, pentru a-și cumpăra o proprietate și a-și înscrie nepoții la o școală elvețiană...

Guvernul britanic a protestat pe lângă curtea de la Versailles, prin intermediul ambasadorului său în capitala Franței, lordul Stormont, care a amenințat că va părăsi Franța, dacă lui Franklin i se va îngădui să apară la Paris. Lordul Stormont, pentru a crea o atmosferă de neîncredere în jurul trimisului american, a răspândit zvonul că el n-ar fi altceva decât un transfig, care părăsise America, din cauza neînțelegerilor cu Congresul. Pentru a-l liniști pe britanici, ministrul de externe francez, Charles Gravier, contele de Vergennes, a informat Ambasada engleză că Benjamin Franklin s-ar afla la Paris în calitate de membru al Academiei franceze de științe și că, în consecință, expulzarea lui ar reprezenta un act de scandaloasă inospitalitate.

Cît de mare era teama Londrei față de prezența savantu-

lui american la Paris reiese și din remarcile lordului Rockingham. El scria că sosirea lui Franklin în capitala Franței „reprezintă pentru Marea Britanie o lovitură mai serioasă decît au avut-o de suferit coloniile, prin pierderea orașului New York [1781]” (*Istoria diplomației*, sub redacția lui V. Potemkin, vol. 1, București, 1947).

Purtarea și înfățișarea doctorului Franklin — aproape septuagenar, simplu, dar demn și înțelept, desfășurînd o bogată activitate diplomatică — n-au făcut decît să-i sporească popularitatea. John Adams, viitorul președinte al S.U.A., între anii 1797 și 1801, scria soției sale, Abigail: „Faima lui Franklin e mai mare decît a lui Leibniz și Newton, Frederick sau Voltaire. Numele său este în așa măsură familiar cîrmuirilor și oamenilor... înct cu greu ai găsi un țaran sau un orașean, un lacheu, un birjar sau un valet... care să nu-l cunoască” (*Diplomații ilustrii*, vol. 1, București, 1969).

Reședințele sale de la Paris — Hôtel d'Entrague, Hôtel d'Hambourg din parohia Saint Sulpice — și apoi de la Passy, pe atunci o comună în apropierea Parisului, au devenit repede știute de toți. Deși nu era recunoscut oficial de către curtea de la Versailles, Franklin a îndeplinit admirabil sarcina de ambasador al Americii pe lângă poporul francez. Diplomatul american a exploatat cu abilitate vechea rivalitate între Franța și Anglia pentru supremație maritimă și dominație colonială, cu scopul de a o atrage pe prima în război și a câștiga simpatia cercurilor sale progresiste. El a înțeles însă că Franța, slăbită mult după războiul de șapte ani, în care pierduse Canada, valea fluviului Ohio, malul stîng al fluviului Mississippi, nu putea ajuta coloniile decît dacă era sigură de succes. Convinș că orice încercare de a forța mina Versaillesului ar fi defavorizat coloniile engleze, Franklin a dus o politică abilă și prudentă, în spiritul principiului *wait and see* (așteaptă și vezi), așteptînd o victorie de răsunet, a forțelor americane pe teatrele de operații. Cît despre ministrul de externe francez,

contele de Vergennes, el a șovăit: nu s-a grăbit să intre în război, urmărind ca părțile să se epuizeze mai întîl reciproc, iar Franța să apară în postura de arbitru internațional.

La 23 decembrie 1776, diplomatul american i-a scris lui Vergennes, propunîndu-i, în numele delegației americane, încheierea unui tratat de alianță și a unui acord comercial între cele două state. În întrevvedere din 28 decembrie cu șeful diplomației franceze, Franklin a reînnoit propunerea anterioară, solicitînd și intervenția urgentă a opt nave de război franceze, pentru a elibera vasele firmei „Hortalez”, blocate de flota engleză pe coastele americane. În august anul următor, trimișii americani au înaintat lui Vergennes un memorandum, în care solicitau Franței un ajutor mai eficient, amenințînd cu încheierea păcii cu Anglia, soluție care avea destui partizani la Londra și în colonii. În perioada cît a stat la Paris, Benjamin Franklin a purtat numeroase convorbiri secrete cu trimiși ai guvernului britanic, mulți dintre ei agenți ai serviciilor de informații de pe malurile Tamisei, ce primiseră și misiunea de a încerca să-l mituiască, pentru a se arăta favorabil Marii Britanii. Franklin a folosit însă toate aceste contacte pentru a culege noi informații, în vederea desfășurării cu succes a activității sale diplomatice.

Fără perucă, în audiență la Ludovic XVI

Victoria răsunătoare a forțelor americane la Saratoga, în ziua de 17 octombrie 1777, a înclinat definitiv balanța în favoarea revoluționarilor din colonii. Cu 5 800 soldați ai săi și 2 400 mercenari, generalul britanic John Burgoyne s-a predat forțelor americane. Succesul de la Saratoga și știrile tot mai insistente despre contactele confidențiale anglo-americane au netezit calea spre alianța mult dorită. La 6 februarie 1778, în localul Ministerului de externe fran-

cez din Hôtel de Lautrec din Paris, s-au semnat tratatul de alianță între Franța și S.U.A. Franța recunoștea și garanta independența Statelor Unite, revendicând, în schimb, Indiile de Vest. S.U.A. garantau posesiunile franceze din Lumea Nouă și obțineau dreptul de a solicita Canada și insulele Bermude, pe atunci posesiuni britanice. Parisul numea pe Conrad-Alexandre Gérard primul său reprezentant diplomatic la New York. Ajutorul militar francez consta în cantități sporite de armament și muniții și trimiterea în apele americane, în iulie 1778, a unei escadre de 12 nave de linie, comandate de amiralul Jean Baptiste d'Estaing, cu circa 3 500 soldați la bord. În 1780, încă 6 000 soldați aveau să debarce la Newport, în Rhode-Island, sub comanda contelui de Rochambeau. Un an mai târziu, flota franceză era întărită cu escadra de 20 nave a amiralului François de Grasse, care debarca încă 3 000 soldați francezi, aduși din Indiile de Vest, contribuind la capitularea forțelor britanice la Yorktown (1781).

Eforturile delegației americane fuseseră într-adevăr înconjunate de succes. Profesorul Cecil B. Currey, de la Universitatea statului Florida, atribuie reușita alianței din 1778 cu Franța nu atât consecințelor bătăliei de la Saratoga, cât activității diplomatice înțelepte și abile, uneori pe cont propriu și costisitoare, a lui Benjamin Franklin.

La 20 martie 1778, delegația coloniilor, însoțită de Vergennes, a fost primită la Versailles de către Ludovic XVI, în cadrul unei ceremonii solene. Îmbrăcat modest, fără perucă pudrăată, obligatorie conform etichetei curții regale, dar mîndru și semeț, Benjamin Franklin a fost prezentat monarhului francez, care l-a asigurat de întregul sprijin diplomatic, financiar și militar al Franței. Franklin a răspuns: „Majestatea voastră poate conta pe recunoștința Congresului și pe respectarea cu bună credință a obligațiilor pe care și le-a luat”. Întrevederea a semnalat recunoașterea celei mai

tinere republicii burgheze din lume de către monarhia feudală franceză, băsion al reacțiunii și absolutismului.

După obținerea acestui strălucit succes diplomatic, divergențele din cadrul delegației americane s-au adîncit. Din invidie, doi dintre membrii delegației, Arthur Lee și Si-

O misiune delicată

Anul 1781 a adus grave înfrîngerii Angliei, la Dogger Bank, la Praya și în insula Minorca. În octombrie, o manevră dibace de învăluire, întreprinsă de forțele terestre

Dificila misiune diplomatică se încheie cu succes: semnarea tratatului de alianță franco-american

leas Deane, au criticat deseroi politica lui Franklin. În 1778, Deane a fost rechemat în patrie, iar Lee, trimis în alte state europene, pentru a le câștiga sprijinul în favoarea coloniilor¹. Benjamin Franklin a rămas singurul reprezentant diplomatic american la Paris. El a fost, de asemenea, consul și comerciant pentru vinzarea mărfurilor sosite din America. Tot el a supravegheat activitatea navelor corsar americane, care își aveau bazele în porturile franceze și l-a sprijinit pe nepotul său, Jonathan Williams jr., numit în fruntea agenției comerciale americane din Nantes.

¹ În perioada 1775-1783, în Europa au fost trimise mai multe misiuni diplomatice americane: John Adams la Paris și Haga, Silas Deane la Madrid, Arthur Lee la Haga și Berlin, William Lee la Viena și Berlin, Francis Dayna la Petersburg, Ralph Izard în Toscana.

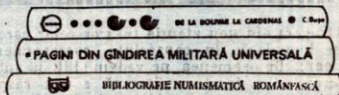
și navale franco-americane, l-a determinat pe lordul Cornwallis să capituleze, cu întreaga sa armată, la Yorktown. Victoria a pus capăt războiului, deschizînd calea tratatelor. Primele contacte în vederea încheierii păcii au fost inițiate în 1782. Franklin a transmis Londrei un memorandum, care cuprindea condițiile preliminare de pace. Dar un atac de gută, survenit în același an, l-a împiedicat pe bătrînul savant (76 ani) să ia parte, în mod direct, la tratativele de pace, care au fost continuate de John Jay și John Adams. Ei i-au reproșat lui Franklin simpatia și încrederea excesivă în Franța. Poate tocmai de aceea John Adams îl caracteriza astfel pe Benjamin Franklin: „Nu era un om politic potrivit pentru problemele pe care le rezolva... Era prea bătrîn,

prea infirm, prea indolent și imprăștiat pentru toate sarcinile de ambasador, ministru de război, trezorier, comisar de prizonieri etc..."

Divergențele dintre diplomații americani, ca și caracterul secret al tratatelor, purtate strict între Marea Britanie și S.U.A., au servit politica engleză, care urmărea să producă o ruptură între Franța și Statele Unite, pentru a trata cu ele separat. La 30 noiembrie 1782, s-a semnat, pe baza deplinei egalități în drepturi, tratatul preliminar de pace între Marea Britanie și S.U.A. Metropola engleză recunoștea independența Statelor Unite. Guvernul francez a protestat pe lângă Congresul american, după ce a aflat de negocierile separate și încheierea tratatului preliminar. I-a revenit tot lui Benjamin Franklin misiunea delicată de a restabili bunele raporturi franco-americane. La 3 septembrie 1783, s-a semnat la Versailles tratatul definitiv de pace. Marea Britanie a reafirmat recunoașterea independenței fostelor sale colonii din America de Nord. În același an, Franklin a semnat cu reprezentanții diplomației ai Austriei, Suediei și Prusiei tratate de comerț între Statele Unite și țările respective.

Marele savant american, prezent în capitala Franței, nu a rămas departe de bogata viață culturală și științifică a Parisului: de la 15 ianuarie 1777, a asistat la ședințele Academiei de științe din Paris, a vizitat numeroase lăcașuri de cultură, precum Biblioteca regală. S-a întâlnit și a întreținut o vastă corespondență cu cele mai erudite spirite ale epocii: Voltaire, Helvetius, ducele De la Rochefoucauld, d'Enville, marchizul de Mirabeau etc. Întâlnirea sa cu Voltaire a fost apreciată de presa vremii ca „întâlnirea între Solon și Sofocle”. Marele nostru istoric Nicolae Iorga spunea despre Franklin că a fost „omul celor mai îndrăznețe concepții... și al celei mai modeste vieți”.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **UNIREA PRINCIPATELOR ȘI PUTERILE EUROPENE** (sub egida Academiei de științe sociale și politice a R.S.R., Institutului de istorie „N. Iorga”, Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, Direcției generale a Arhivelor statului).

Editura Academiei, București, 1984, 284 pp., 26 lei: originale studii semnate de Apostol Stan, Cornelia Bodea, Leonid Boicu, Anastasie Iordache, Gh. Platon, Mircea Mușat, Beatrice Marinescu și Valeriu Stan, Ionel Gal, Dan Berindei, Șerban Rădulescu-Zăner, N. Adăniloaei, Vasile Cristian.

● Dr. Nicolae Stoicescu — **RĂDU DE LA AFUMAȚI.**

Editura militară, București, 1983, 160 pp., 7,25 lei: faptele viteazului vovod al Țării Românești, care a domnit între 1522 și 1529.

● George Murnu — **STUDII ISTORICE PRIVITOARE LA TRECUTUL ROMÂNILOR DE PESTE DUNĂRE** (ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae Șerban Tănăsescu).

Editura Academiei, București, 1984, 204 pp., 14,50 lei: contribuții datorate cărturarului (1868-1957) de origine aramădă, profesor de arheologie la Universitatea din București, membru al Academiei române.

● **CORRESPONDENȚA LUI AL. ROȘETTI CU G. CĂLINESCU** (prezentată de Liviu Călin).

Editura „Eminescu”, București, 1984, 160 pp., 5,25 lei: dialogul prietenesc dintre doi străluciți cărturari patrioți, democrați, antifasciști, purtat între 1932-1964 (Magazin istoric, nr. 3/1984).

● Octavian Goga — **NE ÎNVAȚĂ MĂRĂȘTEII** (ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe).

Editura Junimea, Iași, 1983, 224 pp., 12 lei: creația literar-publicistică dintre 2 februarie 1917-22 martie 1919 a tribunului transilvănean, militant pentru înfăptuirea Marii Uniri, văzută într-o perspectivă istorică.

● Aurel H. Golimas, Cristache C. Gheorghe — **BIBLIOGRAFIE NUMISMATICĂ ROMÂNĂSCĂ.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 320 pp., 28 lei: 3864 titluri de studii, monografii, articole și cercetări într-o primă sinteză de specialitate.

● Aristide Ștefănescu — **GHIDUL MUZEELOR.**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 498 pp., 36 lei: îndreptar al rețelei muzeale din patria noastră.

● **POVESTESC VETERANII.**

Editura militară, București, 1983, 224 pp., 8,25 lei: 25 evocări semnate de generali, ofițeri și subofițeri ai armatei române, participanți la războiul antihitlerist.

● Constantin Bușe — **DE LA BOLIVAR LA CARDENAS.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 364 pp., 22,50 lei: pagini din istoria secolelor XIX-XX din Peru, Haiti, Nicaragua, Brazilia, Mexic, Chile.

● **PAGINI DIN GÎNDIREA MILITARĂ UNIVERSALĂ. Vol. I** (ediție îngrijită de colonel dr. Simion Pitea, colonel dr. Gheorghe Tudor).

Editura militară, București, 1984, 420 pp., 30 lei: selecție antologică din cele mai reprezentative scrieri ale teoreticienilor militari din antichitate.

● Charles Diehl — **CĂLĂTORII ISTORICE ȘI DE ARTĂ** (în românește de Ion Herdan, prefață de Răzvan Theodorescu).

Editura Sport-Turism, București, 1984, 222 pp., 22,50 lei: însemnări ale ilustrului savant bizantinolog (Magazin istoric, nr. 1/1984).

● George Radu — **SUOMI — TERRA MAGICA.**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 240 pp., 13 lei: itinerare istorico-literare finlandeze.

● **BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE.**

București, 1983, 536 pp.: numerele 129-130 ale publicației, pe anii 1981-1982, respectiv anii LXXV-LXXVI de apariție.

CONTENTS (Romanian History) 23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: The Danube-Black Sea Canal: A Centuries-Old Dream Comes True; St. Ștefănescu The Masses — Makers of History; I. Ceaușescu The Romanian Army Command Opposes Nazi Germany (II); D. Dămăceanu, G.T. Kirileanu All Patriotic Forces Join the Action; M. Ștefan, M. Rețegan The Academics against Germany and Hitler's War; E. Preda, I. Chiper, F. Constantin Documents about the Antifascist Resistance in Romania • E. Condurachi Looking Forward to the International Congress of South-East European Studies in Belgrade • Ș. Rădulescu-Zoner 1892-1894: Documentary Evidence of Solidarity with the Transylvanian Rumanians • I. Dumitriu-Snagov 1513-1518: A Map of the Romanian Lands on a Fresco in the Vatican Palace • I. Cristescu Baile Herculane: In Operation for Two Thousand Years

SOMMAIRE (Histoire roumaine) 23 AOÛT 1944-23 AOÛT 1984: Le Canal Danube-Mer Noire: la réalisation d'un rêve séculaire; St. Ștefănescu Les masses — créatrices de l'histoire; I. Ceaușescu Le commandement de l'armée roumaine contre l'Allemagne nazie (II); D. Dămăceanu, G.T. Kirileanu Toutes les forces patriotiques en action; M. Ștefan, M. Rețegan Les universitaires contre l'Allemagne et la guerre de Hitler; E. Preda, I. Chiper, F. Constantin Documents anglais, américains et allemands sur la Résistance antifasciste de Roumanie • E. Condurachi Introduction au Congrès international d'études sud-est européennes de Belgrade • Ș. Rădulescu-Zoner 1892-1894: Documents évoquant la solidarité avec les Roumains de Transylvanie • I. Dumitriu-Snagov 1513-1518: Une carte des pays roumains dans une fresque du Palais du Vatican • I. Cristescu Baile Herculane — deux millénaires d'existence

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 23 АВГУСТА 1944 г.-23 АВГУСТА 1984 г.: Дунайско-черноморский канал — осуществление многовековой мечты; Ш. Șтефănescу Народные массы — создатели истории; И. Чаушеску Командующий состав румынской армии против нацистской Германии (II); Д. Дăмăceanу, Г.Т. Кирилăну Все патристические силы вступают в действие; М. Șтефан, М. Реțеган Прессура выступает против Германии и гитлеровской войны; Е. Предă, И. Чипер, Ф. Константину Английские, американские и немецкие документы об антифашистском Сопротивлении в Румынии • Е. Кондурăчи Наступает Международному съезду юго-восточных исследований в Белграде • Ș. Рăдулеску-Зонер 1892-1894. Документы, рассказывающие о солидарности с трансильванскими румынами • И. Думитриу-Снагов 1513-1518. Карта Румынских земель в изображении на фреске во Ватиканском дворце • И. Кристеску Курорт Бăиле Геркулане — двухтысячелетнее существование

INHALT (Rumänische Geschichte) 23. AUGUST 1944-23. AUGUST 1984: Der Donau-Schwarzmeer-Kanal: die Erfüllung eines Jahrhunderte alten Traumes; St. Ștefănescu Die Volksmassen — die Schöpfer der Geschichte; I. Ceaușescu Das Kommandocorps der rumänischen Armee gegen Nazideutschland (II); D. Dămăceanu, G.T. Kirileanu Alle patriotischen Kräfte im Einsatz; M. Ștefan, M. Rețegan Die Universitätslehrkräfte gegen Deutschland und der Hitlerkrieg; E. Preda, I. Chiper, F. Constantin Englische, amerikanische und deutsche Dokumente über den antifaschistischen Widerstand in Rumänien • E. Condurachi Vorbereitung auf den Internationalen Kongress für südosteuropäische Studien in Belgrad • Ș. Rădulescu-Zoner 1892-1894: Dokumente der Solidarität mit den transilvanischen Rumänen • I. Dumitriu-Snagov 1513-1518: Eine Karte der rumänischen Länder auf einer Freske im Palais des Vatikans • I. Cristescu Seit zwei Jahrtausend — Băile Herculane

SUMARIO (Historia rumana) EL 23 DE AGOSTO DE 1944-EL 23 DE AGOSTO DE 1984: El Canal Danubio-Mar Negro: la realización de un sueño de siglos; St. Ștefănescu Las masas populares — forjadoras de la historia; I. Ceaușescu El cuerpo de mando del ejército rumano contra Alemania nazi (II); D. Dămăceanu, G.T. Kirileanu Todas las fuerzas patrióticas en acción; M. Ștefan, M. Rețegan Los universitarios contra Alemania y la guerra hitleriana; E. Preda, I. Chiper, F. Constantin Documentos ingleses, norteamericanos y alemanes sobre la Resistencia antifascista de Rumania • E. Condurachi En vísperas del Congreso internacional de estudios sureste europeos de Belgrado • Ș. Rădulescu-Zoner 1892-1894: Documentos de la solidaridad con los rumanos transilvanos • I. Dumitriu-Snagov 1513-1518: Un mapa de los principados rumanos en un fresco del Palacio de Vaticano • I. Cristescu Los Baños Herculane — dos milenios de existencia

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201, telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,

Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

